

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

**Art
Architecture
Culturology
Jurisprudence
Economic Sciences
Philological Sciences
Pedagogical Sciences**

№52(245) 2025

Część 1

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №52 (245), 2025

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agroiżynierii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Tasz kent

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

ARCHITECTURE

Бугаева Е.В., Ворона-Сливинская Л.Г.

СТРОИТЕЛЬСТВО БЫСТРОВЗВОДИМЫХ ЗДАНИЙ С ПРИМЕНЕНИЕМ БЛОК-МОДУЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ НА ТЕРРИТОРИИ САХАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВРЕМЕННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ5

Bugaeva E.V., Vrona-Slivinskaya L.G.

CONSTRUCTION OF RAPIDLY ERECTED BUILDINGS USING BLOCK-MODULAR STRUCTURES IN THE SAKHALIN REGION: INNOVATIVE APPROACHES TO MODERN TECHNOLOGIES5

ART

Метин Шарифов

БЫТОВЫЕ ПРЕДМЕТЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В XVIII–XIX ВЕКАХ: ГЛИНЯНЫЕ И КЕРАМИЧЕСКИЕ ИЗДЕЛИЯ8

Matin Sharifov

HOUSEHOLD ITEMS IN AZERBAIJAN IN THE 18th–19th CENTURIES: CLAY AND CERAMIC PRODUCTS8

CULTUROLOGY

Гасанова Л.

ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ ТЕБРИЗСКОЙ МИНИАТЮРЫ КАК ИСТОЧНИКА КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНА11

Hasanova L.

ISSUES OF THE FORMATION OF TABRIZ MINIATURE AS A SOURCE OF AZERBAIJAN CULTURE11

Скопа В.А.

КУЛЬТУРНЫЙ ЛАНДШАФТ КАЗАХСТАНА: ДИАЛОГ ЭПОХ И СМЫСЛОВ14

Skopa V.A.

CULTURAL LANDSCAPE OF KAZAKHSTAN: DIALOGUE OF EPOCHS AND MEANINGS14

PEDAGOGICAL SCIENCES

Левашов О. С.

ФОРМУВАННЯ МІКРО НАВИЧОК ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ17

Levashov O.S.

FORMATION OF MICRO SKILLS AS A BASIC COMPONENT OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES17

Самедов К.Э.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С ДЕЗАДАПТИРОВАННЫМИ ПОДРОСТКАМИ21

Samadov K.A.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH MALADAPTED ADOLESCENTS21

Тимченко А. А.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ25

Tymchenko A.A.

PREPARATION OF FUTURE PRIMARY TEACHERS TO TEACH MATHEMATICS IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL25

PHILOLOGICAL SCIENCES

Khalilli J.

TRACKING THE MOTIF OF NAME AND NAMING IN THE VARIANTS OF THE EPIC “KOROGLU”30

Халилли Ж.

ОТСЛЕЖИВАНИЕ МОТИВА ИМЕНИ И НАИМЕНОВАНИЯ В ВАРИАНТАХ ЭПОСА «КОРОГЛУ»30

Abdullayeva S.A.

ABOUT THE PHRASEOLOGICAL SYSTEM OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE35

Абдуллаева С.А.

О ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА35

Джаннатова Г.К.

МИСТИФИКАЦИЯ ПРОСТРАНСТВА В ТЮРКСКИХ ДАСТАНАХ – В ПРИЗМЕ ТОПОГРАФИЧЕСКОЙ ОБРАЗНОСТИ И ХРОНОТОПИЧЕСКОЙ ЗНАЧИМОСТИ38

Jannatova G.K.

MYSTIFICATION OF SPACE IN TURKIC EPICS – THROUGH THE PRISM OF TOPOGRAPHICAL IMAGERY AND CHRONOTOPIC SIGNIFICANCE38

ECONOMIC SCIENCES

Turabekov S., Toshnazarova L., Narziyeva M.

DEVELOPING THE SERVICE ECONOMY FOR SUSTAINABLE EMPLOYMENT IN UZBEKISTAN42

JURISPRUDENCE

Важенкова В.В., Гладков Д.Р., Копилов Е.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ВІЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ44

Vazenkova V.V., Hladkov D.R., Kopylov E.V.

ORGANIZATION AND TACTICS OF DETECTION AND DOCUMENTATION OF BODILY INJURIES44

Вельможна Д.С., Хлівна М.А., Копилов Е.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕГЛАСНИХ ПОЗАШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ48

The Venerable D.S., Khlivna M.A., Kopylov E.V.

CHARACTERISTICS OF UNCLEARED FREE-SALARY EMPLOYEES OF NATIONAL POLICE UNITS CARRYING OUT OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES48

Кучеренко К.І., Кондра В.Є., Копилов Е.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ВІЯВЛЕННЯ СПІВУЧАСНИКІВ ВБИВСТВА51

Kucherenko K.I., Kondra V.E., Kopylov E.V.

ORGANIZATION AND TACTICS FOR IDENTIFYING ACCOMPLICES IN MURDER51

Кривенков Д.Д., Борсук Р.О., Копилов Е.В.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ54

Krivenkov D.D., Borsuk R.O., Kopylov E.V.

SPECIFIC ISSUES OF THE USE OF INFORMATION IN OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES54

Парубець К.А., Старіков А.Р., Копилов Е.В.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ58

Parubets K.A., Starikov A.R., Kopylov E.V.

CURRENT ASPECTS OF INTERACTION BETWEEN THE PROSECUTOR AND OPERATIONAL UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW58

Петриченко І.В., Лобода А.С., Копилов Е.В.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ62

Petrychenko I.V., Loboda A.S., Kopylov E.V.

MODERN CHALLENGES OF INTERNATIONAL COOPERATION IN OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS62

Соломатін М.С., Аксьонов А.Є., Копилов Е.В.

ОГЛЯД ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ67

Solomatın M.S., Aksyonov A.E., Kopylov E.V.

REVIEW OF CERTAIN ISSUES OF PROSECUTORIAL SUPERVISION OF THE IMPLEMENTATION OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE67

Кагдіна І.Ф., Тарасов Б.О., Копилов Е.В.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ КВАРТИРНИМ КРАДІЖКАМ72

Kagdina I.F., Tarasov B.O., Kopylov E.V.

OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE COUNTERACTION AGAINST APARTMENT THEFTS72

<i>Тисовський І.О., Лавецький Д.Є., Копилов Е.В.</i>	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	76
<i>Tysovsky I.O., Lavetsky D.Ye., Kopylov E.V.</i>	
SPECIFIC ISSUES OF ENSURING COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS WHEN CONDUCTING OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES	76
<i>Кисельов А.О. Науковий керівник, Шинкарьов В.Р., Журавльова Т.І., Баранчиков А.О.</i>	
OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	80
<i>Kyselev A.O. Scientific Supervisor, Shinkarev V.R. , Zhuravlyova T.I., Baranchikov A.O.</i>	
OSINT AS A CRIMINAL ANALYSIS TOOL	80

ARCHITECTURE

УДК: 693.9

*Бугаева Е.В.,
студент*

*Ворона-Сливинская Л.Г.,
профессор, д.э.н.*

Санкт-Петербургский Государственный Архитектурно-строительный Университет

СТРОИТЕЛЬСТВО БЫСТРОВЗВОДИМЫХ ЗДАНИЙ С ПРИМЕНЕНИЕМ БЛОК-МОДУЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ НА ТЕРРИТОРИИ САХАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВРЕМЕННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ

*Bugaeva E.V.,
student*

*Vrona-Slivinskaya L.G.,
Doctor of Economics*

St. Petersburg State University of Architecture and Civil Engineering

CONSTRUCTION OF RAPIDLY ERECTED BUILDINGS USING BLOCK-MODULAR STRUCTURES IN THE SAKHALIN REGION: INNOVATIVE APPROACHES TO MODERN TECHNOLOGIES

Аннотация

В статье рассматривается использование инновационных технологий строительства быстровозводимых зданий с применением блок-модульными конструкций на территории Сахалинской области. В работе рассматривается инновационный метод строительства быстровозводимых модульных зданий с применением CLT-технологий. Рассматриваются перспективы развития строительства с учетом региональных особенностей, включая сложные грунтовые условия и необходимость быстрого решения жилищных проблем. Исследуется перспектива развития данной технологии строительства с учетом специфики региона, включая сложные климатические условия.

Abstract

The article discusses the use of innovative technologies for the construction of prefabricated buildings using block-modular structures in the Sakhalin Region. The paper considers an innovative method for the construction of prefabricated modular buildings using CLT-technologies. The prospects for the development of construction are considered, taking into account regional peculiarities, including difficult soil conditions and the need for a quick solution to housing problems. The prospect of developing this construction technology is being investigated, taking into account the specifics of the region, including difficult climatic conditions.

Ключевые слова: быстровозводимые здания, блок-модульные конструкции, инновационные технологии строительства, Сахалинская область.

Key words: prefabricated buildings, modular block structures, innovative construction technologies, Sakhalin region.

На сегодняшний день в условиях развития строительной отрасли особую важность приобретают инновационные решения, позволяющие оптимизировать процесс возведения зданий. Сахалинская область является регионом, где традиционные методы строительства сталкиваются с рядом серьезных вызовов: повышенной сейсмической активностью, сложными грунтовыми условиями и суровыми климатическими особенностями. Целью данной работы является исследование особенностей применения блок-модульных конструкций в суровых условиях Сахалинской области. Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи: изучить технологические особенности модульного строительства, проанализировать экономическую эффективность применения CLT-технологий, исследовать вопросы сейсмоустойчивости и энергоэффективности конструкций.

В последние годы быстровозводимые здания с применением блок-модульных конструкций стали неотъемлемой частью жилищного строительного сектора, особенно в удаленных и труднодоступных регионах, таких как Сахалинская область.

Быстровозводимые здания (или быстровозводимые конструкции) – представляют собой тип строительных объектов, проектируемых и возводимых с использованием облегченных и упрощенных методов, что позволяет значительно сократить время их строительства по сравнению с традиционными зданиями [1].

Блок-модульные конструкции – это заранее изготовленные модули, которые собираются на строительной площадке. Готовые модули могут включать в себя как отдельные элементы (стены, перекрытия), так и целые блоки, готовые к эксплу-

атации. Применение такой методики строительства, основанной на использовании готовых модулей, приносит ряд выгод: ускорение процесса строительства, уменьшение расходов и повышение качества сооружений [1].

Быстрое строительство зданий критически важно для удовлетворения потребностей в жилье и социальных объектах. Блок-модульные конструкции позволяют завершить проект в кратчайшие сроки, что особенно актуально в условиях ограниченного времени. Блок-модульные конструкции обеспечивают быстрое завершение проектов, что важно при дефиците времени. Их заводское производство оптимизирует расход материалов и сокращает отходы, снижая затраты и повышая экологичность строительства.

Современные технологии позволяют создавать модульные конструкции, которые смогут выдерживать суровые климатические условия, включая низкие температуры, сильные ветра, и сейсмичность на территории Сахалинской области. Сильные снегопады зимой и резкие перепады температур могут привести к образованию снежных заносов и гололёда на дорогах, что затрудняет движение доступ к отдалённым районам и увеличивает риск аварий. Лето в регионе влажное, с частыми дождями. Частые циклоны и тайфуны вызывают повреждения дорог и мостов, что требует дополнительных затрат на ремонт и обслуживание контроль содержание инфраструктуры.

Строительство быстровозводимых зданий с использованием блок-модульных конструкций эффективно справляется с резкими изменениями температуры и осадками благодаря применению современных теплоизоляционных материалов и технологий, которые обеспечивают высокую степень защиты от внешних климатических факторов. Блоки, из которых состоят такие конструкции, обладают теплоизоляционными свойствами, что позволяет поддерживать стабильный микроклимат внутри помещений, снижая затраты на отопление и кондиционирование. Кроме того, продуманные конструкции и герметичные соединения предотвращают проникновение влаги, что защищает здания от сырости и плесени, тем самым увеличивая их долговечность и комфорт для жильцов.

Сахалинская область находится в одной из самых сейсмически активных зон России. При строительстве зданий из блок-модульных конструкций крайне важно принимать во внимание сейсмическую устойчивость территории и применять строительные материалы, обладающие способностью улавливать и равномерно распределять энергию, генерируемую в момент землетрясений. Современные технологии проектирования и использование

прочных, легких материалов позволяют блок-модульным зданиям адаптироваться к сейсмическим особенностям региона, обеспечивая их устойчивость к землетрясениям.

Сахалинская область характеризуется высокой степенью жилой застройки многоэтажного типа, в основном панельного исполнения, высотой до пяти этажей. В отдельных муниципальных образованиях региона регламентировано ограничение высоты зданий до трех этажей в связи с повышенной сейсмической активностью территории.

Демографическая динамика региона свидетельствует о тенденции миграции населения из сельских и малонаселенных районов в административные центры, такие как Холмск, Корсаков, Южно-Сахалинск и тому подобные. В последние годы Сахалинская область сталкивается с проблемой расселения жителей из аварийного жилого фонда, преимущественно состоящего из деревянных строений. Проблематика переселения усугубляется длительными сроками ожидания предоставления альтернативного жилья. Одной из причин затягивания сроков переселения является длительность строительства жилых объектов, обусловленная резкими колебаниями климатических условий в регионе. В частности, возведение монолитных зданий занимает приблизительно два года.

В рамках решения проблемы сокращения сроков возведения жилых объектов, необходимо рассмотреть комплексный подход, включающий внедрение инновационных технологий и использование современных строительных материалов. Одним из перспективных направлений является применение модульных конструкций, позволяющих значительно ускорить процесс строительства. В частности, строительство быстровозводимых зданий с применением блок-модульных конструкций из CLT-панелей может стать ключевым преимуществом для региона, стремящихся оптимизировать сроки возведения зданий. Данная технология строительства подходит как для индивидуального жилищного строительства, так и для многоквартирных домов.

В ходе строительства осуществляется разработка проектной документации, которая учитывает специфику использования модульных блоков из CLT-панелей, их габариты и физические характеристики [2].

Основным материалом для создания блока служит древесина с естественной влажностью 12%. Каждая доска проходит осмотр, сортировку и укладывается для предварительного осушения и защиты от грибка, затем, доски одинакового размера и качества высушиваются в сушилках. Технология создания CLT-панели представлена на рисунке 1.

Рисунок 1 – Технология создания CLT-панели

После сушки, пиломатериал обрабатывается на строгальном станке и сортируется. Доски укладываются в узлы на мини-шпиль, перпендикулярно друг другу, и склеиваются между слоями для создания прочного блока без использования формальдегидного клея. После склеивания, панель прессуется и обрабатывается на широкоформатных станках для достижения точных размеров и удаления излишков клея [2].

Производство панелей для сборки блок-модульных конструкций происходит на промышленных предприятиях. Здесь также изготавливают фасадные, стеновые панели и внутренние перегородки, которые затем объединяются в один модуль. Модульные блоки доставляются на строительный объект в состоянии полной готовности для монтажа. Дополнительно, в комплект поставки для возведения строения входят элементы перекрытий, конструктивные составляющие кровельной системы и прочие необходимые компоненты, предназначенные для последующей сборки здания. Применение технологии быстровозводимых конструкций в строительстве позволяет эффективно реализовывать проекты различной сложности и назначения. Данная методика способствует разработке многообразных архитектурных решений, включая вариации этажности зданий. Существуют

также примеры адаптации данной технологии для возведения многоэтажных жилых комплексов.

Внедрение CLT-технологий в строительстве Сахалинской области – это инновационное решение, соответствующее современным стандартам безопасности и эффективности. Модульные CLT-конструкции, благодаря гибкости, обеспечивают высокую устойчивость к сейсмической активности, повышая безопасность жильцов. В суровом климате Сахалина CLT-технологии демонстрируют энергоэффективность, сокращая расходы на отопление, и обеспечивают отличную теплоизоляцию. Быстровозводимые модульные здания с использованием CLT-технологии – оптимальное решение для строительства в суровых условиях Сахалинской области, сочетая в себе безопасность, эффективность и экологичность, что делает их перспективным направлением в строительстве.

Список литературы

1. ГОСТ Р 71617 – 2024 «Модульные здания и конструкции. Термины и определения. Классификация»
2. Бородейко И. В. Особенности модульных зданий // Результативность и эффективность внедрения современных методологий в научные исследования и разработки. – 2020. – 14-16 с.

ART

Метин Шарифов

Азербайджанская Государственная Академия Художеств

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649534>

БЫТОВЫЕ ПРЕДМЕТЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В XVIII–XIX ВЕКАХ: ГЛИНЯНЫЕ И КЕРАМИЧЕСКИЕ ИЗДЕЛИЯ

Matin Sharifov

Azerbaijan State Academy of Art

HOUSEHOLD ITEMS IN AZERBAIJAN IN THE 18th–19th CENTURIES: CLAY AND CERAMIC PRODUCTS

В статье представлена классификация бытовых предметов, использовавшихся в Азербайджане в XVIII–XIX веках, по материалу и функциональному назначению. В исследовании подробно анализируется как функциональное, так и эстетическое и социокультурное значение глиняных и керамических изделий (хозяйственные кувшины, сосуды для воды, кухонная посуда), а также элементов ткачества и других повседневных предметов. С учётом региональных и социальных различий проводится сопоставление сельского и городского быта. Также рассматривается роль бытовых предметов в таких традиционных институтах, как приданое, гостеприимство, обрядность и верования. В заключении подчёркивается значимость этих предметов как носителей национальной идентичности и культурного наследия.

The article presents a classification of household items used in Azerbaijan during the 18th–19th centuries based on material and function. The study provides a detailed analysis of the functional, aesthetic, and socio-cultural significance of clay and ceramic products (storage jars, water vessels, kitchenware), as well as textile elements and other everyday objects. Taking into account regional and social distinctions, the article draws parallels between rural and urban domestic life. It also explores the role of household items in traditions such as dowry preparation, hospitality, rituals, and beliefs. In conclusion, the article emphasizes the importance of these objects as carriers of national identity and cultural heritage.

Ключевые слова: быт, гончарное дело, керамика, ткачество, утварь

Keywords: household, pottery, ceramics, weaving, utensils

Гончарное ремесло в Азербайджане - производство глиняной и керамической посуды - обладает многовековыми традициями.

И в XVIII–XIX веках глиняная и керамическая утварь играла важную роль как в сельском, так и в городском быту. Особенно крупноразмерные глиняные сосуды были незаменимы для хранения продуктов и транспортировки воды. В повседневной жизни населения в этот период широко использовались три основных функциональных типа керамической посуды: хозяйственные кувшины, сосуды для воды и кухонная посуда.

Хозяйственные кувшины - это были крупные, толстостенные глиняные ёмкости, которые использовались для хранения зерна, муки, сухих продуктов, а также солений и вина. Такие кувшины обычно размещались в кладовой или во дворе. Они обеспечивали долгосрочное хранение продуктов, поддерживая прохладную температуру. В подвалах многих сельских домов можно было встретить гигантские кувшины высотой с человеческий рост - они предназначались для хранения годового запаса семьи.

Сосуды для воды - для транспортировки и хранения воды из колодцев и родников использовались керамические ёмкости различных форм. Существовали различные типы с определёнными названиями: *сурахи* (высокий узкогорлый кувшин),

долча (грушевидный сосуд с ручкой), *гююм* (одноручный сосуд с узким горлом для ношения воды). *Гююм* и *сурахи* чаще всего использовались для переноски воды, имели длинное горлышко и объём, удобный для переноски в руках или на плече. *Долча*, появившаяся в конце XIX века, предназначалась для сервировки воды на столе. По форме она напоминала русский *жбан* и имела более изящную, художественно оформленную отделку.

Наружная поверхность сосудов для воды иногда полировалась или украшалась простыми линейными орнаментами. Например, на некоторых кувшинах, изготовленных в Нахчыванском регионе, можно увидеть мотивы змеи и солнца - согласно народным поверьям, такие изображения сохраняли воду чистой.

К кухонной керамике относились глиняные сосуды, использовавшиеся для приготовления пищи, еды и питья: *дэби* (казан для варки), *тандыр казаны* (глиняный сосуд с округлым дном для приготовления в тандыре), *мэджмяи* и *чаши* (для раздачи еды), *чяхря* (широкогорлый сосуд для дойки молока), *гюшкан* (глубокая чаша для заквашивания йогурта) и др. Эти сосуды изготавливались из специальной огнеупорной глины. Например, казаны *дюяби*, произведённые в Шемахинском регионе, идеально подходили для приготовления пищи на открытом

огне. Если в доме был установлен тандыр, то использовались специальные глиняные лоткообразные формы для готовки внутри тандыра.

Для сервировки еды также производились керамические блюда и чашки. Хотя ранее для чаепития использовались фарфоровые пиалы (влияние персидской культуры), в конце XIX века начали распространяться европейские *армуду* - тонкостенные стеклянные стаканы с узкой талией. Однако в сельской местности по-прежнему применялись керамические пиалы и медные чашки для питья чая.

Гончарное производство было развито во многих регионах Азербайджана. Согласно историческим источникам, центры гончарного ремесла, унаследованные с средневековья, продолжали функционировать и в XIX веке. Города Бярдя, Ардебиль, Тебриз, Нахчыван, Гянджа, Бейлаган, Мингячевир, Шемаха, Баку являлись основными центрами традиционного гончарного производства. В конце XIX - начале XX века, согласно административному делению, территория Елизаветпольской губернии (Гянджа), а также районы Губа-Ленкорань, Гейчай, Джеваншир, Джебраил, Шемаха отличались активным развитием гончарного дела.

Например, в окрестностях Шемахи были известны гончары, изготавливавшие оловянную посуду. Вблизи Гянджи производилась глазурированная керамика синего цвета. В Карабахе (Шуша и окрестные сёла) создавались кувшины с круглыми орнаментами. Между этими центрами существовало разнообразие: в одних регионах изделия покрывались глазурью (например, Тебриз и Шуша), в других - украшались ручной росписью. В Шеки и Ширване были популярны кувшины из желтоватой глины.

Социальная роль керамики также заслуживает внимания. Особенно *водные кувшины* считались символом достатка семьи - выражение «*kürdolu ev*»//«дом, полный кувшинов» указывало на изобилие. В некоторых регионах невесте в приданое дарили небольшой комплект из деревянной лохани и керамической тарелки, известный как «невестин тазик». Кроме того, в деревнях при приёме гостей предлагали сладкую воду — *саравэлли су* — в керамическом кувшине и пиалах. Чтобы вода оставалась прохладной, кувшин предварительно смачивали и хранили в прохладном месте.

Эстетическая ценность керамических изделий заключалась и в том, что некоторые из них (особенно изящные фарфоровые и глиняные чашки, декоративные вазы и кувшины) становились украшением дома. В городских местах паломничества (например, Шемаха, Бярдя) производились *тести* с надписями, которые выполняли как утилитарную, так и сувенирную функцию.

Текстильные изделия, то есть предметы, изготовленные из ткани посредством ткачества - занимали важное место в повседневной жизни. Хотя ковры и килимы также входят в эту категорию, ковроткачество рассматривается как отдельная художественная область, и в данном исследовании не анализируется (за исключением напольных покры-

тий). Однако помимо ковров в быту имелось множество других значимых текстильных изделий. Например, одеяла, матрасы и постельные принадлежности.

Как в городских, так и в сельских домах традиционно спали на полу, используя мягкие матрасы и складываемые одеяла. Матрас (*дешьяк*) представлял собой большое подушкообразное изделие, наполненное хлопком или шерстью, которое расстилали на ночь, а днём складывали. Одеяла, как правило, шились с тканевыми наволочками и наполнялись хлопком; для зимы были плотные, для лета - лёгкие. Подушки и *мутякья* составляли набор для комфортного положения головы и тела. Днём эти постельные комплекты складывались в углу комнаты и покрывались декоративной тканью (например, узорчатой простынёй).

В азербайджанских семьях постельные принадлежности были не только частью быта, но и важным элементом приданого: родители обязательно готовили для невесты несколько матрасов, одеял и подушек. Объём приданого зависел от материального положения семьи: зажиточные семьи давали десятки изделий, а бедные старались предоставить хотя бы минимальный набор. Эстетическая сторона текстиля проявлялась в оформлении наволочек и покрывал: в Карабахе, Шеки и Ширване было распространено украшение лицевой стороны вышивкой *текельдюз* или штампованными узорами. Например, декоративные наволочки и покрывала, изготовленные мастерами из Шеки в технике *текельдюз*, занимают особое место в музейных коллекциях. В ханских семьях использовались роскошные подушки из бархата и атласа, вышитые золотыми нитями - такие комплекты были одновременно функциональными и декоративными.

Понятие «сюфря»//«скатерть, застолье» в азербайджанских семьях относилось как к самой трапезе (поднос), так и к столовому покрывалу. В XIX веке использовались покрывала из шёлка или хлопка. Помимо ковров и килимов, в некоторых местах стены украшались также тканевыми драпировками. Например, в Шеки были распространены крупные тканевые настенные занавеси (*нэрдя*) с узорами, известные как образцы первой половины XIX века. Такие покрытия украшали комнаты и служили теплоизоляцией от холодных стен. Широко применялись также занавески для разделения пространства между окном и комнатой. В ханских дворцах и богатых домах использовались драпированные занавеси из шёлка или бархата, а в простых домах - прямые занавески из холста или шерстяной ткани.

В целом, несмотря на их функциональность, бытовые предметы в Азербайджане XVIII–XIX веков имели значение, выходящее за пределы утилитарного использования. Каждый предмет отражал образ жизни народа, его обычаи и эстетическое мировоззрение. Функциональный спектр применения предметов быта был чрезвычайно широк - от приготовления пищи (казан, сковорода, сач), её приёма (поднос, чаша, ложка), гигиены (умывальные кувшины, циновки, кувшины для чистой воды), до сна

(одеяла, матрасы), хозяйственных работ (серпы, лопаты, ткацкие станки и др.).

В то же время эти предметы быта несли в себе социально-культурную нагрузку. Традиция гостеприимства находила отражение в использовании бытовых предметов — например, существовал обычай подавать гостю *афтафа-ляйян* (умывальный кувшин и таз) для омовения рук и лица, а также специально для гостя доставать самую красивую посуду и поднос. Традиция приданого заключалась в том, что молодой девушке передавались бытовые принадлежности как своего рода начальный капитал для новой семейной жизни. Сундук для приданого, постельные принадлежности, кухонная утварь считались «фундаментом нового дома».

Некоторые предметы быта были также связаны с обрядами и верованиями - например, деревянная лохань, в которую клался первый испечённый хлеб в новом доме, или украшенный медный поднос (*сини*), предназначенный для праздничных подносов перед свадьбой, имели особое значение.

Региональные особенности также проявлялись в оформлении предметов быта. Горные районы, такие как Карабах и Шеки, отличались изысканными орнаментами в изделиях (например, вышивка *текельдюз* у шекинских ткачей, геометрические узоры на медных подносах карабахских мастеров). В низинных районах (Аран) было распространено использование *хясыров* и *паласов*, а в горных - деревянная утварь. Имелись различия и между городским и сельским бытом: в городах к концу XIX века распространились некоторые европейские товары (фарфоровая посуда, хрустальные графины, самовары), которые считались признаком роскоши, тогда как сельское население продолжало пользоваться в основном местными изделиями ручной работы.

Тем не менее, как в городе, так и в селе, предметы быта, основанные на национальной традиции, занимали ведущее место. Через эти вещи люди передавали образ жизни и культурные установки из поколения в поколение.

В конце XIX - начале XX века с приходом фабричных товаров и расширением торговых связей некоторые традиционные предметы быта были вытеснены. Однако до этого времени они представляли собой важный элемент формирования национальной идентичности азербайджанского общества. Эти предметы были не просто утилитарными

объектами, но и образцами материального культурного наследия.

Сегодня медные сосуды, деревянные сундуки и ткацкие станки, хранящиеся в музеях, наглядно воссоздают образ жизни того времени. Изучение исторических бытовых предметов показывает, что каждая вещь - от простой ложки до сложного медного изделия - отражает экономические условия, социальные отношения и эстетические предпочтения своего времени. Таким образом, бытовая утварь Азербайджана XVIII–XIX веков является зеркалом повседневной жизни нашего народа, а её всесторонний научный анализ способствует более глубокому пониманию нашего национально-культурного наследия.

Литература

1. İsmayılova, A., Mehdiyeva, A. Azərbaycanın ənənəvi mis su qabları (XIX – XX əsrin əvvəlləri) // İrs-Heritage jurnalı, 2(80) sayı, Bakı: 2016, s.18-23 // Исмаилова, А., Мехтиева, А. Традиционные медные сосуды для воды в Азербайджане (XIX – начало XX века) // Журнал «Ирс-Heritage», № 2(80), Баку: 2016, с. 18–23.

2. Həsənova, G.Ç. Azərbaycan xalqının məişət mədəniyyəti (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin materialları əsasında), Tarix üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının (avtoreferat), Bakı: 2013, s. 19-21 // Гасанова, Г.Ч. Бытовая культура азербайджанского народа (на основе материалов Национального музея истории Азербайджана): автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук. - Баку: 2013, с.19-21.

3. Əliyev, Ə. XIX-XX əsrin əvvəllərində Gürcüstan azərbaycanlılarının ailə məişəti. Bakı: 2013, s. 154-156 // Алиев, А. Быт азербайджанцев Грузии в XIX - начале XX века. Баку: 2013, с. 154-156.

4. Paşayeva, M.T. Azərbaycanlıların adət və inancları: XIX–XX əsrlər. Bakı: Afpoliqraf, 2019, s. 147-149 // Пашаева, М.Т. Обычаи и верования азербайджанцев: XIX-XX века. Баку: Афполиграф, 2019, с.147-149.

5. Ganiyeva, F. Azərbaycan'ın geleneksel kültüründə etnik bir işarət olaraq misafirpərvərlik // Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 14(35), İstanbul: 2021, s. 960-962 // Ганиева, Ф. Гостеприимство как этнический маркер в традиционной культуре Азербайджана // «Motif Akademi», т.14 (35), Стамбул: 2021, с. 960-962.

CULTUROLOGY

УДК 930

Гасанова Ляман

Институт Фольклора Национальной Академии Наук Азербайджана
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649770>ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ ТЕБРИЗСКОЙ МИНИАТЮРЫ КАК ИСТОЧНИКА КУЛЬТУРЫ
АЗЕРБАЙДЖАНА

Hasanova Laman

Institute of Folklore National Academy of Sciences of Azerbaijan

ISSUES OF THE FORMATION OF TABRIZ MINIATURE AS A SOURCE OF AZERBAIJAN
CULTURE**Аннотация:**

Кратко рассмотрены вопросы становления тебризской миниатюры как источника культуры Азербайджана, а именно в работе проведен сжатый анализ периода домонгольской миниатюры (Рукнеддин Масуд Месихи «Варга и Гюльша»); миниатюры в период Монгольской империи (Рашид ад-Дин «Джамии ат-таварих»); возвращения традиций и обретение стиля («Шахнаме» Фирдоуси).

Abstract:

The issues of the formation of Tabriz miniatures as a source of Azerbaijani culture are briefly considered, namely, the work contains a concise analysis of the period of pre-Mongol miniatures (Rukneddin Masud Mesihî «Varga and Gulsha»); miniatures during the period of the Mongol Empire (Rashid ad-Din «Jami at-tawarikh»); the return of traditions and the acquisition of style («Shahname» by Ferdowsi).

Ключевые слова: культура, Ближний и Средний Восток, Тебриз, миниатюра, художественный стиль, образы, тебризская миниатюра, Азербайджан.

Keywords: culture, Near and Middle East, Tabriz, miniature, artistic style, images, Tabriz miniature, Azerbaijan.

Тебризская книжная миниатюра представляет собой увлекательный и сложный объект исследования, так как миниатюра открывает зрителю возможность погружения в культуру средневосточного региона даже без знания языка и специфической терминологии. Образы миниатюры не просто создают визуальный аналог текста, но через свои уникальные средства формируют целый символический мир.

Особый интерес представляет азербайджанская миниатюра, которая прошла длительный и сложный путь развития и к XV в. окончательно заявила о себе как самобытное, художественное явление в мире книжной иллюстрации Ближнего и Среднего Востока. Необходимо отметить, что в Азербайджане этим видом научных исследований занимались несколько докторов и кандидатов наук, а именно: 50-60-е годы – азербайджанский советский искусствовед и живописец, доктор искусствоведения, профессор Адиль Юсуф оглы Казиев, в 70-80-е – доктор наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Азербайджана, бывший директор Института архитектуры и искусства Национальной академии наук Азербайджана Керим Джаббар оглы Керимов, с начала 90-х – доктор искусствоведения, профессор Джамия Гасанзаде, которая более сорока лет своей научной деятельности посвятила изучению истории тебризской миниатюры.

Становится понятным, что искусством тебризской миниатюры, в особенности в Азербайджане, занимается столь ограниченное число ученых, несмотря на то, что миниатюра – это и история, и литература, и живопись, и философия, и поэзия, и многое-многое другое, не говоря об истории искусств в целом.

История искусства миниатюры – одного из важнейших явлений в исламском искусстве не только Азербайджана, но также Ирана и Турции – начинается с единственной полной рукописи поэмы Рукнеддина Масуда Месихи «Варга и Гюльша», который относится к началу XIII века. Автором миниатюр в этой книге является художник Абд уль-Мумин аль-Хойи, уроженец города Хой на юге Азербайджана.

«Варга и Гюльша» – единственная сохранившаяся полностью рукопись домонгольского периода. В книге 71 миниатюра, и во всех миниатюрах живописец демонстрирует полное пренебрежение к тексту, который иллюстрирует. Даже когда миниатюры соответствуют эпизоду в тексте, это лишь различные варианты определенного архетипа и композиционного решения, на которые текст стихотворения не оказал существенного влияния. Сцены массовых сражений еще больше соответствуют традициям искусства, не зависящим от текста. В некоторых из них живописец пытается создать ощущение толпы, путаницы фигур, но не может преодолеть укоренившуюся привычку

соблюдать закон симметрии. Можно даже сказать, что живописец не иллюстрировал сам текст, а выбирал из него батальные сцены. Из 71 миниатюры рукописи 25 являются сценами битв, а остальные выполняют промежуточные функции, подготавливая зрителя к очередной батальной сцене. Художник здесь рисует подробную картину боя, описания которой нет в тексте.

Миниатюры рукописи «Варга и Гюльша» позволяют с уверенностью говорить о твердых рамках канона, т.к. и образы героев, и животные, и растительный мир являются формулами, независимо от характера сюжета и действия существующими всегда неизменно. Также и в построении композиции существует ряд незыблемых правил, которые не зависят от текста, а иногда и противоречат ему [1]. Все изобразительные элементы строго ограничены, включая лица, жесты, одежды. Касаясь типа лица можно отметить, что черты лунолики, лица всегда круглые и розовые, маленький красный рот и темно-розовые, почти красные щеки. Лицо обрамляют две косы или пряди волос, тогда как третья оказывается за плечом. Волосы, разделяясь на лбу, охватывают лицо аркой. Дугообразные брови венчают миндалевидно удлинённые глаза, большие, тонко очерченные и высоко расположенные, взгляд обращен вверх и вокруг черной точки зрачка обозначены белки глаз, а сам глаз зрительно увеличен длинной чертой. Все сказанное позволяет ввести особенности изображения человека в ранней живописи в контекст отмеченных представлений.

Примечательно, что художник Абд-аль-Мумин иногда пронзает раму композиции каким-либо изобразительным элементом, если хочет обозначить ось симметрии [1]. Это указывает на то, что художник сознает превосходство миниатюрной живописи в сравнении с остальными видами изобразительного искусства и ищет способы обогащения визуальных методов выражения, преодоления жестких иконографических канонов, говорит о новом этапе в искусстве Средневековья, когда самым значительным видом изобразительного искусства в мусульманском мире становится миниатюра-иллюстрация. Рукопись «Варга и Гюльша», единственная в своем роде в Азербайджане, свидетельствует о ведущей роли отечественного искусства в формировании миниатюрной живописи Востока.

Первая рукопись с иллюстрациями, датированная периодом Ильханидов, представляет собой копию книги Ала ад-Дина Ата Малика Джувайни. Она находится в Париже. Рукопись завершена в 1290 году. Можно смело сказать, что именно в цикле картин, иллюстрирующих этот текст, можно засвидетельствовать зарождение нового стиля Ильхани. Важнейшим аспектом живописи, несомненно, является тот факт, что миниатюры показывают важность китайской пейзажной живописи в формировании новой пространственной концепции в исламской живописи [2].

Самым замечательным произведением этого периода была «Джами ат-Таварих» – «Всеобщая история», или буквально «Сборник историй». Составление работы было идеей хана Газана. Однако

вся работа была завершена во времена этого преемника и верного последователя Ульджайту, в первом десятилетии четырнадцатого века. Сегодня мы обладаем рядом иллюстрированных рукописей первого и второго томов «Джами ат-Таварих». Однако интерес представляют рукописи, сделанные в начале четырнадцатого века, поскольку именно они были созданы при жизни Рашид Ад-Дина.

В качестве источников для миниатюр Рашид Ад-Дин использовал китайские гравюры на дереве и, вероятно, также индийские рукописи. Иллюстрации, как правило, занимают всю ширину текстовой области, но пропорциональны, что отражает форму китайской живописи. Самой поразительной особенностью рукописи Рашид Ад-Дина, находящейся в коллекции Королевского азиатского общества в Лондоне и библиотеке Эдинбургского университета, является ее размер. Пятьдесят девять страниц, сделанных из тонкой и плотной бумаги, размером 435 на 300 мм, являются одними из самых больших, сохранившихся со времен средневековья [2]. Данная рукопись является самой ранней известной мировой историей.

Стоит подчеркнуть исключительную однородность стиля и подхода в иллюстрациях «Джами ат-Таварих», поскольку нет абсолютно никаких свидетельств того, что отдельные художники начала XIV века должны были работать в разных стилях. Скорее, средневековое исламское искусство книги, особенно выдающееся искусство каллиграфии, делало упор на подражание и повторение. Акцент был сделан на продолжение традиций, а не на инновациях. В случае батальных сцен стандартным расположением было изображение противостоящих друг другу или последовательных групп воинов верхом на лошадях, но количество и расположение фигур не обязательно имеют какое-либо отношение к конкретному проиллюстрированному происшествию. Однако в некоторых случаях художникам приходилось создавать более оригинальные композиции либо потому, что происшествие не соответствовало какому-либо стандартному типу, либо потому, что покровитель или писец придавал большее значение изобразительному содержанию. Три иллюстрации к жизни пророка Мухаммеда во фрагменте Халили показывают, как художники комбинировали стандартные фигуры для создания новых изображений.

К сожалению, ни одна из иллюстраций не имеет подписи каких-либо художников, поэтому нет никаких указаний на их национальность или религию, но в их творчестве можно проследить отчетливое китайское влияние, особенно в изображении деревьев и характере пейзажа. Костюмы воинов указывают на то, что преобладающее влияние на эти изображения пришло с Востока. Но художники, должно быть, также имели в своем распоряжении христианские и индуистские картины.

В фигурном стиле Джами ат-Тавариха можно проследить универсальный стиль в искусстве Азии, который зародился в Средней Азии, прошел долгий путь до Китая и, наконец, в четырнадцатом веке пришел на Ближний Восток.

В миниатюрах «Джами ат-Тавариха» можно так же проследить первый исторический цикл миниатюр, который позже, в период Тимуридов, будет перенят придворными художниками. Как видно, вклад дальневосточного искусства значителен. Художники переводят исторический, архаичный стиль живописи периода Юань на язык Ближнего Востока. Расположение фигур, их взаимоотношения друг с другом заимствованы из китайской живописи. Незавершенный характер изображения, проявляющийся в мотивах, обрезанных рамкой с обоих концов и сверху, представляет собой перевод стиля ручной прокрутки в книжную живопись. Тотальное движение, которого не было в образах домонгольского периода, кажется еще одним стилистическим импортом с Дальнего Востока, придающим сценам динамизм. Стиль фигур, мотивы пейзажа – все заимствовано из одного источника [3].

Стиль Ильханидов представлен так же знаменитой рукописью «Шахнаме». Эти 58 сохранившихся больших фолиантов с монументальными миниатюрами, которые они содержат, – хотя некоторые из них были серьезно повреждены и перекрашены – признаны величайшими реликвиями периода тюрко-монгольского правления в книжном искусстве. Начало их производства было положено еще в 1310 году, а завершение – лишь в 1370 году: но они, по-видимому, настолько близко отражают доминирующую тюркскую культурную традицию столиц Ильханидов после обращения Газана в ислам в 1295 году.

Новая редакция «Шахнаме» была заказана, спланирована и начата сыном Рашид ад-Дина – Гийясом ад-Дином между ноябрем 1335 года, когда он организовал провозглашение Арпы султаном, и смертью Гийяса 3 мая 1336 года.

Важно отметить, что стиль рукописи «Шахнаме» – это скорее весьма оригинальная и осознанная попытка использовать существующую стилистическую традицию в новых целях. Совершенно очевидно, что ни одна из миниатюр не очень точно соответствует тексту. Дело в том, что художник «Шахнаме» интерпретировал и расширял свои изображения за пределы текста, чтобы подчеркнуть свои конкретные проблемы. Высокий стиль позднейшего двора Ильханидов в Тебризе, и его гармония между пейзажем и фигурами, в которых каждый из них играет существенную роль, была постоянным усилением характера книжной иллюстрации до конца периода, охватываемого в этой работе [4]. Тенденция к концептуальности, искусству и шаблонам, постоянная в исламском искусстве, вновь заявляет о себе; но ощущение мира природы как

рамки и обстановки для всех действий и отражения божественного продолжает наполнять искусство.

Таким образом, история миниатюрного искусства – одно из важнейших явлений в исламском искусстве не только Ирана и Азербайджана, но и всего мира. Все исследователи миниатюрной живописи Тебриза XIV века признают, что XIV век был временем формирования классического стиля миниатюрной живописи, когда устоялось формальное отношение миниатюры к компоновке текста и когда возникли условия изобразительного языка также был установлен. Именно в этот период монгольского господства в Азербайджане, Средней Азии, Иране и Ираке, а после него, когда во второй половине XIV века монгольская империя распалась на более мелкие государства, возникли основные элементы, были разработаны основы всей позднейшей исламской живописи на мусульманском Востоке. Вполне можно говорить об этом столетии как о периоде становления всей исламской живописи.

Важнейшим аспектом миниатюры XIV-XV вв., несомненно, является влияние китайской пейзажной живописи в формировании новой пространственной концепции в исламской живописи. В то же время они показывают, что китайские образы и манеры сыграли важную роль только в создании новой концепции пространства; они, по-видимому, никогда не создавали точных моделей, которые были бы должным образом скопированы. Несмотря на ориентацию Ильханидов на ближневосточную цивилизацию, их преклонение перед высокой цивилизацией Китая привело их к более глубокому симбиозу двух миров. Упадок Дома Сефевидов сопровождался упадком искусства. Возрождение Каджаров в их новой столице Тегеране не принесло никакой жизненной силы искусству иллюстрации рукописей. В девятнадцатом веке вся основа искусства была утрачена с вытеснением рукописной книги литографией и печатным станком.

Литература

1. Гасанзаде Д., Эфендиев А. Всемирная история в азербайджанской миниатюре. М.: Искусство. 2011. №2 (50). С. 10-14.
2. Джувейни Ала Ад-Дин Ата-Мелик. История завоевателя мира. М.: Директ-Медиа, 2010. 179 с.
3. Филин Н.А., Гибадуллин И.Р., Боев Э.Б. Древнеперсидская форма легитимизации первых монгольских династий // Золотоордынское обозрение. 2018. Т.6. № 2. С. 253-263.
4. Эфендиев А. Батальный жанр в Азербайджанской Миниатюрной живописи XIII-XVI веков. Баку: Издательство Университет «Хазар». 2009. 182 с.

Виталий Александрович Скопа
доктор исторических наук, профессор,
член-корреспондент РАН,
заведующий кафедрой философии и культурологии

КУЛЬТУРНЫЙ ЛАНДШАФТ КАЗАХСТАНА: ДИАЛОГ ЭПОХ И СМЫСЛОВ

Vitaly Aleksandrovich Skopa
Doctor of Historical Sciences,
Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies
"Altai State Pedagogical University"

CULTURAL LANDSCAPE OF KAZAKHSTAN: DIALOGUE OF EPOCHS AND MEANINGS

Аннотация:

Казахстан – это динамичный социокультурный космос, где древние ритмы кочевой цивилизации резонируют с пульсацией современных глобальных трендов. Каждая укорененная традиция подобна гибкому мембранному слою способному перетекать, адаптироваться и генерировать новые смыслы, впитывая флюиды технологической эпохи. Этническая память здесь не окаменевший артефакт, а живой, дышащий организм, который постоянно реинкарнирует свои генетические коды в контексте быстро меняющейся реальности. Многогранность культурного наследия – это не просто летопись цивилизации, а сложный живой организм, который постоянно дышит, трансформируется и переосмысливается. Литература, искусство и ментальные конструкции народа формируют широкий пласт смыслов, где каждый культурный слой накладывается на предыдущий, создавая уникальную мозаику идентичности.

Abstract:

Kazakhstan is a dynamic socio-cultural cosmos, where the ancient rhythms of a nomadic civilization resonate with the pulsation of modern global trends. Each deep-rooted tradition is like a flexible membrane layer capable of flowing, adapting and generating new meanings, absorbing the fluids of the technological era. Ethnic memory here is not a fossilized artifact, but a living, breathing organism that constantly reincarnates its genetic codes in the context of a rapidly changing reality. The versatility of cultural heritage is not just a chronicle of civilization, but a complex living organism that constantly breathes, transforms and is rethought. Literature, art and mental constructs of the people form a wide layer of meanings, where each cultural layer is superimposed on the previous one, creating a unique mosaic of identity.

Ключевые слова: Казахстан, культура, этнос, общество, культурология.

Key words: Kazakhstan, culture, ethnicity, society, cultural studies.

В самом сердце Евразии раскинулась уникальная территория, где древние кочевые традиции удивительным образом переплетаются с современными технологическими веяниями. Казахстан представляет собой живой организм, в котором каждая традиционная практика трансформируется, впитывая энергию нового времени.

Многовековая история номадической культуры служит фундаментом для формирования национальной идентичности. Традиции устного народного творчества, такие как эпос «Коркыт» и искусство домбры, не просто сохраняются, но и получают новое художественное прочтение в современных форматах. Современные казахстанские деятели искусства виртуозно соединяют генетическую память предков с актуальными визуальными языками. Архитектура, музыка, изобразительное искусство становятся пространством диалога между традиционным наследием и глобальными культурными трендами. Особая роль в этом культурном синтезе принадлежит молодому поколению, которое переосмысливает национальные коды через призму современных коммуникативных стратегий.

Основой для практической реализации реформ в обществе должно стать гармоничное соединение процесса производства материальных благ с развитием личности. К культурным ценностям можно отнести разнообразные аспекты: моральные и эстетические идеалы, нормы и образцы поведения, языки, диалекты и акценты, национальные традиции и обычаи, исторические географические названия, фольклор, художественные ремесла и производства, произведения искусства и культуры, методы и результаты научных исследований, которые обладают историко-культурным значением, а также здания, сооружения, уникальные предметы и технологии, отличающиеся историко-культурной значимостью [5].

Смысл бытия всегда интересовал человечество. Тексты М. Шаханова и Ч. Айтматова поднимают важные вопросы о состоянии современной цивилизации, акцентируя внимание на утрате духовных ценностей и негативных последствиях этого процесса [1, 2]. Шаханов говорит о том, что западная культура, отвергнув традиции и принципы человеческой морали, оказалась на грани глубокого кризиса. Он замечает, что стремление изучать и исследовать темные аспекты человеческой

природы, забыв о положительном и конструктивном, стало определяющим для западного мышления в конце XX века [2].

Айтматов, в свою очередь, акцентирует внимание на важности добра и на том, что бездуховность и зло могут укрепляться, если общество не будет активно защищать и развивать ценности, положенные в основу человеческого существования. Он подчеркивает, что человек состоит из сложного сочетания как созидательных, так и разрушительных действий, и эта многогранность требует тщательного внимания и заботы [1]. Оба автора призывают к осмыслению и восстановлению духовных основ, чтобы предотвратить дальнейшее распространение негативных тенденций в обществе. Их мысли становятся особенно актуальными в свете современных вызовов, таких как неравенство, насилие, и истощение природных ресурсов, что требует от человечества не только анализа, но и активных действий для формирования более гармоничного и здорового будущего, где культура и культурное наследие играет не мало важную роль.

Многогранность культурного наследия – это не просто летопись цивилизации, а сложный живой организм, который постоянно дышит, трансформируется и переосмысливается. Национальный дух – это не застывшая формула, а динамичный код, который считывается через тысячи невидимых соединений. Литература, искусство и ментальные конструкции народа формируют широкий пласт смыслов, где каждый культурный слой накладывается на предыдущий, создавая уникальную мозаику идентичности. Невозможно втиснуть национальный характер в жесткие рамки однозначного определения – он подобен реке, которая постоянно меняет русло, сохраняя при этом генетическую память. Культурный код становится не просто набором традиций, а живым диалогом между поколениями, между архаикой и современностью. Каждый артефакт – это не музейный экспонат, а активный элемент безграничной культурной вселенной.

Исторические события показывают, что в трудные времена человечество непременно обращается к своим корням и веками накопленной мудрости. У каждого народа есть своё видение гармонии, высоких нравственных стандартов и духовных ценностей, которые формируются на основе наследия. Общепризнано, что национальные и универсальные ценности проявляются в культурах, обладающих соответствующими духовными основами, образованием и интеллектуальным потенциалом [7]. Поэтому важно переосмыслить ключевые моменты формирования и развития традиционной казахской культуры.

Возврат к корням национальной культуры становится необходимостью времени. Казахский народ более чем когда-либо осознает важность своих исторических истоков и культурной независимости, что является залогом суверенного и многогранного развития общества. В современном мире человечество все больше осознает опасность утраты исторических ценностей. Возрождение тра-

диционных основ культуры всегда приносит положительные плоды, позволяя людям обратиться к прошлому, извлечь из него уроки и определить перспективные пути развития. Мы надеемся, что у молодежи пробудится чувство связи с историей своей страны и стремление сохранить национальное достояние, которое в конечном итоге станет естественной потребностью каждого из нас.

Сохранение казахской музыкальной классики и традиционной культуры напрямую влияет на будущее культурного наследия Казахстана и всего человечества. Культурное наследие существует как факт исторического развития, но каждый народ выражает его по-своему. Понятие «поколение» играет важнейшую роль в сохранении культурного наследия, что, в свою очередь, зависит от уровня культурного сознания и сохранения традиционных ценностей.

На протяжении своей долгой истории народы Центральной Азии, включая Казахстан, говорили на нескольких языках. Географическое положение на пересечении культур способствовало взаимодействию с близкими и удаленными соседями. Именно поэтому народы Центральной Азии являются носителями философии традиционного мышления, которая подразумевает целостное восприятие мира. В этом контексте источники национальных различий культур коренятся в их историческом развитии и отражают особенности общественной жизни различных социальных и этнических объединений с природой.

Каждая национальная культура уникальна и неповторима, однако с ранних этапов цивилизации, народы утрачивают замкнутый характер своего развития и начинают взаимодействовать друг с другом. Даже в древних слоях культуры можно проследить схожие черты, объединяющие духовную жизнь разных национальностей, что демонстрирует, как ценности народной культуры выражаются через синтетическое сотрудничество.

Примеры взаимной ассимиляции культур можно найти на протяжении всей истории, начиная с античных времён и до современных процессов культурного синкретизма. Важно отметить, что взаимодействие культур стало необходимостью для мирового сообщества, в том числе и для Республики Казахстан, открывающейся новым духовным обменам и ценностям, которые формируют мирное сосуществование народов.

Трансформационный процесс деконструкции геополитических барьеров открывает Казахстану новые горизонты культурной интерпретации и смыслового диалога. Преодолевая периферийную изоляцию советской эпохи, страна выступает активным медиатором кросс-культурных коммуникаций, где каждое межнациональное взаимодействие становится источником когнитивного и эмоционального расширения. Это не просто механическое включение в глобальный контекст, но и творческая алхимия взаимопроникновения смыслов, где разнообразие культурных парадигм формирует принципиально новую картографию взаимопонимания [4]. Жители Казахстана имеют долг перед предками,

которые на протяжении веков сохраняли и обогащали культурное наследие. Сегодня они обязаны создать мосты для понимания и интеграции с другими культурами, а также для выявления ценностей, которые составляют основу современного демократического общества.

Казахская нация обладает богатой художественной традицией в прикладном искусстве, которая нашла признание как внутри страны, так и за её пределами. Изобразительное прикладное искусство, как проявление духовной культуры, должно находиться в центре культурного возрождения, обогащая наше собственное видение эстетики [3].

Для будущего искусства Казахстана важно черпать вдохновение из народных традиций, создавая уникальные формы, которые отразят новое содержание. Каждый элемент прикладного искусства — будь то маленькая деталь или сложный узор — воспитывает уважение к культурному наследию и формирует у молодого поколения чувство прекрасного.

В итоге, преемственность национальной традиции среди казахских художников представляется закономерной, предоставляя возможности для создания уникальных произведений [8]. Стремление к изучению процесса развития искусства, как Востока, так и Запада, помогает находить мирные пути для культурного диалога и интеграции.

Таким образом, казахстанское сообщество находится на переломном этапе трансформации, где архивные культурные коды становятся ключом

к формированию уникальной национальной стратегии развития. Переосмысление традиционных ценностей позволяет создавать инновационные социальные ландшафты, наполненные креативным потенциалом и открытостью межкультурного диалога. Речь идет не просто о механическом заимствовании, но и о глубоком переосмыслении исторического опыта в современные созидательные практики самоидентификации и общественного прогресса.

Список литературы

1. Айтматов Ч., Икэда Д. Ода величию духа. М.: Прогресс, Литера, 1994.
2. Айтматов Ч., Шаханов М. Плач охотника над пропастью (Исповедь на исходе века). Алматы: Рауан, 1996.
3. Культура Казахстана: традиции, реальность, поиски. Алма-Ата, 1996.
4. Нурланова К. Ш. Человек и мир. Казахская национальная идея. Алматы, 1994.
5. Нысанбаев А. Н. Глобализация и проблемы межкультурного диалога в двух томах. Астана: ИФП МОН РК. Т. 2., 2004.
6. Орынбеков М. С. Философские воззрения Абая. Алматы: Білім, 1995.
7. Умарова Г. Дәстүрлі қазақ мәдениеті. Алматы, 2005.
8. Шалабаева Г. Казахстан: эволюция культурной политики. Алматы: АГУ им. Абая, 2002.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 378.147:81

Левашов О. С.

Харківський національний
університет внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649791>

ФОРМУВАННЯ МІКРО НАВИЧОК ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ
МОВ

Levashov O.S.

Kharkiv National University
of Internal Affairs

FORMATION OF MICRO SKILLS AS A BASIC COMPONENT OF TEACHING FOREIGN
LANGUAGES**Анотація**

Стаття присвячена формуванню та розвитку мікро навичок як базових компонентів володіння іноземною мовою. В роботі зазначається, що формування та автоматизація базових мікро навичок для засвоєння вмінь та навичок більш високого порядку є магістральним шляхом будь-якої діяльності людини. Це дозволяє цілеспрямовано подрібнювати складні компоненти діяльності для покращення їх засвоєння. В статті пропонується застосувати аналогічний підхід до мікро навичок в сфері викладання іноземних мов, при цьому підкреслюється що він іде в руслі тенденції до сегментації та деталізації процесу навчання в цілому. Автор закликає створити вичерпну номенклатуру мікро навичок та розробити відповідні навчальні мікро модулі, поклавши в основу теорію «мікро викладання». Стверджується, що запропонований підхід може знайти відгук у сучасній аудиторії через когнітивні зміни у сприйнятті інформації здобувачами освіти.

Abstract

The article is devoted to the formation and development of micro skills as basic components of foreign language proficiency. The paper notes that the formation and automation of basic micro skills for the acquisition of higher-order skills and abilities is the main path of any human activity. This allows for the purposeful fragmentation of complex components of activity to improve their acquisition. The article proposes to apply a similar approach to micro skills in the field of foreign language teaching, emphasizing that it follows the trend towards segmentation and detailing of the learning process as a whole. The author calls for the creation of an exhaustive nomenclature of micro skills and the development of appropriate educational micro modules, based on the theory of "micro teaching". It is argued that the proposed approach may find a response in the modern audience through cognitive changes in the perception of information by education seekers.

Ключові слова: цілеспрямоване формування, мікро навичка, мікро викладання, сегментизація та фрагментація, точкова перевірка, номенклатура навичок, зміні сприйняття,

Key words: targeted formation, micro skill, micro teaching, segmentation and fragmentation, spot checking, skill nomenclature, perception change

Сучасне суспільство висуває до освіти підвищені вимоги, які включають не лише зростання ефективності навчання, але й збільшення темпів засвоєння навчального матеріалу і скорочення часу формування та вдосконалення відповідних компетентностей. Це потребує засвоєння великого обсягу матеріалу в обмежений час, що може бути досягнуто лише шляхом чіткого структурування подачі матеріалу, при якому послідовно формуються та автоматизуються елементарні навички як міцна основа прискореного оволодіння більш складними вміннями та навичками, які обумовлюють компетентність в тій чи іншій діяльності. Саме така упорядкованість дозволяє зосередити головну увагу на детальну розробку та чітке дотримання технології в процесі досягнення визначеної цілі навчання.

В будь-якій сфері людської діяльності всі вміння, які в ній застосовуються, містять в собі дрібні мікро навички, без яких функціонування вмінь взагалі неможливе, бо для реалізації будь-якої, навіть елементарної, дії потрібно володіти базовими автоматизованими навичками, що лежать в її основі.

Ці мікро навички як складові комплексних вмінь настільки автоматизовані, що їх реалізація навіть не усвідомлюється в діях людини. Незчисленні мікро навички у неосяжній кількості сфер діяльності людини рідко стають окремим об'єктом навчання і здебільше формуються стихійно шляхом пристосування людини до оточуючого природного та соціального середовища в ході набуття якогось вміння. Значення цілеспрямованого розвитку мікро навичок зазвичай недооцінюється, хоча саме вони є

будівельними блоками успіху в будь-якій професійній чи повсякденній діяльності.

Втім останнім часом ідея розбиття знань або вмінь на елементарні складові компоненти для покращення їх засвоєння наполегливо втілюється в такі сфери, як оцінювання і підготовка персоналу, підвищення ефективності організацій та підприємств. В основу підходу, що використовується, покладена теорія обмежень (Theory of constraints) Е.Голдратта [1,] яка успішно застосовується для усунення обмежень будь-яких систем і, відповідно, підвищення їх ефективності. Під обмеженням розуміють майже завжди присутню найслабкішу ланку, яка визначає слабкість всього ланцюгу будь-якого процесу. Зрозуміло, що усунення обмежень тобто виправлення ситуації з цим слабким місцем сприяє підвищенню ефективності та успіху системи в цілому.

Особливий інтерес представляє собою не виправлення вже виниклої слабкої ланки, а цілеспрямоване формування мікро навичок як початкових компонентів складних вмінь та компетенцій, яке здійснюється в індивідуальному або груповому порядку в ході спеціально організованого процесу навчання. Концепція оволодіння базовими мікро навичками для засвоєння вмінь та навичок більш високого порядку може ввести корисні зміни у навчальний процес, зробивши його більш швидким, спрощеним та ефективним. Предметом розгляду в цій статті є свідоме формування мікро навичок в сфері освіти, а конкретно при вивченні іноземних мов як базової і дуже важливої складової навчального процесу.

Застосовуючи технологічний підхід до опису та управління навчальним процесом, порівнюючи його зі свого роду конвеєром, необхідно знайти ті ділянки, які становлять обмеження, що гальмують процес в цілому. Безумовно, існує велика кількість таких негативних чинників, проте нами розглядаються лише ті з них, які пов'язані з формуванням елементарних вузько спрямованих навичок, що входять до складу навичок та вмінь більш високого порядку і є своєрідними «цеглинками» для їх побудови. Стосовно навчання іноземних мов можна стверджувати, що недостатня сформованість будь-яких базових мікро навичок чинить негативний вплив на досконалість оволодіння тими вміннями, використання яких є передумовою і запорукою досягнення певного рівня комунікативної компетентності. Саме недосконалість або навіть відсутність цих мікро навичок призводять до дрібних, але неприємних збоїв процесу комунікації. Несформована, скоріш за все ще на початковому етапі, навичка нерідко не дає в повній мірі реалізувати більш складні і важливі вміння та навички, подібно до того, як маленький камінець, потрапивши у взуття, заважає руху вперед. Прибрати ці перепони – важливе методичне завдання викладача. Ретроспективний погляд на процес оволодіння мовою з необхідністю приведе нас від сформованої компетентності до початкових елементарних навичок, що складають фундамент, на якому тримається все подальше навчання. Поступове і успішне засвоєння дрібних

компонентів складних явищ мотивує тих, хто навчається до подальшого навчання.

Розподіл на мікро та макро навички базується на різниці в обсязі та складності того матеріалу, який підлягає засвоєнню та використанню якого слід доводити до автоматизму. Мікро навички стосуються дрібних складових елементів мови – типів звуків та точності артикуляції, наголосу, інтонації, ритмічної структури, слів в наголошений і ненаголошений позиції, правопису, словотворення, редукованих форм, порядку слів, швидкості мовлення, фразових дієслів, службових слів, словосполучень, розуміння слів за допомогою контексту, впізнання граматичних паттернів, розуміння часів та їх узгодження, запам'ятовування лексики, складання елементарних фраз та відповіді на прості питання тощо. Більшість з мікро навичок мають становитися об'єктом навчання з початку засвоєння мови, потреба в інших виникає на більш просунутих етапах.

Макро навички стосуються більш крупних та складних елементів мови що вивчається, та мають здебільше стратегічний вимір, увага зосереджується на з'ясуванні значення, знаходженні зв'язаності та поєднанні ідей, застосуванні мовної та змістовної здогадок, узагальненні інформації, прогнозуванні, розпізнаванні комунікативної функції, стилю тощо (іноді до макро навичок додають невербальну комунікацію).

Досвід викладачів-практиків свідчить про актуальність проблеми сформованості мікро навичок, особливо при переході з одного етапу освіти на інший, та, відповідно, намагання забезпечити наступність навчання. Так, викладачі ЗВО нерідко стикаються з випадками, коли вчорашні школярі демонструють вражаючу недосконалість або повну відсутність згаданих мікро навичок і пов'язану з цим неспроможність швидко реалізувати свій комунікативний намір. Невміння вимовляти окремі звуки, особливо не притаманні рідній мові, незнання простих правил читання і озвучення окремих літер, відсутність уяви про відкриті та закриті склади, невіміння розбити слово на формотворчі та словотворчі морфеми, відсутність уяви про інтонаційне оформлення, наголос, паузацію та членування потоку мови на окремі відрізки - синтагми, незнання порядку слів, неспроможність віднести слово до певного граматичного класу, нерозуміння редукованих та еліптичних форм – це лише окремі приклади того, з чим стикаються викладачі. Слід зазначити, що іноді це парадоксальним чином може поєднуватися із задовільним словниковим запасом і певним, хоча і не систематизованим, знанням базової граматики. В межах своїх можливостей викладачі намагаються виправляти ситуацію, корегуючи наявні навички чи формуючи їх з нуля, але навряд чи це можливо визнати вирішенням проблеми. Завдання полягає не в тому, щоб лише заповнювати індивідуальні прогалини підготовки тих, хто навчається, а у внесенні змін в методику викладання в цілому. Ефективним можна визнати лише такий

підхід, який передбачає цілеспрямоване і послідовне формування всіх необхідних мікро навичок з самого початку навчання іноземної мови.

Виділення таких навичок не є складним питанням, проблема полягає в тому, що в ході навчання їм не надається достатньої уваги: одні з них роз'яснюються поверхово, інші лише згадуються мимохідь, а велика кількість взагалі ігнорується і не стає об'єктом навчання. Вважається, що вони є самозрозумілими, переносяться з рідної мови або формуються стихійно під час роботи з іншим матеріалом.

Зрозуміло, що підхід, який пропонується, потребує перш за все розробки якомога повної номенклатури мікро навичок за видами мовленнєвої діяльності. Наявність їх вичерпного переліку дасть можливість викладачам послідовно і системно формувати всі необхідні мікро навички, а також точно діагностувати кожний випадок недоліків в індивідуальній підготовці. Слід зазначити, що наявність такого переліку може також надати викладачу надійний інструмент для точного та всебічного виміру сформованості базових навичок в тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності. Зрозуміло, що така дискретна точкова перевірка буде далекою від оцінки реальної комунікації на відміну від комплексної перевірки, де контролюється одночасно низка навичок в ході виконання завдань, наближених до справжнього спілкування. Таким чином, точкова перевірка дозволяє ретельно оцінити готовність тих, хто навчається, до засвоєння вмінь та навичок більш високого порядку, тоді як інтегральне оцінювання має давати повну уяву про рівень сформованості їх загальної комунікативної компетентності. Створення зазначеної номенклатури потребує ретельного аналізу всіх аспектів процесу формування вмінь та навичок в ході навчання іноземної мови. При цьому в певній мірі можна спиратися на універсальний досвід засвоєння навичок діяльності в інших сферах.

Існує доволі велика кількість розробок, в яких наводяться різні за обсягом та рівнем деталізації переліки мікро та макро навичок як об'єктів навчання при оволодінні різними видами іншомовної мовленнєвої діяльності (дивись, наприклад, [2], [3]).

Більшість перелічених в роботах мікро навичок співпадають у всіх дослідників, якісь є дискусійними, і майже всі автори підкреслюють, що наведені списки не є вичерпними. Втім такі переліки є більш ніж достатніми для розробки методичного забезпечення з формування необхідних мікро навичок як для ліквідації прогалин попереднього навчання, так і створення надійного фундаменту навчання більш складних вмінь та навичок.

Спираючись на зазначені переліки, необхідно створити низку послідовних навчальних мікро модулів, спрямованих на короткострокове і динамічне формування обраних мікро навичок. Окрім короткостроковості, яка викликана як великою кількістю, так і відносною простотою навичок, основними характеристиками цих модулів мають бути їх конкретна ціль, вузька спрямованість, обмежений матеріал та акцент на тренування засвоєної навички

з метою її автоматизації. Якщо складність матеріалу та обсяг тренування входять у протиріччя до часових вимог, допустимий подальший розділ модулю на окремі етапи, бо дотримання темпоральних вимог є важливою умовою підходу, що пропонується.

Введення та практика застосування окремої навички шляхом мікро викладання потребує обмеження навчального часу, що не стикується з чинною системою організації занять у традиційних закладах освіти. Відпрацювання кожної мікро навички повинно бути завершеним етапом роботи, окремим модулем, створення якого не є складним методичним завданням, але механічне поєднання декількох навичок в межах одного уроку може призвести до розсіювання уваги. Вочевидь, вищевказаний підхід не може бути реалізований у межах сучасного загального навчання і потребує новітніх форм своєї організації. При їх розробці в нагоді можуть стати окремі положення розробленого ще в 1960-ті роки професором Стенфордського університету Дуайтом У. Алленом методу мікро викладання. Він передбачав концентрацію на невеликій кількості навчального матеріалу, обмежену кількість тих, хто навчається, коротку тривалість заняття тощо, а основним завданням було первісно вдосконалення педагогічної майстерності викладачів. На цей час можна припустити використання підходу, що пропонується, в межах проведення додаткових занять, корективних курсів, індивідуальної та гурткової роботи, консультацій тощо, тобто форм, які зараз використовуються поза заняттями за розкладом. Окремою і перспективною формою є його використання у цифровому медіа середовищі, в тому числі за дистанційними формами навчання під безпосереднім або опосередкованим керівництвом викладача. В подальшому можлива розробка інших форматів сітки розкладів, куди нові модулі впишуться більш органічно.

Намагання подрібнити навчальний матеріал чи фрагментувати процес його засвоєння не є чимось новим (дивись, наприклад, так званий «chunking method» у викладанні), але тенденція до сегментації в освіті стає все більш очевидною. Такий підхід пропонує подрібнення навчальної інформації на обмежені за обсягом блоки, що знаходять сприймання у сучасної учнівської молоді, яка, маючи досвід спілкування у соціальних мережах та в різноманітних електронних джерелах, звикла саме до цього фрагментарного стилю подачі інформації, і це позитивно впливає на її засвоєння. Така подача та засвоєння інформації спирається на так зване «кліпове мислення», яке сформувалось у сучасної молоді через добре відомі причини та яке традиційно не вважається позитивним фактором у навчанні.

Ситуація дещо ускладнюється і тим, що останнім часом в педагогічній сфері виникло протиріччя, яке іноді називають протистоянням або навіть конфронтацією між поколінням вчителів, які зростали та отримували освіту до появи цифрових технологій, і поколінням учнів, яке виховувалось у цифровому середовищі соціальних мереж, динамічних фі-

льмів та шалених відео ігор. Ці групи настільки різняться своїми поглядами та потребами, що деякі автори ще на початку століття говорили про «когнітивний зсув поколінь» [4], інші вказували на комунікативний бар'єр і називали становище «катастрофічним» [5]. Це, безумовно, перебільшення навіть для сьогодення, але врахування згаданих особливостей в методичній роботі є обов'язковим.

В цілому, слід визнати, що фрагментація навчання може знайти позитивний відгук у сучасній молоді і задовільнити потреби тих, хто навчається – вони здатні зосереджувати свою увагу протягом короткого часу, задовільно засвоювати невеличкий обсяг інформації, вони не встигають втомлюватися та отримують почуття досягнення якогось успіху, що підтримує мотивацію до подальшої роботи. При цьому вплив цієї мотивації не обмежується сферою мікро навичок, людина починає усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, виникає бажання досягти кращих результатів та вдосконалити своє навчання в цілому [6]. Для всіх практичних цілей цей підхід працює, що вже доведено певною практикою навчання.

Таким чином, фактично методика викладання і педагогіка в цілому пристосовуються до об'єктивної реальності, а саме до нового покоління, яке споживає інформацію, в тому числі навчальну, зовсім інакше, ніж це було два-три десятиріччя тому.

Слід зазначити, що дослідники цього питання справедливо вказують на деякі обмеження запропонованого підходу: він не зводиться до простого подібнення навчального матеріалу на окремі блоки, а потребує створення завершених тематичних модулів шляхом уважного аналізу та ретельної методичної розробки, і, головне, не може бути застосованим, якщо матеріал, що підлягає засвоєнню, є складним, багатокомпонентним з розгалуженими внутрішніми зв'язками тощо. [7] Зрозуміло, що це не стосується мікро навичок, зв'язок між якими та мікро навчанням є очевидним: засвоєння невеликого обсягу нескладного навчального матеріалу та формування певної мікро навички можуть бути реалізовані в обмежений проміжок часу, передбачений при цій технології навчання.

Таким чином, зазначений підхід іде в руслі тенденції до сегментації та деталізації процесу навчання, яка все більш відчутна в освіті в цілому, зокрема у навчанні іноземних мов. Необхідність подібнення навчального матеріалу диктується когнітивними змінами здобувачів освіти під впливом низки відомих чинників, пов'язаних з розвитком цифрових комунікацій.

Формування мікро навичок може бути здійснене в межах розробленого напрямку методичної

роботи, що отримав назву «мікро викладання» і початково був призначений для підвищення кваліфікації викладачів.

Початковим етапом роботи в цьому напрямку повинне бути створення якомога повної номенклатури базових мікро навичок, яка дасть точний і надійний засіб точкової перевірки сформованості індивідуальних базових навичок і стане основою розроблення окремих мікро модулів для їх формування. В той же час попри вимогу про вичерпність переліку викладачі-практики можуть адаптувати його на свій розсуд в залежності від рівня сформованості цих навичок в конкретній аудиторії.

Всі дії в межах цього підходу не передбачають ніяких радикальних змін у змісті навчання, а носять переважно організаційно-методичний характер і спрямовані на зустрічну адаптацію принципів підходу, що пропонується, та чинних форм організації навчального процесу.

Вдала реалізація цього підходу дозволить створити міцний фундамент для подальшого розвитку комплексних вмінь та навичок, які, в свою чергу, стануть надійною основою для досягнення належного рівня іншомовної комунікативної компетентності.

Список літератури

1. Cox, Jeff; Goldratt, Eliyahu M. (1986). The goal: a process of ongoing improvement. [Croton-on-Hudson, New York]: North River Press. ISBN 0-88427-061-0
2. Richards, J. C. (1983). Listening comprehension: Approach, design, procedure. TESOL Quarterly, 17, 219-239
3. Sriary-Prawini Microskills and macroskills of four language skills <https://ru.scribd.com/document/271139532/Microskill-and-Macroskills-of-Four-Language-Skills>
4. Hayles K.H (2007) Hyper and deep attention: the generational divide in cognitive modes. Media 1:187-199 https://rws511.pbworks.com/w/file/etch/84598561/01_Hayles_hyper_and_deep_attention.pdf
5. Prensky, M.: Digital Game-Based Learning. New York: McGraw Hill, 2001, p. 17.
6. Chris Hutchinson. Micro Skills: Definition, Importance, and Types. 2023 Claned <https://claned.com/micro-skills-definition-importance-and-types/>
7. Олена Юрченко. Мікронавчання: Як новий освітній тренд мотивує вчитися сучасних дітей <https://osvitoria.media/experience/mikronavchannya-yak-novyj-osvitnij-trend-motyvuje-vchytysya-suchasnyh-ditej/>

Самедов Кямран Энвер оглы
доктор философии по педагогике, доцент
Бакинский славянский университет (Баку, Азербайджан)
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649797>

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С ДЕЗАДАПТИРОВАННЫМИ ПОДРОСТКАМИ

Samadov Kamran Anver
Social-psychological and pedagogical work
with socially dezadaptive teenagers

SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH MALADAPTED ADOLESCENTS

Аннотация.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с работой с социально дезадаптированными подростками. Анализируются причины возникновения данного феномена, подчёркивается значительная роль семьи и общеобразовательной школы в процессе социальной адаптации несовершеннолетних. Описываются формы и методы взаимодействия с подростками, испытывающими трудности в социальной интеграции. Особое внимание уделяется вкладу различных социальных институтов в профилактику и коррекцию дезадаптации подростков.

Abstract.

The given article is dedicated to one of the actual problems of pedagogues - to work with socially dezadaptive teenagers. In the article are examined a role of family and secondary school in this process. In the article is emphasized a high level of professional preparation of pedagogical collective in this process. An article analyzes a fact and reasons of appearance of such a phenomenon as socially dezadaptive teenagers. In the article are given necessary recommendations for improvement of work with socially dezadaptive teenagers.

Ключевые слова: социально дезадаптированные подростки, психолого-педагогическая и социальная работа, семья, средняя школа, профессиональная подготовка, социальные институты общества

Key words: socially dezadaptive teenagers, psychological-pedagogical and social work, family, secondary school, professional preparation, social institutions of society

Вопросы развития и формирования социально позитивно ориентированного подрастающего поколения, достижения им высокого уровня духовно-интеллектуального потенциала, активного участия в социальной, общественно-политической жизни страны всегда были в числе важных приоритетных задач, требующих к себе самого серьезного внимания со стороны общества. Социальные институты общества, руководствуясь в своей повседневной работе положением о важной роли молодежного движения, являющегося активно-созидательным фактором дальнейшего продвижения общества вперед по демократическому пути развития, достаточно взвешенно и профессионально подходят к своей воспитательно-формирующей деятельности со всеми возрастными категориями молодежи. Молодые люди со своим огромным желанием систематически совершенствоваться, достигать все более высоких ступеней личностно-социального самовыражения, всегда будут рассматриваться обществом как конструктивно-созидающая сила в дальнейшем развитии и претворении в жизнь государственных интересов в различных областях реальной жизни. «Однако, при всём положительном потенциале социальных институтов общества в работе с молодежью, к большому сожалению, имеется и такой аспект их работы, как кардинальное повышение уровня воспитательно формирующей деятельности с социально дезадаптированными подростками» [4,

с. 18]. Почему именно с подростками – по той причине, что в общей массе молодежного движения страны, именно подростки представляют огромный потенциал положительного воздействия на другие возрастные категории подрастающего поколения. К примеру, студенческая молодежь, обучающаяся в вузах страны, в какой-то мере уже сделала свой профессиональный и личностно-социальный выбор в жизни, и их дальнейшая практическая деятельность целиком и полностью будет направлена исключительно на достижение более высоких ступеней своего профессионального развития. Своеобразная личностная жажда поиска наиболее эффективных, часто даже неадекватных путей достижения поставленных профессиональных, личностно-социальных целей, несколько поутихла и продолжается в строго размеренном цикле. Молодые люди подросткового возраста, обладая ещё не претворяемым в жизнь большим потенциалом личностно-социального самоопределения и налаживанием социальных связей с обществом, являются, образно говоря, весьма активным запалом дальнейшего самосовершенствования всех возрастных категорий подрастающего поколения.

Постоянный поиск и жажда нахождения путей и возможностей своего личностно-социального самоопределения и самореализации, конечно же самым ярким образом приветствуется со стороны

всего общества и высоко оценивается, с точки зрения развития самого общества в будущем. Однако, следует особо заметить, что на пути постоянного поиска путей и возможностей личностно-социальной самореализации, подростки, не имеющие достаточного жизненного и социального опыта (особенно если старшее поколение не помогает им) часто совершают ошибки различного рода, среди которых можно выделить ошибки социального характера. «По разным причинам – разуверившись в своих возможностях, не умеющих наладить конструктивно-созидательные межличностные отношения, наблюдающийся буллинг в среде своих сверстников, в обучаемом классе, ироническое отношение к личностным интересам подростков со стороны родителей и т.д. – нередко подростки становятся на путь выраженного асоциального поведения со всеми вытекающими из этого последствиями» [7, с. 24]. Активные приобщения к использованию наркотических веществ, психотропных препаратов, спиртных напитков, выраженный большой интерес к азартным играм, проведение большого количества своего досугового времени в барах, ресторанах, кафе бродяжничество, отсутствие какого-либо интереса к учебной, общественной деятельности, увлечение кальяном, факты противоправной и преступной деятельности – весь этот своеобразный набор негативно-деструктивных факторов, имеющихся в жизни подростков, позволяет нам говорить о случаях явно выраженной социальной дезадаптации молодых людей.

Учёные-исследователи и практические работники с большим жизненным и социальным опытом, обладающие высокой степенью профессиональной подготовки (Е.С. Топилина, В.Г. Бочарова, Ю.В. Яковлев, М.И. Рожков, А.И. Кочетов, Т.И. Голубева, Т.С. Зорина, Т.В. Чернилова, Г.В. Дмитренко, В.Ф. Мартынова, А.А. Петрусевич, П.Н. Мальковская и др.) в своих исследованиях и опубликованных работах неоднократно повторяют, что работа с социально дезадаптированными подростками должна носить исключительно комплексный характер.

Проблема настолько важна, многомерна и многофакторна, что если мы хотим получить в процессе работы с такими молодыми людьми выражено положительные результаты, то, в обязательном порядке это должно пониматься как консолидация всего научного потенциала таких областей науки как педагогика, психология, социология, этика, эстетика и др. Часто, особенно среди молодых учителей педагогического коллектива средней школы можно услышать мнение, что вопросы подростковой социальной дезадаптации целиком и полностью является исключительно приоритетом образовательных учреждений. Другими словами, социально дезадаптированный подросток должен восприниматься как система допущенных средней школой грубых профессиональных ошибок. Конечно, это утверждение имеет силу и с ним невозможно не согласиться, но, при детальном рассмотрении вопросов социальной дезадаптации подростков прослеживается явное сужение сущности

проблемы, что является весьма некорректным утверждением. Составляющих проблем, социальной дезадаптации подростков слишком много, и они очень серьезные. Проводить тождество между понятиями социально дезадаптированный подросток и череда грубых профессиональных ошибок педагогического коллектива средней школы значит, рассматривать проблему очень утилитарно, некорректно. На социальную дезадаптацию подростков может влиять семья со своим негативным социально-психологическим климатом, деструктивные межличностные отношения в семье, профессиональные ошибки, допущенные в процессе учебно-воспитательной работы учителями средних школ, буллинг со стороны друзей, враждебная настроенность, допустим соседей по месту жительства, отсутствие перспективы и чувства оптимизма у молодых людей.

Перечисленные нами составляющие, которые могут воздействовать на появление такого феномена как социально дезадаптированные подростки, является лишь небольшой частью причин, усложняющих жизнь молодых людей. На самом деле, их значительно больше и по этой причине с социально дезадаптированными подростками даже средняя школа с ее большими воспитательно-формирующими возможностями будет испытывать значительные затруднения. «Социально дезадаптированные подростки большие затруднения в учебной и общественной работе вследствие не сформировавшегося у них мотива учиться, грубят, хамят учителям, выплескивая на них свои неудачи в личностно-социальном самовыражении» [4, с. 37].

Очень часто, даже прекрасно зная об этом, они придерживаются своих личных мнений, интересов, совершенно игнорируя коллективные решения класса, школы, такие подростки, как показывают результаты проводимых наблюдений выражено отличаются от других своих сверстников негативным характером поведения и практической деятельностью. С этими проявлениями фактов социальной дезадаптации подростков должны активно заниматься все специалисты, в первую очередь социальные педагоги и психологи школы, практически весь педагогический коллектив. Классный руководитель, видя, что в его классе есть учащийся с явно выраженной картиной растерянности, который при ближайшем его личностном рассмотрении еще и отличается неадекватностью поступков, должен весьма серьезно насторожиться и поставить об этом в известность школьное руководство. На наш взгляд, правильной и часто дающей прекрасные результаты, будет сама деятельность классного руководителя (посещение семьи таких подростков, выяснение зоны его ближайшего окружения, знакомство с его ровесниками по месту жительства, друзьями, с которыми он предпочитает иметь более тесные контакты, нежели с товарищами по классному коллективу). Очень важно классному руководителю привлечь к своей работе психологов (можно из состава преподавателей вузов, местной поликлиники, районного психологического обще-

ства и др.) В этой работе есть главенствующий элемент – ни в коем случае не проводить такую работу с приглашением сотрудников правоохранительных органов. Если это случится, то, вся работа, предпринимая из благих побуждений – помочь молодым людям – изначально обречено на провал.

В этой связи очень многие учёные-исследователи замечают, что важно «уловить» начало деструктивных изменений в характере и поведении таких подростков, так как, упустив этот важный момент видимых изменений в личности, в дальнейшем будет весьма сложно, а в некоторых случаях практически невозможно добиться ресоциализации молодых людей. Очень часто можно наблюдать ситуацию, которая ясно свидетельствует о низком уровне специалистов, работающих с социально дезадаптированными подростками. Их главная ошибка заключается в том, что они прикладывают массу усилий, направленных, в первую очередь, на изменение личности молодых людей. Это, в общем-то, позитивного характера деятельность не достигает заранее поставленной цели. Специалист, работающий с социально дезадаптированными подростками, должен в первую очередь чётко понимать и представлять себе, что он делает и как это может отразиться на его подопечном.

Социально дезадаптированные подростки – это очень сложный и глубокий феномен, и просто так, чисто поверхностно представляя его как какой-то каприз или причуды молодых людей, будет неверным и, можно сказать, социально дезадаптированные подростки не будут даже обращать внимание на таких специалистов, а не то, чтобы реагировать на его психолого-педагогическое и социальное воздействие. «Необходимо хорошо запомнить одно важное замечание – социально дезадаптированные подростки живут своим раз и навсегда принятым алгоритмом жизни, который сложился под влиянием многих факторов педагогического, психологического, социального характера» [5, с. 46]. Можно бесконечное число раз говорить таким молодым людям – «Это неправильно, так не поступай», «Не кури, не ходи в бары, откажись от кальяна, перестань принимать наркотики и психотропные препараты, откажись раз и навсегда от спиртного» и т.д.

При всем нашем желании видеть положительные результаты таких просьб и установок, адресованных социально дезадаптированным подросткам, результат будет или нулевой или очень низкого порядка. Почему такое происходит – ответ лежит на поверхности. Зачем, допустим, конкретному молодому человеку отказаться от курения, спиртных напитков, посещения бара и т.п. Такие установки и просьбы он слышал неоднократно и не обращал на это внимание. Происходит это потому, что на лицо простое механическое (это очень важно подчеркнуть) воздействие на личность, практически не затрагивающая его внутренний мир, эмоциональную сферу, не открывающая перед ним никаких горизонтов более высокого уровня личностно-социального самовыражения. Более эффективный и дей-

ственный подход в работе с социально дезадаптированными подростками (и практика это неоднократно показывала и доказывала) предполагает более целенаправленные, более предметное воздействие на внутренний мир молодых людей, на их духовно-эмоциональную сферу.

Необходимо так построить свою работу, чтобы социально дезадаптированные подростки под воздействием установок специалистов, почувствовали внутреннее желание самоизмениться, чтобы они поняли, что их ожидает прекрасная перспектива личностно-социального самовыражения. Очень важно у таких молодых людей заложить основы появления чувства личностно-социального оптимизма, положительных внутренних переживаний, которые будут способствовать появлению и формированию решительных волевых актов по самоизменению личности.

Специалисты рекомендуют практическим работникам, работающий с социально дезадаптированными подростками, самим любить свою профессиональную работу, гордиться ею и систематически повышать свой профессиональный уровень подготовки. Если социально дезадаптированные подростки почувствуют какую-то фальшь в работе с ними, то они негативно воспримут данное поведение и перестанут на него обращать. «Очень важно в работе с социально дезадаптированными подростками выявить причины, которые способствовали появлению такого феномена» [6, с. 27]. Здесь, в качестве одной из главных причин можно назвать негативное влияние на сознание и поведение молодых людей средств массовой информации (СМИ).

Часто, чтобы повысить рейтинг своих передач и набрать большую аудиторию, СМИ представляет материалы откровенно провокационного характера – в разноцветных красках представляет сюжет, который очень сильно будет влиять на психику молодых, ещё неопытных людей. К примеру «Пиво Балтика – пиво настоящих мужчин», «Кто пойдёт за Клинским, решайте сами: водка Распутин всегда рядом с Вами», показывается фото достаточно красивого мотоцикла с закадровым голосом – он может быть твоим» (но совершенно не говорит, каким образом он будет его, т.е. оставляет право выбора средств исключительно на молодого человека).

Нередко СМИ показывает жизнь молодого человека в какой-либо стране очень благополучной, социально и духовно наполненной и комментирует это явление как само собой разумеющееся, в пределах весьма лёгкого достижения этой модели жизни. Подростки, практически не имеющие какого-то высокого уровня жизненного и социального опыта, легко «западают» на эту рекламу и начинают думать, что необходимо иметь всё что рассказывается в рекламном ролике, исключительно здесь и сейчас. И как всегда, выбор средств и модели жизнедеятельности предлагают молодым людям выбирать самим. Таких средств материальных у подростков не имеется, они не могут, соответственно, реализовать свои желания по достижении такого образа жизни. В результате, подростки впадают в депрессию, проявляют акты агрессии, непослушания,

разочарованности в своём образе жизни, отсутствие у них каких-либо будущих перспектив и, как говорится, налицо яркий пример социальной дезадаптации. Специалисты утверждают, и мы с ними согласны, на социальную дезадаптацию подростков сильно влияет выбранный ими одинокий характер жизнедеятельности. Одиночество оставляет молодых людей наедине со своими проблемами, решение которых не всегда зависит именно от них, если ещё прибавить к этому от природы замкнутый характер самой личности, то, можно предполагать, что появляются весьма серьёзные основания для социальной дезадаптации личности. Очень важно выстроить верную систему работы с семьёй социально дезадаптированных подростков – проводить систематические беседы с родителями, можно даже посоветовать и посодействовать их посещению различных курсов, циклов лекций.

Комплексный подход к психическому здоровью детей и подростков лег в основу разработанного Гасановой Г.А. пилотного проекта «Школа будущего». Ею было отмечено, что данный проект «предполагает внедрение в систему образования координационного центра для оказания социально-психологической поддержки школе, совмещающего в себе четыре службы: психологическую, валеологическую, службу социального педагога и школьной медиации» [1, с. 119]. Данная работа позволит оказать содействие как педагогам, так и психологам в работе данной категорией подростков.

И очень важно, никогда в присутствии таких подростков не обсуждать проблемы их семейного воспитания, что может способствовать у них возникновению тревожности [9]. Если это произойдёт, то это будет ярко свидетельствовать о низком уровне профессионализма работника как социальной службы или средней школы. Следует заметить, что социально дезадаптированные подростки очень чувствительны к различным проявлениям обмана. Один раз обманув ожидания молодых людей приведет к тому, что позитивные результаты деятельности с ними можно свести к нулю.

Высшим пилотажем педагогического, психологического, социального мастерства являются высокопрофессиональные умения работников, заинтересованных в этой проблеме наладить в высшей степени дружеские отношения с социально дезадаптированными подростками. Если такой контакт состоится, и подростки начнут вам доверять, то в перспективе можно с уверенностью говорить об эффективной и, самое главное, результативной социально-психологической и педагогической работе с социально дезадаптированными подростками.

Список литературы

1. Гасанова Г. А. Учет влияния стиля семейного воспитания на развитие агрессивного поведения у подростков в контексте психокоррекционной и психопрофилактической работы психолога// Психология человека в образовании, т. 4, № 1, с. 112–120. <https://www.doi.org/10.33910/2686-9527-2022-4-1-112-120>
2. Головина Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка. - СПб: Речь, 2004, 272 с.
3. Петрова Т.Э. и др. Работа с подростками и молодежью в трудной жизненной ситуации. - М.: Русайнс, 2016, 144 с.
4. Рычкова Н.А. Дезадаптивное поведение детей. - М.: Академия, 2000, 142 с.
5. Торохтий В.С. Основы психолого-педагогического обеспечения социальной работы с семьей. - М.: МГСУ, 2000, 216 с.
6. Шапарь В.Б. Подростки-неформалы: детские шалости или группа риска? - Ростов/ на Дону: Феникс, 2012, 350 с.
7. Целуйко В.М. Психология неблагополучной семьи: книга для педагогов и родителей. - Москва: Владос-Пресс, 2004, 272 с.
8. Холостова Е.И. Социальная работа с дезадаптированными подростками. - М.: Гардарики, 2007, 211 с.
9. Hasanova, G. (2020). Features of The Family Context in the Emergence of Anxiety in Adolescence. *Propósitos y Representaciones*, 8 (SPE3), e783. Doi: <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE3.783>

Тимченко А. А.

кандидат педагогічних наук, доцент

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

<https://orcid.org/0000-0002-2483-4320><https://doi.org/10.5281/zenodo.15649810>**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ****Tymchenko A.A.**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

<https://orcid.org/0000-0002-2483-4320>**PREPARATION OF FUTURE PRIMARY TEACHERS TO TEACH MATHEMATICS IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL****Анотація.**

В статті розкрито поняття «підготовка майбутніх вчителів початкових класів до проведення уроків математики» в умовах Нової української школи. Висвітлено особливості математичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів у закладі вищої освіти. У результаті дослідження з'ясовано, що важливість математичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів сьогодні підтверджується різними нормативними й установчими документами і вимагає ґрунтовних математичних знань на рівні вільного оперування ними, бачення змістовно-логічних зв'язків між поняттями, твердженнями й алгоритмами.

Abstract.

The article reveals the concept of "preparation of future primary school teachers for conducting mathematics lessons" in the conditions of the New Ukrainian School. The features of mathematical training of future primary school teachers in a higher education institution are highlighted. As a result of the study, it was found that the importance of mathematical training of future primary school teachers is today confirmed by various regulatory and statutory documents and requires thorough mathematical knowledge at the level of free operation of them, a vision of the content-logical connections between concepts, statements and algorithms.

Ключові слова: професійна підготовка, вчитель початкових класів, математична підготовка, технології навчання, здобувачі початкової освіти, Нова українська школа.

Keywords: professional training, primary school teacher, mathematical training, teaching technologies, primary school students, New Ukrainian School.

Сучасний етап розвитку української системи освіти характеризується її реформуванням із метою інтеграції до світової спільноти. Основні засади реформи шкільної освіти викладено в Концепції Нової української школи. До понятійного апарату цього документу, відповідно до сучасних вимог, включено математичну компетентність як одну із ключових серед груп компетентностей, окреслених у «Рекомендаціях європейського Парламенту та Ради Європи», що мають стати наскрізними у змісті всіх навчальних предметів. Реалізація Концепції «Нова українська школа» [6], введення в дію нового Державного стандарту початкової освіти [1] вимагають підготовки якісно нового фахівця з початкової освіти. Відповідно, змінюються вимоги до сучасного педагогічного працівника, який має бути творчою особистістю, відповідати запитам суспільства, бути здатним навчатися протягом життя та самовдосконалюватися.

Специфіка підготовки майбутнього вчителя початкової школи виявляється під час вивчення блоку психолого-педагогічних дисциплін, методик початкової освіти та педагогічної практики в початковій школі. Найважчим предметом у початковій

школі на сучасному етапі дослідники вважають математику. Тому вивченню та викладанню цього предмета віддається нині посиленна увага.

Результати наукової розвідки свідчать про наявність низки праць учених, у яких розкриваються теоретичні основи підготовки вчителя початкової школи (Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, М. Вашуленко, І. Казанжи, Н. Кичук, Л. Коваль, О. Комар, А. Крамаренко, О. Кучерявий, С. Мартиненко, О. Матвієнко, І. Осадченко, Л. Петухова, О. Савченко, С. Скворцова, Л. Хомич та ін.).

Специфіка підготовки вчителя початкової школи, за переконанням Я.Гасвець, пов'язана з багатофункціональністю його діяльності. Учитель початкової школи повинен на лише володіти предметними знаннями та вміннями, але й мати здатність до моделювання, планування, проектування освітнього процесу, яка дасть йому можливість ефективно формувати особистість молодшого школяра [2, с. 4]. Учений вважає, що «основними напрямками в підготовці вчителя як особистості є забезпечення культури спілкування, розвиток педагогічного мислення у структурі педагогічного процесу та вироб-

ничих функцій, моделювання та вирішення педагогічних задач, аналізу проблемних ситуацій з педагогічної взаємодії» [2, с. 6].

На основі аналізу стану професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи О. Савченко робить такі висновки: «1) професійне становлення молодого вчителя відбувається в суперечливому педагогічному середовищі, яке активно змінюється, і соціальному середовищі, яке далеко не завжди сприятливе для освіти і виховання; 2) останнім часом стихійно поширилися й ускладнилися функції вчительської праці. Вона охоплює тепер навчальну, виховну, розвивальну, культурно-просвітницьку, соціально- педагогічну, корекційну, комунікативну, проєктивну, інноваційну, дослідницьку тощо. Більшість цих функцій мають універсальний характер і є будівельним матеріалом професійно-особистісного розвитку сучасного вчителя. А саме це є метою сучасної педагогічної освіти» [8, с. 3].

Вивчаючи проблему професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів, С.Стрілець і Т. Запороженко зазначають, що головним завданням закладу вищої освіти, що їх готує, є формування суб'єкта професійної діяльності, який здатен творчо розв'язувати проблемні ситуації в педагогічній діяльності в спільній взаємодії з учнями. На думку вчених, у сучасній школі має працювати «яскрава, масштабна, творча особистість учителя, який володіє системними знаннями про людину і закономірності її розвитку, а також новими педагогічними технологіями, мистецтвом спілкування й організації освітнього процесу» [10].

Проблема підготовки майбутніх вчителів початкової освіти корелюється сучасними нормативними документами, які регламентують розвиток освіти, а саме: новим Законом України «Про освіту», Концепцією Нової української школи (НУШ), новим Державним стандартом початкової освіти, Стандартом вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Особлива увага цим питанням приділяється у Державному стандарті початкової загальної освіти (2018), який розроблено відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей та потреб учнів початкових класів. Зокрема, в ньому виділено предметну математичну компетентність – що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та умінь в особистому і суспільному житті людини [1].

Для викладання основ математики у початковій школі потрібен учитель, який сам у достатній мірі має сформовані компетентності і навчить молодших школярів логічно мислити, сформує уміння раціонально організувати розумову діяльність, розмірковувати, доводити, робити висновки та узагальнення. Успішне навчання молодших школярів вимагає від учителя глибокого розуміння обсягу та

змісту математичних понять, умінь давати означення основним поняттям, здатності правильно вибрати спосіб означення математичного поняття.

Науковці звертають увагу на особливу значущість підготовки майбутніх вчителів початкової школи, оскільки на цей період навчання припадає інтенсивний розвиток пізнавальної сфери дитини – її мислення, уваги, уяви, пам'яті, відбувається становлення таких вольових якостей особистості, як цілеспрямованість, наполегливість, самоконтроль. Саме вчитель початкової школи зустрічає нове покоління дітей і формує ставлення дитини до шкільної освіти, допомагає зробити перші кроки на цьому шляху, розкрити свої таланти й природні здібності, закладає фундамент успішності учня у подальшому навчанні.

Така підготовка здійснюється під час оволодіння теоретичними основами початкового курсу математики а також опанування знаннями, уміннями та навичками методичних основ навчання математичної освітньої галузі.

У підготовці майбутнього вчителя початкової школи до проведення уроків математики вагоме місце посідають технології навчання, які моделюють зміст майбутньої професійної діяльності та допомагають включити студентів у освітній процес завдяки створенню проблемно-професійних ситуацій, проведенню рольових ігор, дискусій, застосуванню інтерактивних технологій навчання, надавати можливість студентам самим розробити завдання проблемного характеру для самостійної роботи, змісту навчальних проєктів, лепбуків тощо.

Також варто пропонувати студентам виконувати індивідуальні навчально-дослідницькі завдання (ІНДЗ). Завдання такого виду спонукають здобувачів до поглиблення теоретичних і практичних знань, систематизують та узагальнюють готові знання, розвивають творчі здібності студентів.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Теорія та методика навчання математичної освітньої галузі у початковій школі» студенти вчать розробляти та проводити уроки математики; використовувати інноваційні форми та методи навчання; підібрати творчі завдання та ігри, інтегрувати уроки математики з іншими предметами початкової школи; використовувати прикладне програмне забезпечення для створення дидактичних матеріалів (тексти, рисунки, презентації); складати завдання для індивідуальної та групової роботи учнів; аналізувати та підбирати програмне забезпечення для комп'ютерної підтримки уроків; знаходити методичні матеріали у глобальній мережі Інтернет.

Дослідниця М. Гаран зосереджує увагу на використанні інформаційних технологій, а саме – робить акцент на ефективності мультимедійного забезпечення навчальної дисципліни у процесі формування математичної компетентності майбутніх учителів початкової школи [3].

Ознайомлення студентів з теоретичним матеріалом курсу відбувався під час лекцій, саме вони мали викликати інтерес, зацікавити і в подальшому

змотивувати до більш детального вивчення теоретичних та методичних засад.

У процесі вивчення курсу ми визначили переваги лекцій, а саме: творча співпраця викладача і студентів; можливість реалізувати спільну емоційну взаємодію; активізація творчого мислення студентів, що є потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність змінюватись, відмовляючись від стереотипів; урахування специфіки майбутньої професійної діяльності студентів; економичність, раціональність.

У процесі вивчення курсу «Теорія та методика навчання математичної освітньої галузі у початковій школі» лекції виконували такі функції:

– інформаційно-пояснювальну, пов'язану з наданням значного обсягу навчальної інформації, що давало можливість пояснити студентам базові положення навчального матеріалу;

– мотиваційну, що проявляється в умінні викладача зацікавити студентів, сформувати в них внутрішню мотивацію;

– практично-орієнтовану, що надає можливості студентам застосовувати здобуті знання, уміння й навички на практиці у роботі з молодшими школярами.

Під час вивчення дисципліни студенти мали можливість проаналізувати законодавчу базу змісту навчання математики в початковій школі; ознайомитись із типами, структурою та специфікою уроку математики у початковій школі; з принципами, методами і засобами навчання; змістом і принципами побудови початкового курсу математики; з'ясувати питання щодо норм оцінювання досягнень учнів з математики, та особливості підготовки вчителя до уроку математики у початковій.

Щоб зацікавити студентів і створити особливу атмосферу, ми проводили це заняття у формі лекції-презентації, де акцентувалася увага на тому, що мета уроку в сучасній початковій школі повинна відзначатися конкретністю, чіткістю, логічністю, визначеністю засобів досягнення, трансформацією в конкретні дидактичні завдання. Тобто, мета визначає результат, якого повинні досягнути учні.

Широко використовувалась робота в творчих групах, де студенти генерували творчі продуктивні ідеї щодо розв'язання проблеми, відпрацьовували та проголошували спільні пропозиції. Результати творчих засідань обговорювались у формі круглого столу. Під час презентації власних проектів студенти демонстрували й розвивали індивідуальні здібності – декламаторські, художні, конструктивні, організаційні тощо.

На практичних заняттях студенти також розробляли власні мультимедійні проекти, у яких визначали власні бачення щодо можливостей та особливостей методики роботи над завданнями з логічним навантаженням. Для того щоб оптимізувати процес навчання під час практичних занять, зробити його більш цікавим, насиченим, інформативним ми використовували інтерактивні методи навчання, які є чудовим способом активізації пізнавальної діяльності, формування в студентів

критичного та творчого мислення, ухвалення виважених рішень, дискутування й спілкування з іншими людьми, відчуття впевненості в собі.

Щоб активізувати роботу щодо підготовки майбутніх вчителів початкової школи до проведення уроків математики, ми намагалися внести зміни до процесу їх підготовки перед проведенням різних видів практик («Пробні уроки та заняття», педагогічна неперервна практика), додати до їх змісту спеціально розроблені практичні завдання. Під час організації практичних занять моделюючи урок студенти враховували три основні групи взаємопов'язаних освітніх цілей: навчальних, розвивальних, виховних.

Навчальна мета повинна відноситись перш за все до учнів: а) яким обсягом знань, умінь та навичок учень повинен оволодіти на уроці; б) на якому рівні: репродуктивному, конструктивному чи творчому; в) яким чином вони застосовуватимуться. Наприклад: при визначенні мети уроку: «Формування вмінь і навичок ...» або «Засвоєння учнями понять про ...» передбачається вироблення в учнів умінь та навичок виконання певної дії. Педагогічно правильними є такі формулювання виховної мети: «пробуджувати...», «зміцнювати...», «викликати...», «виховувати...», «закріплювати...», «заохочувати...», «формувати...» замість: «виховати...», «сформувати...», «прищепити...».

Розвивальні цілі передбачають розвиток того психічного новоутворення, яке характерне для даного вікового періоду, а також формування та удосконалення вмінь порівнювати, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, переносити дії з однієї галузі знань на іншу, а отже розвиток інтелектуальної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової сфери особистості. Це означає, що моделюючи урок, педагог повинен чітко визначити завдання навчання, розвитку та виховання. При цьому він конкретизує рівень, на якому буде здійснюватися цільова установка: загальне ознайомлення з новою темою, засвоєння теоретичного аспекту матеріалу, що вивчається, формування практичних умінь і навичок, перевірка знань. Доведення до свідомості учнів завдань навчального заняття збільшує можливість активізації пізнавальної діяльності школярів, їх свідомої і послідовної праці протягом усього заняття, що безпосередньо пов'язано з розвитком ключових компетентностей школярів. Такий результат завжди можна перевірити і виявити наскільки досягнута мета, які виникли прогалини в знаннях, їх причини та яким чином їх можна усунути.

На думку О. Савченко розвивальні та виховні цілі повинні визначатися відповідно до конкретного навчального матеріалу. Проте загальним для першого є спрямування на розвиток самостійності, що можна досягти через формування вмінь працювати за зразком і вказівками вчителя, таблицями, алгоритмами; навчання працювати з коментуванням своїх дій (що буде сприяти не тільки усвідомленому виконанню дій, а розвитку математичного мовлення), формування вмінь самостійно застосовувати правило, формування пізнавальної

самостійності, тобто такої, яка передбачає самостійне ознайомлення з новим матеріалом [8].

Для чіткого формування цілей уроку математики необхідне діагностування навчальних досягнень учнів з даної теми, а також рівня розвитку тих чи інших психічних процесів, тобто результати цієї роботи є одним із важливих компонентів для формування освітньої мети. На основі вхідної, поточної, підсумкової діагностики на уроках математики роблять попередні прогнози, планується та конкретизується освітня робота, здійснюється індивідуальний підхід. Діагностика рівня розвитку школярів дає змогу вчителю підібрати такі види діяльності, які б сприяли розвитку якостей особистості, спрогнозувати свою професійну діяльність, під час чого можуть бути видозмінені цілі уроку.

Стосовно третього принципу моделювання уроку, то необхідно зазначити, що діяльнісний підхід спрямований на розвиток ключових компетентностей та наскрізних умінь особистості; застосування теоретичних знань на практиці; формування здібностей до самоосвіти й командної роботи.

Під час організації практичних занять зі студентами ми використовували тестовий контроль, який був важливим інтерактивним елементом кожного заняття, що давав змогу здійснювати різні види контролю: поточного, тематичного, модульного та підсумкового. Тестування надавало можливість оцінювати студентів у випадку самостійного вивчення питань курсу поза межами аудиторії.

Кожний тест складався із завдань трьох рівнів складності. Завдання I рівня були спрямовані на вибір правильних лаконічних відповідей щодо термінів, визначень і концепцій; запитання II рівня вимагали зіставлення ключових понять та їх характеристик; запитання III рівня потребували достатньо широкого творчого викладу.

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до проведення уроків математики в умовах нової української школи є педагогічна практика, яка спрямована на закріплення та реалізацію в спеціально створених умовах набутих студентами предметних, психолого-педагогічних, методичних знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності в школі, з іншого – як засіб творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя, формування у нього професійно значущих якостей і готовності до педагогічної діяльності.

В результаті, під час педагогічних практик, студенти проектували уроки з математики; самостійно готували навчально-методичну базу для проведення уроків; виготовляли дидактичні матеріали у вигляді роздаткових карток із зазначенням різноманітних ігрових вправ та завдань; створювали презентації в програмі PowerPoint, тощо. Це сприяло поглибленню психолого-педагогічних, методичних та спеціальних знань, удосконаленню умінь; поповненню методичного арсеналу майбутніх вчителів творчими формами, методами, прийомами,

засобами застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Відтак педагогічна практика є невід'ємною складовою математичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Вона дозволяє студенту-практиканту не лише поглибити теоретичні знання та вдосконалювати практичні уміння й навички, здобути у процесі аудиторного навчання, але й реалізувати свій освітній потенціал в умовах реального процесу навчання молодших школярів математики.

Отже, підготовка майбутніх вчителів початкових класів до проведення уроків математики розглядається нами як системне особистісне утворення що відображає інтеграцію теоретичних, практико-зорієнтованих знань та умінь з математики, та методики її викладання у початковій школі, і передбачає усвідомлення мотивів, потреб, оволодіння знаннями, уміннями та досвідом, розвиток професійно значущих та особистісних якостей, активізацію творчої ініціативи майбутнім учителем.

Список літератури:

1. Державний стандарт початкової освіти затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303>
2. Гаєвець Я.С. Методична компетентність вчителя початкових класів: компоненти системи / Я.С. Гаєвець // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2013. № 2 (28). С.212-224.
3. Гаран М. С. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання математики з використанням інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (математика)» / М. С. Гаран – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2016. 21 с.
4. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів : [монографія] / Н. А. Глузман. Київ : ВИЩА ШКОЛА-XXI, 2010. 407 с.
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Практикум : навч. пос. Київ: Слово, 2013. 448 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/konczepczya.pdf>
7. Рехтета Л. О. Формування логіко-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів // Теоретико-методичні засади підготовки учителів початкової школи до запровадження освітніх технологій в умовах сучасного освітнього середовища: Монографія / за заг. ред. К. Б. Авраменко. Миколаїв.: Іліон, 2016. С. 98-118.
8. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О.Я. Савченко // Початкова школа. 2001. № 7. С. 1-4.
9. Скворцова С.О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі: [монографія] / Світлана Олексіївна Скворцова, Яна

Станіславівна Гаєвець. Харків: «Ранок-НТ», 2013. 331 с

10. Стрілець С. І., Запорожченко Т. Формування математичної компетентності майбутнього

вчителя початкових класів засобами інноваційних технологій : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 204 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

Khalilli Jale

*Institute of Folklore of National Academy of Sciences of Azerbaijan
Azerbaijan, Baku*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649816>

TRACKING THE MOTIF OF NAME AND NAMING IN THE VARIANTS OF THE EPIC “KOROGLU”

Халилли Жалия

*Институт Фольклора Национальной Академии Наук Азербайджана
Азербайджан, Баку*

ОТСЛЕЖИВАНИЕ МОТИВА ИМЕНИ И НАИМЕНОВАНИЯ В ВАРИАНТАХ ЭПОСА «КОРОГЛУ»

Abstract.

The epic “Koroglu” is one of the most magnificent and rich examples of Turkic folk literature. The existence of different variants of this epic in various geographical regions reflects how it mirrors the culture, history and social structure of the people. In each variant, the character of Koroglu is shaped differently, ensuring the development of the epic in accordance with the lives of various peoples. Particularly, the interpretation of the name Koroglu and the motif of naming hold significant importance in this context.

Each variant of the epic “Koroglu” differs under the influence of various geographical and cultural environments, which reveals the diversity in the interpretation of the hero's character and name. The epic “Koroglu” is one of the most magnificent and rich examples of Turkic folk literature. The existence of different variants of this epic in various geographical regions reflects how it mirrors the culture, history, and social structure of the people. In each variant, the character of Koroglu is shaped differently, ensuring the development of the epic in accordance with the lives of various peoples. Particularly, the interpretation of the name Koroglu and the motif of naming hold significant importance in this context.

The name Koroglu is not just a label indicating the identity of a person; it is also a symbol reflecting the concepts of struggle and justice, the collective memory of the people, and their life philosophy. In various versions of Koroglu's name, different meanings and symbolic depictions emerge.

The motif of naming plays an important role in the formation of the heroic character because the name also indicates a person's identity, how they perceive themselves, and which ideals they serve. In this regard, the name Koroglu is not only the identity of an individual but also a symbol reflecting the spirit of struggle and the moral world of peoples.

In this article through examples, how the meaning of the hero's name, the naming way will be analyzed and the manifestation of the motif of naming differ in the variants of the epic “Koroglu” in various Turkic peoples will be studied.

Аннотация.

Эпос Короглу является одним из самых выдающихся и богатых примеров тюркской народной литературы. Наличие различных вариантов этого эпоса в различных географических регионах отражает, как он отображает культуру, историю и социальную структуру народа. В каждом варианте персонаж Короглу формируется по-разному, что позволяет эпосу развиваться в соответствии с жизнью различных народов. Интерпретация имени Короглу и мотив имени играют важную роль в этом контексте.

Каждый вариант Короглу отличается в зависимости от влияния различных географических и культурных условий, что выявляет разнообразие в восприятии характера героя и его имени. Имя Короглу — это не просто ярлык, указывающий на личность человека; оно также является символом борьбы, справедливости и коллективной памяти народа, отражая их жизненную философию. В различных версиях эпоса появляются разные значения и символические изображения этого имени.

Мотив имени играет центральную роль в формировании героического образа, так как имя обозначает личность человека, его восприятие себя и идеалы, которым он служит. Таким образом, имя Короглу представляет не только индивидуальную идентичность, но и дух борьбы, моральный мир народа.

В данной статье будет проанализировано, на примерах, как значение имени героя, процесс его присвоения и проявление мотива имени различаются в вариантах эпоса Короглу среди различных тюркских народов.

Keywords: *Koroglu, Turkic folk literature, motif of naming, heroic character, culture, geographical variants.*

Ключевые слова: *Короглу, тюркская народная литература, мотив имени, героический характер, культура, географические варианты.*

I. INTRODUCTION

In the epic tradition of Turkic peoples, the epic “Koroglu” holds a unique place. The epic “Koroglu” is a legendary work that has spread across the vast geography of the Turkic peoples and enriched with various variants. More precisely, the epic “Koroglu” has spread from Bashkortostan to Afghanistan, from the Tobol Tatars to the Balkans.

There are two different opinions regarding the origin of the epic “Koroglu”. One of these is related to the Jalali movement in Azerbaijan during the 16th-17th centuries. This movement began in 1518 in Toqat under the leadership of Sheikh Jalal and continued intermittently until the end of the 16th century. The names of participants in the movement, such as Eyvaz, Deli Hasan, Giziroğlu, Cıǵalı oğlu, and Demircioğlu, are mentioned in the epic. However, there is no information about Sheikh Jalal, the leader of the movement, in the epic.

According to the second opinion regarding the origin of the epic, it is believed that the epic emerged during the time of the Oghuz in Central Asia and gradually spread to Azerbaijan and other Asian regions through the Seljuks.

Undoubtedly, behind the creativity of every individual, there is a reality that inspires them, reflects the truth, or leads to the formation of a particular idea. From this perspective, it is not possible for the epic “Koroglu” to have emerged suddenly. The creation of the epic must have been influenced by historical, social, and cultural conditions.

The epic “Koroglu” reflects the spirit of struggle, faith in justice, and ideals of heroism of the people. Such legendary works are shaped over time under the influence of social realities and historical events, and with their recurring motifs, they occupy a place in the collective memory of the people. The creation of many variants of the epic also shows that it has been adapted in different environments and periods, carrying the people's determination to fight and the ideal hero image within it.

II. THE VARIANTS OF THE EPIC “KOROGLU” AND THE MOTIF OF NAMING

Many Turkologists have stated that the epic “Koroglu” has three main variants: Azerbaijani, Turkmen and Central Asian. There are differences in both form and idea-content among these variants. It is likely that the conditions, factors and circumstances of the creation of these variants are also different.

The Azerbaijani variant primarily aims to promote the image of social justice and the herald of truth, while in the Central Asian variant, the Sunni-Shia conflict is observed. In the Azerbaijani variant, the influence of the Safavid-Ottoman wars is felt, while in the Central Asian variant, the impact of the Shaybanid-Safavid wars is noticeable [1].

These wars and battles have become key elements of the epic “Koroglu”, reflecting the historical and political conditions of both regions. While the spirit of heroism and struggle is central in both variants, the influence of the social and cultural realities of the time, especially inter-state conflicts, is clearly evident. Of course, the spirit of all Turkic heroic epics is close to

the “Oghuznamas,” and these universal heroic motifs are also reflected in the epic “Koroglu”. The ideals of heroism, justice, and freedom found in the Oghuznamas are also central themes in the epic “Koroglu.”

In both the Azerbaijani and Central Asian variants, these ideals are closely linked to the wars and political tensions of the time, reflecting the people's spirit of struggle and desire for freedom. The epic also clearly displays many motifs belonging to the Oghuz. These motifs demonstrate the cultural and ideological influences from the Oghuznamas and add a rich layer to the epic's main themes such as heroism, justice and patriotism. Moreover, these motifs ensure that “Koroglu” is shaped in a way that fits its time and secures its eternal place in the people's memory.

The Oghuz motifs in the epic further strengthen the heroic characters, bringing to life the spirit and historical memory of the people. Thus, in the epic “Koroglu”, as in other Turkic folk hero epics, the heroes are extraordinary individuals with miraculous qualities. These heroes stand out not only for their physical strength and courage but also for their miraculous abilities and supernatural powers. These characteristics highlight the epic's focus on heroism and idealism, while also aiming to transmit the people's values and spirit of struggle to future generations. The lives of the heroes unfold miraculously from the moment they are conceived, as if their fate was written from the start, and they possess extraordinary powers from birth. This miraculous beginning makes the heroes' lives and struggles even more legendary, magnifying each of their steps and achievements in the eyes of the people.

In the beginning of many Turkic heroic epics, we observe the deep sorrow of an elderly mother and father longing for a child, and the profound grief this longing creates. As a result of this yearning, the parents pray, make vows and wait for a child with great hope. Finally, the child born as a result of these prayers and vows symbolizes not only the hopes of the mother and father but also those of the entire people. From the moment of birth, the hero stands out from other people with his extraordinary characteristics and miraculous powers.

These heroes become not only the saviors of their own families but also symbols of hope for entire nations and communities. They are figures who feel the pain and struggle of the people in their soul and inspire the people with their strength and determination. In short, in epics, the main hero is depicted as the ideal person the people love and wish to see. This heroic figure typically stands out as a warrior, leader, and representative of justice. However, their qualities are not limited to their combat skills; they also stand out for their moral and ethical values. They draw attention not only with their physical strength but also with their high moral principles and their determination to never retreat from the path they believe is right. These heroes appear in epics as the defenders of the people, fighters against oppressors, and seekers of justice, embodying justice and truth with their very existence.

In Turkic folk literature, the main heroes are often symbolic figures of folklore; they are not only individual heroes but also symbols that represent the history,

culture, and morals of the people, passed down from generation to generation. These heroes carry the values, traditions, and collective memory of the people, and their life and struggle reflect the general spirit of the nation. Epic motifs are the key elements that determine the depiction of these heroes and the development of events. These motifs typically reflect the life, traditions, morals, spiritual values, spirit of struggle, and heroic thinking of the people, consisting of recurring moments. Each epic motif reveals not only an event or a character but also the culture and social structure of the people as a whole. Thus, epics, with their foundational structures that reflect both legendary events and the concepts of struggle and justice in everyday life, serve as a means of conveying the people's moral experiences to future generations. These motifs further strengthen the faith and respect for the people's heroes, as well as the ideal human figures in society.

The common motifs in Turkic folk hero epics can be listed as follows:

1. The Hero's Birth, Childhood and Growth - This stage showcases the hero's miraculous birth and extraordinary characteristics, and the hero receives their name.

2. The Hero's Heroic Deeds - The hero overcomes the challenges that arise with their strength, courage, and belief in justice, rising to defend their people.

3. The Hero's Rescue of Loved Ones - This stage demonstrates the hero's sacrifices not only for their people but also for their loved ones, emphasizing their moral and spiritual greatness.

4. The Hero's Death - The hero sacrifices their life for their homeland and people and this stage makes them an eternal symbol of heroism.

These common motifs illustrate how the hero figures are formed in Turkic folk hero epics and how they secure an eternal place in the collective memory of the people.

Within the listed epic motifs, there are also smaller, supportive, or recurring motifs. This structure ensures the richness and depth of epics and heroic works, while also demonstrating the multifaceted nature of the content. A similar structure can be found in the "Koroglu" epic. For example, the "motif of naming" is one of the main motifs of the epic, and this motif determines the hero's fate, struggles, and future successes. Here, "naming" is not limited to the giving of a name; it also symbolizes the acceptance of the hero's birth by the people and signifies that his future struggles were already predetermined.

In addition, within the "motif of naming," the name itself also appears as a motif. The name is an important element in the epic, serving to define the hero's strength, characteristics, and symbolic role. Furthermore, we observe that this name acts as a driving force for the hero to overcome the challenges on his heroic journey and symbolizes the trust that elevates him in the eyes of the people.

III. AZERBAIJANI VARIANT: THE NAMING OF "KOROGLU" AND THE MEANING OF THE NAME

In the various versions of the epic "Koroglu", the naming of the hero and his path of struggle are depicted

in different forms. In each version, the hero's birth and the meaning of his name appear in distinct ways. The main reason for this is likely the influence of the geographical and social environment on the formation and development of the epic. Each region's unique culture, history, and traditions bring forth the representation of the hero figure and the meaning of the name given to him in different forms. On the other hand, the oral transmission of the epic and its adaptation when written down also contribute to the increase in these differences.

In the process of translating and publishing the epic, especially in versions translated into different languages and spread across various geographical regions, existing cultural influences and local characteristics may cause changes in the motifs and characters. For example, in the Azerbaijani version of the epic "Koroglu", the "miraculous birth of the hero" motif is not observed. However, Professor Fuzuli Bayat has proven that the birth motif previously existed in the epic. He noted that this motif was preserved in the oldest written version of the epic, the Tabriz manuscript found in Tbilisi, as well as in the version translated into Armenian and published in 1912 [4].

The absence of the birth motif in the Azerbaijani version of "Koroglu" has influenced both the way Koroglu receives his name and its meaning, leading to a distinction from other versions. In many Turkic heroic epics, parents longing for a child receive the prophecy of having a son through a dream or some mystical event, along with the announcement of the child's name. The distortion of this part in the Azerbaijani version has led to a different explanation of the hero's name.

In the Azerbaijani version, the hero receives his name as a result of his father's eyes being gouged out, and throughout the epic, the story focuses on his struggle for justice and vengeance against pashas, khans, and beys, all in an effort to avenge his father.

The absence of the miraculous birth motif in the Azerbaijani version, while distancing Koroglu from the image of an epic hero, nonetheless preserves the archaic epic tradition. In this version, the motif of naming is also reflected in accordance with ancient epic traditions. Just like in the Oğuzname tradition, naming carries a sacred meaning, and the name is given based on the hero's actions. By receiving a name, the hero not only becomes a member of society but also gains a certain semiotic value within the social hierarchical structure [5].

In the Azerbaijani version of the epic "Koroglu", the hero's first name is Rovshan. The name Koroglu is given to him by his father after he drinks the water from the spring. After drinking this spring water, Koroglu becomes strong like a hero (he is granted strength, beauty, a powerful voice, and courage) [6].

In general, the reason why the motif of naming carries so much significance in Turkic folk heroic epics is that the name marks the beginning of the hero's saga. Once the hero demonstrates traits and qualities worthy of the name, the name is given, which will later be recorded in history.

IV. TURKMEN VARIANT: THE NAMING OF “KOROGLU” AND THE MEANING OF THE NAME

The largest published version of the epic “Koroglu” in its Turkmen version was prepared by An-naguli Nurmehemmet and was printed in 1996 in Ankara in both Turkmen and Turkic [7].

Adibeğ-Koroglu: After a while, the people gather and decide that Adibeğ has reached the age for marriage. They marry Adibeğ off. His wife soon becomes pregnant, but she dies during childbirth, and is buried along with the child in her womb. Adibeğ, like a madman, spends his time wandering the mountains and rocks. After a while, he also passes away from this world. Çıgali Bey, deeply saddened by the death of his son without an heir, one day hears a voice in his dream telling him that his son is in the bride's grave. The next day, Çıgali Bey shares this dream with everyone.

One day, the shepherd of Gencim Bey, one of Çıgali Bey's sons, comes and says that one of the goats from the herd goes to a grave every day and suckles a hairy creature. They realize that this hairy creature is a child. The child has made a hole at the edge of the grave and enters and exits from there. As soon as Gencim Bey understands that this grave belongs to his brother's wife, he immediately informs his father of the news.

Çıgali Bey takes the boy home and decides that he should be given a name. Since he has emerged from darkness into light, he is named Rövşan (In Persian, the root “Rovshan”(روزشن)) means “bright,” “radiant,” or “clear,” indicating that the name is directly associated with light and brightness). However, an elderly person claims that his name is Koroglu by birth, but no one listens to him [8].

In the Turkmen version of the epic, the hero is both Goroğlu and Koroglu. This represents two different aspects of the same semantic code. Blindness, which is related to the afterlife, indicates a chthonic quality. In this sense, the mythological beings called “körmələr” (the blind ones) in Altai mythology are considered as guardians of the underworld and are symbolized by the semantic code of blindness. The grave is also associated with the afterlife and represents darkness, a sign of blindness. The name Koroglu is essentially equivalent to Goroğlu [9].

V. KAZAKH VARIANT: THE NAMING OF “KOROGLU” AND THE MEANING OF THE NAME

The Kazakh version of the epic “Koroglu” was studied in the late 19th century and published at various times [12].

After Rovshan Bey left, his wife Akanay was pregnant. One day, Akanay dreamt of the “forty saints” (the term “forty saints” is used in various cultures and beliefs to refer to a group of people or figures who possess sacred, legendary, or spiritual powers. It is a concept related to both folklore and religious thinking) who entered her dream and told her that she would die during her pregnancy and give birth to a boy named Koroglu in the grave. The next day, Akanay told her dream to Külayım, and as the time of birth approached, Akanay almost died.

Akanay, as the forty saints had foretold, gives birth in the grave. Her corpse remains untouched, and she nurses her child without any decay. The Almighty God sends His angels to give the child born in the grave the name Koroglu [10].

In Turkic epic heroism tales, the motif of name-giving is akin to a magical blessing. Therefore, in these epics, figures with magical powers, such as Khızır, dervishes, and the forty saints, perform this act. We observe this in the Kazakh version of the epic “Koroglu”.

Another interesting point in this version of the epic is that, unlike other versions, the hero Rövşan's first name is actually his father's name. In other words, based on the lexical meaning of the word “Rövşan,” he is the son of light.

VI. UZBEK VARIANT: THE NAMING OF “KOROGLU” AND THE MEANING OF THE NAME

The Uzbek version of the epic is called “Goroğlu”. The Uzbek version of the epic has been extensively studied by folklorists and published many times.

Before Rovshan Bey left, Hilalay became pregnant. Hilalay dies during childbirth, and the child remains in her womb without being born. Hilalay gives birth in the grave.

One day, Hasan Bey's shepherd comes and tells him that a goat goes to the grave every day and feeds milk to a furry living being. Hasan Bey and the shepherd go to the grave and see that a child has opened a hole at the edge of the grave and is coming in and out through it. The Turkmens close the hole in the grave, and the child, unable to enter, writhes and cries. At that moment, Hilalay speaks and says to her son: “This grave is the place of the dead, not the living. Go to those Turkmens.” The child turns and goes to the Turkmens. Hasan Bey asks for the child to be named. An elderly man says that the child should be named Goroğlu, like himself, and thus the child is named [11].

Here, the hero's father's name is Rovshan. While the name “Rövşan” expresses meanings of light and sun, the name “Hilalay” (derived from the root “hila” (هلال) refers to the new crescent phase of the moon, representing the first appearance of the moon. This can be interpreted as moonlight, bright light, or renewal. The name “Hilalay” carries this meaning and is often associated with beautiful, bright, or clear light. This indicates that Goroğlu symbolizes the conflict between light and darkness [14].

VII. ANATOLIAN VARIANT: THE NAMING OF “KOROGLU” AND THE MEANING OF THE NAME

The parts of the “Koroglu” epic that spread in the Anatolian region were first published in the 19th century by Hungarian folklorist Ignác Kúnos in the volume of V. Radlov's Proben [13]

In the Anatolian version of the epic, as in the Azerbaijani version, the hero's real name is Rövşan, and his father's name is Ali.

One day, Ali calls his son to him. “The foam you drank from the Araz has granted you the power of poetry, strength to your arms, and power to your voice. Your name will spread from the East to the West. As long as your iron sword is at your side, your steed Qirat

is beneath you, and your land is Çamlıbel, never fear. The lords and beys who hear your name will bow before you. However, there is one thing I must tell you: avoid injustice, and from now on, I have named you Koroglu," he says [3].

In other versions of the epic, the hero's birth in the grave and survival by nursing from the deceased mother are sufficient indicators for him to receive his name.

However, in the Azerbaijani and Anatolian versions, although the hero has reached a certain age, he has not yet displayed any heroic abilities. In order for these heroic traits to be demonstrated, an act such as drinking water/milk is still required.

In other words, in the epic "Koroglu", the hero breaks the prohibition set by his father by drinking the water/milk himself (instead of bringing it to his father). Through this act, accompanied by feelings of sin and regret, he steps out of the boundaries set by his father. This marks the beginning of his new path of freedom and heroism [2]. By taking his name from his father, he gains social status.

The epic "Koroglu" is a work that stands out with its deep traces and rich motifs in the epic tradition of Turkic peoples. The various versions of the epic have formed under the influence of different geographical and social conditions, both in terms of form and content. This diversity shows that the epic represents not just one nation but a broader culture. The character of Koroglu is not only a symbol of heroism but also reflects the people's deep faith in justice and the protection of rights.

The motif of name-giving is a crucial element that constitutes the main structure of the epic and defines the hero's personality, fighting spirit, and social status. The different ways this motif is employed in each version further deepens the symbolic meanings of Koroglu. The various mythic and folkloric elements related to the giving of the name reveal the respect Koroglu gained among the people and the ideals he represents.

VIII. CONCLUSION

The epic "Koroglu", combining various cultural influences, remains one of the most important epic examples of Turkic folk literature. The name-giving motif in its different versions reflects the moral, spiritual, and social values of the people and illustrates how this epic has come to life across time and space. The epic is also valued as a cultural heritage that symbolizes the richness and history of Turkic culture, as well as the people's understanding of heroism and justice.

In the different versions of the epic "Koroglu", the motif of name-giving holds great significance both in form and content. The name not only determines the hero's identity but also carries deep symbolic meanings. It expresses the hero's ideals, struggle, and place in the social structure. The way this motif is developed shows that Koroglu reflects the people's deep belief in justice and the protection of rights. The presence of the name-giving motif in all versions deepens the symbolic meaning of the name Koroglu and contributes to his formation as both a national and universal heroic figure.

References

- [1] Fuzuli Bayat, Khatira Bashirli. Origin of the epic of "Koroglu," Baku, "Elm ve tehsil" 2012, 13 p.
- [2] Sefa Garayev, "The Intervention of Myth into History: December 21, 2012," Baku, "Sabah," 2018, 277 p.
- [3] Koroglu, Lider Publishing House, Baku, 2005, 58 p.
- [4] Fuzuli Bayat. The Epic of Koroglu in the Context of Turkic Epic History (The Phenomenology of Köroğlu in the Turkic World), Ötüken, Istanbul, 2009, p. 50-51.
- [5] Fuzuli Bayat., "The Oghuz Epic Tradition and the Epic of Oghuz Khan," Baku, "Sabah," 1993, 21 p.
- [6] Fuzuli Bayat., "The Oghuz Epic Tradition and the Epic of Oghuz Khan," Baku, "Sabah," 1993, 18 p.
- [7] Ozkul Çobanoğlu, "The Epic Tradition of the Turkic World," Akçağ Publications, Ankara, 2003. 266 p.
- [8] Ozkul Çobanoğlu, "The Epic Tradition of the Turkic World," Akçağ Publications, Ankara, 2003. 357 p.
- [9] Fuzuli Bayat, "The Phase of Folk Sufism in the Formation of the Koroglu Image," Ulduz Journal, Baku, 1999, No. 1. p. 73-83.
- [10] Ozkul Çobanoğlu, "The Epic Tradition of the Turkic World," Akçağ Publications, Ankara, 2003, 275 p.
- [11] Ozkul Çobanoğlu, "The Epic Tradition of the Turkic World," Akçağ Publications, Ankara, 2003, 284 p.
- [12] Ozkul Çobanoğlu, "The Epic Tradition of the Turkic World," Akçağ Publications, Ankara, 2003, p. 271-272
- [13] Ozkul Çobanoğlu, "The Epic Tradition of the Turkic World," Akçağ Publications, Ankara, 2003, 291 p.
- [14] Fuzuli Bayat, Khatira Bashirli., Origin of the epic of "Koroglu," Baku, "Elm ve tehsil" 2012, 51 p.

Prof. Sanubar Alovzat Abdullayeva

Baku, Azerbaijan

Baku State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649836>

ABOUT THE PHRASEOLOGICAL SYSTEM OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Проф. Абдуллаева Санубар Алиовсат гызы

Баку, Азербайджан

Бакинский Государственный Университет

О ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА

Abstract

The article deals with the phraseological system of Azerbaijani language. The principles of construction of phraseosemantic paradigms are in the focus. The author claims that the language phraseological system is divided into the different phraseosemantic paradigms. These paradigms are formed on the basis of some integral feature and have typological character. Abstract and concrete phraseologism are gathered in phraseosemantic paradigms. The first ones are defined only in concrete speech situations. As the meanings of the second ones are the similar they can be used in the same situations.

Аннотация

Статья посвящена фразеологической системе азербайджанского языка. В центре внимания находятся принципы организации фразеосемантических парадигм. Автор утверждает, что фразеологическая система языка делится на различные фразеосемантические парадигмы. Эти парадигмы формируются на базе интегральных черт и носят типологический характер. Фразеологизмы с отвлеченными и конкретными значениями объединяются во фразеосемантические парадигмы. Значение первых конкретизируется в конситуации. Конкретика вторых позволяет им употребляться только в определенных ситуациях.

Key words: *phraseosemantic paradigm, consituation, combinative scaling, type meaning, abstractness, concreteness*

Ключевые слова: *фразеосемантическая парадигма, конситуация, комбинаторное варьирование, типовое значение, отвлеченность, конкретность*

The systemic nature of the language manifests itself in different ways. Most often we guess or judge fragmentarily about it relying on logic of the syntagmatic or paradigmatic relations. There is no doubt that language as a textual entity is discrete. Just as the semantic system of the language is discrete, too. That is why language lends itself to mathematically precise analysis. That is, not only the text but also the language system as a whole is divided into direct components.

The semantic system of a language can be divided into microsystems. Depending on the goals of analysis such microsystems can be mixed and monostructural. For example, mixed microsystems include both units of the nominative level and units of the expressive level. A microsystem may consist of units of secondary nominations, but it also can be mixed, i.e. include both lexical metaphors and phraseological units. Separate structural-semantic whole as a fragment of the semantic system is phraseosemantic microsystems. Such microsystems consist of phraseological units combined on the basis of some abstract integral sign. The integral attribute is as abstract as it is required to cover the entire microsystem. Concerning phraseological units that make up this or that microsystem, then they are specific enough to be recognized at the vocabulary level. The integral feature is something like la sème nucléaire of A.-J. Greimas (1, 69), relevant for the entire microsys-

tem. Consequently, the microsystem is united typologically, on the basis of a typical value characterizing the microsystem as a whole.

In the Azerbaijani language, which is extremely rich in phraseosemantic means the same linguistic unit may be part of the different microsystems characterized by very different typical values. In particular, this phenomenon can also be explained by the relative diffuseness of phraseological semantics in general.

The typical meaning has the character of a set of common semes at some level of abstraction uniting a certain set of units. For example, the phraseological units "To stroke against wool", "To throw stones at the vegetable garden" and "Putting sticks in the wheels" are combined in a rather abstract typical meaning "to cause trouble to the object". At the same time they discover specific meanings that allow them to enter the different synonymous lines.

It is known that the invariant meaning of many phraseological units is so vague that only correlating with a certain situation of use they lend themselves to concretization. In fact, invariant of the phraseological meaning is a bundle of specific expressive realizations outside of which it is not necessary to talk about signifier of phraseological meaning. The denotate of the phraseological meaning is often a rather abstract representation of a set of consituations with which a phraseological unit is associated in the collective consciousness of native speakers. Most often, this association

connects not even the phraseological unit itself but its internal form with a set of situations. The expression level is also maintained by the internal form even though the inner form often diverges significantly from the actual meaning of the phraseological unit. Nevertheless, it is from the nature of the internal form that phraseological units are most often used.

Phraseosemantic group as a certain semiologically relevant sign set is not based on typed ideas about the denotate, but on the signifier. The specific basis for structuring a phraseosemantic group as a certain semiotic whole is a seme sign, a fragment of a signifier found by all members of the paradigm. It is this attribute that is the integral feature which creates the paradigm.

For example, in the Azerbaijani language the following idioms are commonly used: *eşqə düşmək* "to fall in love"; *əldə böyümək* "to be carefully nurtured", lit. "to grow up on hands, in the palms of one's hands"; *ələyəq açmaq* "to untie hands, act freely", lit. "to untie hands and feet"; *iyi burnundan getməmək* "to remember the taste of smth.", lit. "the aroma has not left the nose"; *dilini dişləmək* "to wake up, to understand the essence of the matter", lit. "to bite tongue"; *duyuq düşmək* "to come to your senses", lit. "to fall into sensitivity"; *qulağından pambığı çıxarmaq* "to sober up, to come to your senses, to come to yourself", lit. "to remove the cotton from the ears"; *qəddini düzəltmək* "to feel relief, to start living better", lit. "to squat down, to straighten up"; *barmaqğıni dişləmək* "to think about", lit. "to bite your finger"; *budaq atmaq* "to get development", lit. "to spread out branches"; *sümüyünə düşmək* "to like", lit. "to hit the bone"; *üzü ağ olmaq* "to have a reason for pride", lit. "to have a white face"; *pəncəsindən qurtarmaq* "to be saved", lit. "to get out of the clutches"; *gözdə olmaq* "to be alert", lit. "to be in front of" 2. *gözə xoş görünmək* "to make a good impression", lit. "to be pleasing to the eye"; *gözünün acısını almaq* "to take a nap", lit. "to relieve the bitterness of the eyes", etc.

The given phraseological units are very far from each other in their meaning. Some of them have a rather abstract meaning specified only in the situation. For example, *pəncəsindən qurtarmaq* means "to get rid of someone who terrorizes you", and the concept "terror" is almost limitless here, as it can be associated with any violence, oppression, object of fear. Therefore, the abstract meaning of the phraseological unit in itself is associated only with the signifier "to feel relieved that I could tear myself away from someone."

The denotate of this phraseological unit is also rather abstract. It can only actualize the typed representation of fear and deliverance.

On the contrary, the idiom *gözünün acısını almaq* is characterized by the maximum specificity of the meaning. It means "to take a nap" or "at least a little sleep, rest" - about a very tired and sleepless person. In the "Azerbaijani-Russian Dictionary" by A.A. Orudzhev the meaning of this phraseological unit is defined as follows: "gözünün acısını almaq [lit.: to remove the bitterness from one's eyes] to sleep a little, to take a nap" (2, 177).

Thus, by the nature of the meaning, these two phraseological units differ significantly from each other

which is also manifested in the nature of their denotate. However, despite the differences, phraseological units *pəncəsindən qurtarmaq* and *gözünün acısını almaq* discover integral semantic feature which can be defined as "to have positive emotions" or "a state of calmness, mental comfort". This semantic feature is not only common to the phraseological units *pəncəsindən qurtarmaq* and *gözünün acısını almaq* but can also be regarded as a typical feature for all of the above phraseological units. This fact allows us to consider mentioned units as a phraseosemantic group united on the basis of the typical meaning "to experience relief." It is clear that typical meaning is also concretized according to the semantic structures of individual phraseological units. For example, the idiom *dilini dişləmək* means "to come to its senses", "suddenly to understand the essence of what is happening". The meaning of this idiom is too specific and therefore, at first glance, does not fit well with the typical meaning "to feel relieved". However, at the same level the concept "to come to its senses, to sober up, to grasp the essence of what is happening" is closely related to the concept of "feeling relieved".

The meaning of the phraseological unit *dilini dişləmək*, in our opinion, is not defined correctly in the Dictionary of Orudzhev. So, here we read: "dilini dişləmək = to bite your tongue" (2, p. 123). The equal sign between these phraseological units of the Russian and Azerbaijani languages is hardly appropriate. In the phraseological dictionary edited by A.I. Molotkov, the meaning of the Russian phraseological unit *прикусить язык* "to bite the tongue" is defined as "To shut up, to refrain from speaking" (3, p. 355). In Russian, as is known, the imperative form of this phraseological unit is also widespread: *прикуси язык* "bite your tongue". Comparative analysis of the Azerbaijani phraseological unit "*dilini dişləmək*" and Russian idiom *прикуси язык* "bite your tongue" shows that the semantic volume of the Azerbaijani phraseological unit is not just wider, and the semantic volumes of these units do not coincide. The indirect evidence of this is the impossibility of forming an imperative forms from the phraseologism "*dilini dişləmək*". Azerbaijanis do not speak *dilini dişlə* "bite your tongue". Apparently, the Dictionary allows etymology in the interpretation of the idiom "*dilini dişləmək*" correlating it with the Russian expression "*прикуси язык*". Such correlation is based solely on the identity of the internal form. By and large, the dictionary entry is devoid of interpretation, since bringing Russian phraseology as an equivalent cannot be considered an interpretation or definition.

№3 A characteristic feature of this phraseosemantic group is, firstly, a common typical meaning, and secondly, a distinction according to the degree of abstractness or concreteness of meaning. The former is characterized by concretization in a speech situation, the latter - by predetermination of situational use. In other words, such phraseological units of the first group as *pəncəsindən qurtarmaq* have the widest range of meaning and do not lend themselves to a specific definition, as "to get rid of someone" is a very broad definition. Such phraseologisms of the second group as

gözünün acısını almaq have the most specific meaning. This circumstance allows them to be used only in identical situations.

The typical meanings themselves can also be more or less specific. For example, the typical meaning "to express a negative attitude towards object" is more specific than the typical meaning "to experience relief." Integral feature of phraseosemantic groups with a typical meaning "to express a negative attitude towards object" can be defined as "dismissive". In the Azerbaijani language, this microsystem includes the following phraseological units: *arxa çevirmək* "to turn your back"; *arxivə vermək* "to archive"; *badi-fənayə vermək* "to let it go to the wind"; *başdan eləmək* "to shove it off your hands", "to throw it off your shoulders"; *başından atmaq* "to get out of my head"; *başına buraxmaq* "to leave fate"; *boynundan atmaq* "to throw off your neck"; *üstündən qələm çəkmək* "to cross out, to put an end to"; *hesaba almamaq* "to discount, to disregard"; *ucuz tutmaq* "to understate"; *üz bozartmaq* "to talk back"; *üz döndərmək* "to turn away from someone"; *üz-gözünü turşutmaq* "to make a sour face"; *ürəyindən qoparıb atmaq* "to tear it out of the heart"; *minnət eləmək* "to do a favor"; *kandarına ayaq basmamaq* "do not step foot"; *yüksəkdən baxmaq* "to look down"; *əl üzmək* "to lose hope", etc.

The following phraseological units are distinguished by comparative semantic concreteness in relation to typical meaning: *arxa çevirmək* "to turn away from someone"; *başından atmaq* "to get out of your head"; *başına buraxmaq* "to throw to the mercy of fate"; *boynundan atmaq* "to throw off the neck"; *hesaba almamaq* "to discount, to disregard"; *ucuz tutmaq* "to understate"; *üz bozartmaq* "to talk back"; *üz döndərmək* "to turn away from someone"; *ürəyindən qoparıb atmaq* "to pull out of the heart"; *kefinə buraxmaq* "to leave in one's own care"; *yaxın durmamaq* "to keep at a distance"; *yüksəkdən baxmaq* "to look down"; *dirsək görsətmək* "to show elbows"; *dal çevirmək* "to turn around backwards"; *ağzı günə buraxmaq* "to leave to the mercy of fate"; *başlı-başına buraxmaq* "to leave unattended". The specificity of these phraseological

units manifests itself in the fact that they all denote a person's disregard for another person. Therefore, one might think that they are synonyms. In fact, only some of them can be considered as such, for example, *ağzı günə buraxmaq* and *başlı-başına buraxmaq*. These phraseological units correspond to the Russian idiom *бросить на произвол судьбы* "to throw to the mercy of fate". Most of the above phraseological units are combined by the typical meaning. Therefore, the typical meaning can be more or less specific.

Thus, it can be argued that the analysis of the phraseological system of the language by typical values allows you to break it down into phraseosemantic microsystems without semantic residue. Semantics of the typical character naturally narrows down to a synonymy which comes to such a phenomenon as the diffuseness of the semantic structure of one phraseologism. Therefore, the true concretization of the phraseological meaning takes place only in consituation. It therefore follows that the phraseological system of the language is structured hierarchically: from the most abstract type of meaning to situationally relevant one. In this regard one more feature of phraseology should be noted. The concept "situationally relevant" in this case does not mean at all occasional. On the contrary, it is as commonplace as the fact that is covered by a signifier of phraseological meaning. In fact, here it should be about combinatorial variation of the general meaning in speech situation or about verbal actualization of peripheral semes, but in any case not about accidental and unexpected use.

Literature

1. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: поиск метода. М.: Академический Проект, 2004, 368 с.
2. Оруджев А.А. Азербайджанско-русский фразеологический словарь. Баку: Элм, 1976, 247 с.
3. Фразеологический словарь русского языка. Под ред. А.И.Молоткова. М.: Русский язык, 1986, 543 с.

Гюнель Камран кызы Джаннатова
 Кандидат филологических наук, доцент
 Институт Фольклора НАНА
 ORCID ID: 0000-0002-8216-1435
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649862>

МИСТИФИКАЦИЯ ПРОСТРАНСТВА В ТЮРКСКИХ ДАСТАНАХ – В ПРИЗМЕ ТОПОГРАФИЧЕСКОЙ ОБРАЗНОСТИ И ХРОНОТОПИЧЕСКОЙ ЗНАЧИМОСТИ

Gunel Kamran gizi Jannatova
 Associate Professor
 Institute of Folklore national Academy of Sciences of Azerbaijan
 ORCID ID: 0000-0002-8216-1435

MYSTIFICATION OF SPACE IN TURKIC EPICS – THROUGH THE PRISM OF TOPOGRAPHICAL IMAGERY AND CHRONOTOPIC SIGNIFICANCE

Аннотация.

В статье рассматриваются параллели между тюркскими эпическими традициями и произведениями русской литературы, в частности поэмой А.С.Пушкина «Руслан и Людмила». Автор анализирует мифологическое пространство, представленное в виде гигантского дерева-символа лиминальности, границы между мирами. Выдвигается гипотеза о возможном влиянии образов из алтайского эпоса «Маадай-Кара» на пушкинское Лукоморье. Особое внимание уделяется символике дерева жизни (Бай-Терек), широко распространённой в тюркских культурах и функционирующей как топографический хронотоп – структурный центр мифологического сюжета. Статья демонстрирует, как тюркские пространственные архетипы проникли в русскую фольклорную и литературную традицию через культурный обмен, субстратные и суперстратные влияния. Упоминается также важность восточного компонента в формировании образов и имён, таких как Руслан и Ратмир, что подчеркивает глубинные связи между русской и тюркской культурной памятью.

Abstract.

This article explores parallels between Turkic epic traditions and works of Russian literature, particularly A.S. Pushkin's poem *Ruslan and Ludmila*. The author analyzes mythological space represented by the image of a giant tree – a symbol of liminality, marking the boundary between worlds. A hypothesis is proposed about a possible influence of images from the Altai epic *Maaday-Kara* on Pushkin's *Lukomorye*. Special attention is given to the symbolism of the World Tree (*Bay-Terek*), widely spread across Turkic cultures, functioning as a topographic chronotope – a structural core of mythological narrative. The study demonstrates how Turkic spatial archetypes permeated Russian folklore and literary tradition through cultural exchange, as well as substratum and superstratum influences. The article also emphasizes the importance of the Eastern component in the formation of characters and names such as *Ruslan* and *Ratmir*, highlighting deep-rooted connections between Russian and Turkic cultural memory.

Ключевые слова: топографический хронотоп, лиминальность, тюркская мифология, дерево жизни, Пушкин, Маадай-Кара, Лукоморье, фольклорная миграция, образ Ратмира, восточный субстрат.

Keywords: topographic chronotope, liminality, Turkic mythology, World Tree, Pushkin, Maaday-Kara, Lukomorye, folklore migration, image of Ratmir, Eastern substratum.

Вступление. Миграция образов и сюжетов в мировой литературе и фольклорном наследии – это неоспоримый факт. Часть из них отражает общие архетипические структуры и сюжеты, возникающие на основе универсальных черт человеческого мышления. Такие элементы не являются заимствованными или адаптированными, а представляют собой вербализованную, кодированную форму проявления коллективного опыта человечества. Однако существуют и такие сюжеты и образы, чья миграция в другие фольклорные тексты обусловлена именно заимствованием или культурным влиянием. Подобные процессы могут происходить в следующих формах: 1. В условиях синхронного культурного взаимодействия двух равноправных традиций (адстрат); 2. В форме более древнего

слоя, ассимилированного доминирующей культурой (субстрат); 3. Как присвоение элементов местного культурного наследия более сильной (гегемоничной) культурой (суперстрат).

Примером субстратного влияния может служить то, что значительная часть современного английского фольклора восходит к кельтской традиции – шотландской и ирландской, адаптированной на Британских островах. В других случаях речь может идти, вероятно, о влиянии Сибирских тюрков на фольклор русско-славянского населения, переселившегося в эти регионы. Такие параллели, проявляющиеся в образах с хронотопической значимостью, указывают на скрытые, глубинные культурные следы, утратившие свою явную идентификацию. Так, в поэме А.С.Пушкина «Рус-

лан и Людмила» описывается гигантское мистическое дерево, растущее у моря, на ветвях которого обитают сказочные существа, в том числе женщина-рыба. Это дерево охраняют тридцать три богатыря, выходящие из морской глубины - образ, имеющий отдалённое соответствие с войском подземного царя и богатырями, выходящими из-под земли в Алтайском эпосе «Маадай-Кара».

Особенно интересен образ Шулмусама - демонического, трансформативного существа, живущего на ветвях мистического дерева в эпосе о Маадай-Кара. Исследователи фольклора указывают, что эта мифическая сущность способна принимать женский облик и оболщать путников, заманивая их в ловушку - мотив, перекликающийся с образами в славянской и греческой мифологии. Следует напомнить, что исследователи указывают на то, что поэма А.С.Пушкина «Руслан и Людмила» была создана под влиянием русского фольклора, и многие мифические образы и пространственные мотивы, представленные в произведении, восходят непосредственно к древнему славяно-русскому эпическому и сказочному наследию. На это, пусть и косвенно, указывает и сам Пушкин в предисловии к поэме. С другой стороны, особый интерес вызывает включение в поэму героя по имени Ратмир - Хазарского военачальника, тюркского по происхождению хана-богатыря. Некоторые исследователи высказывают предположения, что прообразом данного персонажа мог послужить реальный исторический персонаж - десятник Ратмир (также известный как Ратшан), соратник Александра Невского и герой Невской битвы. А.С. Пушкин, проявлявший особую тщательность в изучении исторических источников, рукописей и материалов, мог сознательно опираться на реальные исторические образы, подчеркивая глубокие и в современной России уже подзабытые (или намеренно забытые) связи с тюркским компонентом в формировании русской государственности. Образ «Шамаханской царицы» в этом контексте также приобретает особое значение, поскольку отсылает как к восточно-тюркскому культурному пласту, так и к сюжетам восточной фольклорной традиции, будучи результатом их художественной трансформации и переосмысления в Пушкинском произведении.

Следует согласиться с мнением А.Алекперова, подчеркивающего, что влияние тюркской мифологии и фольклора в творчестве А.С.Пушкина во многом оказалось вне поля зрения исследователей, а в некоторых случаях было сознательно нивелировано и маргинализировано (1, 5). В частности, символический прототип волшебного и чудесного прибрежного пространства - так называемого Лукоморья с гигантским мистическим деревом - по всей вероятности, восходит к образу железного тополя из Алтайского эпоса «Маадай-Кара».

Безусловно утверждать, что Пушкин напряжённо читал текст алтайского эпоса, мы не можем. Однако столь точные параллели позволяют проследить возможные элементы тюркского простран-

ственного символизма, перешедшие в русскую мифологическую и фольклорную традицию. Мистическое дерево, издающее звенящий звук цепей, вызывающее амбивалентные эмоции страха и восхищения, могло быть воспринято у Сибирских тюрков и позднее адаптировано в фольклоре славяно-русского населения как своеобразный топографический хронотоп. Следует напомнить, что топографический хронотоп функционирует не только как художественное пространство, но и как структурное ядро сюжета, маркирующее границы между мирами и уровнями реальности. Для подтверждения данного тезиса обратим внимание на описание в эпосе «Маадай-Кара»: у подножия огромного железного тополя с семью беспредельно раскинувшимися ветвями лежат две чёрные собаки, звенящие железными цепями - образ, чрезвычайно близкий к Пушкинскому Лукоморью. Интересным представляется и тот факт, что само Лукоморье - как пространство, упоминаемое в поэме «Руслан и Людмила», - в ряде исследований связывается с реальными историко-географическими регионами, в том числе с побережьем Днепра, Хазарским каганатом и территорией расселения половцев/кипчаков. Многие исследователи, анализируя фольклорные мотивы в поэмах Пушкина, подчёркивают, что подобные символические пространственные образы выполняют функцию лиминальности. То есть они обозначают границу между мирами, между явью и потусторонним, между земным и сверхъестественным. Как и в «Руслане и Людмиле», в эпосе «Маадай-Кара» мистическое дерево также выступает как лиминальный хронотоп, символизирующий переход из одного измерения в другое. Дерево Бай-Терек, находящееся в месте слияния семидесяти рек, на самой прекрасной равнине, символизирует собой границу между землёй Алтая и подземным миром Эрлика. Важно отметить, что образ Бай-Терека как «древа жизни» имеет широкое распространение не только у алтайцев, но и в фольклоре казахов, Крымских татар, болгар, якутов, карачаевцев, уйгуров, чувашей, киргизов и азербайджанцев. Этому символу приписывается мощный пространственно-мистический и сакральный потенциал, что подтверждается как исследованиями фольклористов, так и трудами культурологов и историков. Особое внимание к дереву как сакральному элементу в культуре азербайджанского народа проявляется, в частности, в работах Р. Тагиевой, которая подчёркивает, что символика дерева занимает важное, а порой даже ведущие позиции в орнаментальной системе традиционного азербайджанского ковроткачества (2, 25). Ученая отмечает, что вера в священность деревьев нашла отражение и в этнографической практике: определённые деревья становились объектами поклонения и превращались в места паломничества (пиры), что свидетельствует о живучести древнего культа дерева. Одним из косвенных подтверждений значения этого образа в коллективном менталитете тюркских народов можно считать возведение в начале XXI века в столице независимого

Казахстана монументального архитектурного сооружения «Байтерек», символизирующего Мировое Древо.

Возвращаясь к вопросу о возможном влиянии тюркской эпической традиции на поэму А.С. Пушкина «Руслан и Людмила», стоит отметить, что мистическое дерево в тюркской мифологии также размещено у водоёма - на стыке миров, у истока Мировой реки, что перекликается с расположением Лукоморья в поэме - у берега моря.

Примечательно и то, что в творчестве Пушкина наблюдается миграция как персонажей, так и сюжетных линий. Более того, в разных произведениях самого поэта (см., например: поэма о Султанахше) можно обнаружить схожие пространственные образы, особенно связанные с восточной культурной символикой. Сопоставление описания мифического Лукоморья в «Руслане и Людмиле» с аналогичными элементами в поэме о восточном правителе позволяет предположить, что данные описания были навеяны не только русской, но и отчасти сибирской фольклорной традицией, в свою очередь связанной с тюркскими эпосами народов Сибири.

Дополнительный интерес представляет также то, что в творчестве Пушкина подчёркиваются два важных фактора, оказавших влияние на этногенез русского народа: скандинавский и тюркский. Упоминание героев финского и хазарского (тюркского) происхождения, играющих ключевые сюжетные роли, указывает на осведомлённость автора об этнических пластах, скрытых в субстрате русской фольклорной традиции.

Примечательно, что в сказке о Султан-Шахе, представляющей собой авторскую интерпретацию русской фольклорной традиции, присутствует очевидная отсылка к восточному культурному пласту: имя главного героя - Султан - и его титул «шах-султан» прямо указывают на восточное происхождение образа, что позволяет говорить о признании восточных корней данного сюжета. Для сравнения уместно также упомянуть, что в поэме «Руслан и Людмила», где фигурирует гигантский дуб и мифическая кошка, раскачивающая цепи на дереве, имя главного героя - Руслан - также имеет тюркское происхождение. Согласно мнению большинства исследователей, имя Руслан вошло в славянскую традицию под влиянием тюркских народов, населявших пограничные территории Киевской Руси. Этимологически имя Руслан является фонетически изменённой формой имени Арслан/Аслан, что в переводе с тюркских языков означает «лев». Благодаря Пушкинской поэме, насыщенной восточными и тюркскими мотивами, это имя постепенно интегрировалось в русское антропонимическое пространство. Возможно, сочетание первого слога «Рус-» с наименованием Руси способствовало популярности имени, и оно со временем стало восприниматься как исконно русское.

Как уже известно, согласно теории хронотопа, действия, происходящие в рамках пространственно-временного континуума, не только форми-

руют жанровую специфику произведения, но и выполняют внутреннюю сюжетную миссию. Среди хронотопических разграничений, охватывающих срез реализации определённого процесса (то есть лимитированного в координатах времени и пространства) и отличающихся по жанрово-содержательным признакам, особого внимания заслуживает хронотоп сна как подвид, выделяющийся в типологической структуре.

По словам В.Алимбочки, исследовавшего роль хронотопа как структурного компонента художественного текста, само понятие хронотопа по своей сути охватывает различные слои текста как с точки зрения типологических характеристик, так и с позиций универсальности. Это позволяет выявить пространственно-временную специфику процессов, протекающих на топографическом, психологическом и метафизическом уровнях. Именно хронотоп сна, обладающий сложной внутренней структурой, способной объединить такие характеристики, демонстрирует потенциал к реализации топографической, психологической и метафизической репрезентации как реального мира, так и ирреального (воображаемого, желаемого или - как в случае с кошмарами - ожидаемого с элементами страха) пространства (4, 460).

Как подчёркивает О.В.Найдьш, исследовавший взаимную обусловленность развития когнитивного аппарата человека, его способности к познанию и взаимодействия эмпирического сознания с мифотворческими процессами, в дальнейшем начинает формироваться критико-рациональный подход, который находит выражение в фольклорных формах, рассматриваемых им как упрощённый формат мифологии (5, 21). На этой основе фольклорное творчество обретает неразрывную связь с повседневным эмпирическим опытом, что, по мнению исследователя, позволило человеку древности воссоздавать чувственные образы вне строго логико-рациональной плоскости.

Среди таких на первый взгляд иррациональных и основанных на чувственных образах сюжетных движений особое внимание привлекают хронотопы сна или хронотопические мотивы в каркасе сюжета героического эпоса, которые открывают путь к важным переходам в композиционной структуре (сюжетном основании, "позвоночнике") повествования.

Дополнительным подтверждением интернационального символизма имени Арслан/Аслан может служить тот факт, что в известной фэнтези-серии К.С.Льюиса «Хроники Нарнии» главный персонаж, олицетворяющий мудрость и справедливость, носит имя Aslan. Сам автор признавал, что вдохновился этим именем во время своей поездки в Османскую империю, где был поражён доблестью и воинской выучкой элитной стражи султана - янычар, которых часто называли «львами». В тексте произведения можно также найти и другие отсылки к турецкой культуре, в том числе к гастрономическим реалиям, например, к восточному десерту «ра-

хат-лукум», что подтверждает присутствие восточного, в частности тюркского, субстрата в этом современном мифологическом нарративе.

Завершая анализ параллелей между эпосом о Маадай-Кара и поэтическими произведениями А.С.Пушкина, стоит отметить, что как в алтайском эпосе, так и в русской литературной интерпретации фольклора образ гигантского дерева и его обитателей выполняет функцию пространственного маркера с ярко выраженной лиминальной нагрузкой. Это дерево, как и образы, связанные с ним, охраняют границу между мирами, обеспечивая порядок и покой в сакральном пространстве и одновременно указывая на возможность перехода в иное измерение.

Литература

1. Алекперов, А. О некоторых тюркских символах и эзотерике в поэзии А.С.Пушкина //

Metafizika journalı I2019, cild 2, say 3, sira 7

2. Тагиева, Р. Азербайджанский ковер: происхождение и символика // IRS Heritage, 2015, №3 (75), с.24-31

3. Маадай

–Кара

<https://altaika.narod.ru/legends/maaday-kara.html>

4. Алимбочка И.В. Хронотоп как структурный компонент художественного образа // Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сборник статей IV Международной научной конференции молодых ученых (07 февраля 2014 г.). Екатеринбург, 2014. С. 457-462

5. Найдыш, О. В. Обыденное сознание и мифотворчество, автореферат диссертации ... кандидата философских наук, Москва, 2011, 25 с. ; s.21.

ECONOMIC SCIENCES

УДК: 331.5:338.46(575.1)

Sokhibjon Turabekov

Independent Researcher, PhD

ORCID:0000-0003-3374-9950

Lola Toshnazarova

Independent Researcher, PhD

Mavsuma Narziyeva

Student of Samarkand institute of economics and service

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649869>

DEVELOPING THE SERVICE ECONOMY FOR SUSTAINABLE EMPLOYMENT IN UZBEKISTAN

Abstract.

The service sector is becoming a pivotal driver of employment growth in modern economies. This article explores the significance of expanding the service sector in ensuring sustainable employment, focusing on the case of Uzbekistan. Through a comprehensive analysis of labor market statistics, policy frameworks, and international experience, the study demonstrates how services can absorb surplus labor, reduce informal employment, and contribute to inclusive economic growth. Recommendations are provided to enhance institutional mechanisms, human capital development, and regional diversification in the service economy.

Keywords: *Service sector, employment, labor market, economic development, Uzbekistan.*

Introduction.

The 21st century has seen the global economy undergo structural shifts, moving from agriculture and manufacturing toward service-led growth. This trend is especially significant for developing countries seeking to generate productive employment and reduce poverty. In Uzbekistan, a country with a young and growing labor force, the development of the service sector represents both an opportunity and a policy imperative. According to World Bank estimates (2022), the global average share of services in employment exceeds 65%, with developing countries increasingly catching up. In Uzbekistan, the 56% GDP contribution of the service sector (UzStat, 2024) underlines its emerging role as a primary engine of job creation, especially post-2020 during recovery from the COVID-19 pandemic.

In this article, the impact of the service sector on employment in Uzbekistan is analyzed, with a focus on how the development of this sector is increasing employment opportunities for youth and women.

Classical economic theories by Smith (1776) and Keynes (1936) considered services to be non-productive or demand-driven. However, contemporary theorists and empirical studies challenge this view. The New Structural Economics framework argues that services can drive both demand and productivity by enabling specialization and innovation.

Studies by Ivanenko (2018) and Pulatov (2019) show that countries with a well-developed tertiary sector experience smoother labor reallocation and lower unemployment. The World Bank (2022) highlights that services have a higher employment elasticity compared to industry, especially in segments like education, ICT, retail, and logistics.

Moreover, the ILO (2023) emphasizes that services offer pathways for gender inclusion, youth employment, and entrepreneurship. Hence, the theoretical

consensus is shifting toward recognizing services as a core element of sustainable employment growth.

Methodology.

This study utilizes a triangulated research method:

- **Quantitative Analysis:** Employment data from the State Statistics Committee of Uzbekistan (2024) is analyzed to determine sectoral trends from 2016 to 2023.
- **Policy Review:** Strategic documents, such as the “Uzbekistan 2030” strategy and labor market modernization reforms, are examined.
- **Comparative Benchmarking:** Uzbekistan’s trajectory is compared with service sector transformations in peer economies such as Kazakhstan, Turkey, and Indonesia.
- **Analytical tools** include trend analysis, employment elasticity calculation, and SWOT assessments of the national service economy.

Data from the State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics for the years 2016–2023 was used. Based on the gross value added and employment level in the service sector, the elasticity of the service sector was calculated using the following formula:

$$E = (\% \Delta \text{ Employment}) / (\% \Delta \text{ Output}).$$

Results and Discussion.

Structural Shift in Uzbekistan's Labor Market

The share of service sector employment rose from 41.2% in 2016 to 49.7% in 2023. Major growth occurred in ICT (18% CAGR), e-commerce (12.5%), education, and urban logistics. The informal-to-formal transition in certain services also contributed to improved labor data transparency.

Despite this progress, service growth has been concentrated in urban areas. Rural districts still lack sufficient access to infrastructure and service-based enterprises, leading to geographical disparities in employment.

Employment Elasticity and Inclusive Growth

Empirical analysis reveals that the employment elasticity of services in Uzbekistan is approximately **0.78**, higher than manufacturing (0.42) and agriculture (0.25). This means that a 1% growth in the service sector leads to a 0.78% increase in employment—a critical factor given the high youth unemployment rate (~15%).

Furthermore, the gender dimension is notable: approximately 62% of new service sector jobs created between 2018 and 2023 were occupied by women, largely in healthcare, education, and finance. This supports the notion that services serve as a platform for inclusive labor market participation.

Barriers to Effective Employment Creation

Despite the high potential, structural barriers hinder maximum gains:

- **Skill Mismatches:** Vocational and higher education systems are not yet aligned with dynamic service needs (e.g., digital marketing, fintech, data analysis).
- **Institutional Gaps:** Licensing procedures and regulatory burdens discourage SMEs in the service sector.
- **Infrastructure:** Underdeveloped digital and transport infrastructure limits scalability of service jobs beyond urban centers.

International Experience and Uzbekistan's Strategic Position

Case studies from Indonesia and Turkey indicate that service growth linked to tourism, ICT, and creative industries can catalyze rural employment and entrepreneurship. Uzbekistan's potential to replicate this lies in leveraging its human capital, strategic location, and reform momentum. The Uzbekistan 2030 Development Strategy outlines ambitious goals for digitalization, green services, and logistics development—all aligned with global best practices.

Conclusion.

The development of the service sector in Uzbekistan is no longer an auxiliary concern but a central strategy for achieving broad-based employment. With nearly half of new jobs being created in services, the sector has proven its capacity to absorb labor efficiently and inclusively. However, its effectiveness is moderated by infrastructural, institutional, and skill-related constraints.

Policy Recommendations:

1. **Human Capital Development:** Introduce service-specific vocational training, particularly in ICT, health, finance, and creative industries.

2. **Decentralized Service Growth:** Promote rural service hubs through microcredit, mobile infrastructure, and support to community-based services (e.g., tourism, health).

3. **Regulatory Reforms:** Simplify procedures for starting and scaling service businesses, especially SMEs and startups.

4. **Gender-sensitive Policies:** Encourage female participation through flexible work formats, child-care support in service employment centers, and grants for women-led startups.

5. **Digital Ecosystem Expansion:** Invest in broadband internet, e-government, and smart logistics to enable digital services as employment platforms.

The research findings indicate that the service sector is a strategic direction for expanding employment in Uzbekistan. Through digitalization and support for the employment of women and youth, this sector offers the potential for creating sustainable job opportunities.

References

1. Pulatov, M.E., 2019. *Xizmatlar sohasini rivojlantirishning mintaqaviy jihatlari*. Toshkent: Iqtisodiyot.
2. Ivanenko, M.G., 2018. *Modern employment and service sector reforms*. Moscow: Nauka.
3. EBRD, 2022. *Transition report 2022–23: System upgrade*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
4. International Labour Organization, 2023. *Global employment trends 2023*. Geneva: ILO.
5. Keynes, J.M., 1936. *The general theory of employment, interest and money*. London: Macmillan.
6. Ministry of Employment and Labor Relations, 2023. *Labor market overview*. Tashkent: Ministry of Employment and Labor Relations of Uzbekistan.
7. OECD, 2021. *Skills for jobs database*. Paris: OECD Publishing.
8. Smith, A., 1776. *The wealth of nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
9. State Statistics Committee of Uzbekistan, 2024. *Statistical yearbook of Uzbekistan 2024*. Tashkent: SSCU.
10. World Bank, 2022. *World development report: Jobs*. Washington, DC: World Bank.

JURISPRUDENCE

УДК 343.98:343.615

Важенкова Віолетта Вадимівна*Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України**Дніпровського державного університету внутрішніх справ***Гладков Данило Романович***Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України**Дніпровського державного університету внутрішніх справ***Копилов Едуард Володимирович***Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції Національної Поліції України,**Дніпровський державний університет внутрішніх справ*<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649869>

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Vazenkova Violetta Vadimivna**Hladkov Danilo Romanovich****Kopylov Eduard Vladimirovich**

ORGANIZATION AND TACTICS OF DETECTION AND DOCUMENTATION OF BODILY INJURIES

Анотація.

У статті досліджено організаційно-тактичні аспекти оперативнорозшукової діяльності, орієнтованої на ідентифікацію та фіксацію тілесних ушкоджень у контексті кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. Проаналізовано наявні методологічні проблеми та недоліки існуючих підходів. На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи оптимізації діяльності оперативних підрозділів у зазначеній сфері.

Abstract.

The article examines the organizational and tactical aspects of operational and investigative activities focused on the identification and recording of bodily injuries in the context of criminal offenses against the health of a person. The existing methodological problems and shortcomings of existing approaches were analyzed. Based on the analysis, ways to optimize the activities of operational units in this area were proposed.

Ключові слова: тілесні ушкодження, оперативно-розшукова діяльність, тактика, документування, криміналістична характеристика.

Keywords: bodily injuries, operational and investigative activities, tactics, documentation, forensic characteristics.

Розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, потребує високого рівня фахової підготовки працівників оперативних підрозділів, ефективного використання тактичних прийомів та чіткого дотримання процесуального порядку. Незважаючи на значну поширеність таких правопорушень, методичне забезпечення їх документування залишається недостатньо розробленим. Це знижує ефективність протидії злочинам проти здоров'я особи.

Знання та різні аспекти у цій сфері ґрунтуються на дослідженнях та наукових напрацюваннях вчених різних галузей, а саме А.Х. Завальнюк та В.Ю. Шепітько – докторів медичних наук, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, С.Д. Лук'янчиков, В.О. Гусєва – докторів юридичних наук, та інші. Кількість кримінальних правопорушень, кваліфікованих за статтями 121–125 КК України, перевищують кількість умисних вбивств, та супроводжуються

значним рівнем латентності, що створює труднощі для своєчасного їх виявлення.

Бракування спеціалізованих методичних рекомендацій та недостатнє врахування тактичних прийомів під час виявлення тілесних ушкоджень, безпосередньо на місці події, суттєво ускладнюють процес ефективного документування елементів складу злочину.

Самі тілесні ушкодження, виступають як вагомий доказовий матеріал у криміналістиці та судово-медичній експертизі. Ефективна організація процесу їх виявлення та документування має вирішальне значення для встановлення обставин подій, визначення механізмів травматичних впливів та підтвердження підозр на злочинні дії чи нещасні випадки. У зв'язку з розвитком цифрових технологій та нормативно-правових вимог останніх десятиліть з'являються можливості для вдоскона-

лення стандартів фіксації тілесних ушкоджень через застосування як традиційних, так і інноваційних методів дослідження.

Саме поняття, тілесні ушкодження, визначають як порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів - фізичних, хімічних, біологічних, психічних, це з медичної точки зору. Загальні вимоги, що пред'являються до складання судово-медичних документів при визначенні ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, а також права і обов'язки експерта передбачені Кримінально-процесуальним кодексом України. І згідно з ним розрізняють тілесні ушкодження трьох ступенів: тяжке, середньої тяжкості та легке. [1]

Процес виявлення та документування тілесних ушкоджень передбачає комплексний підхід. Важливу роль у розкритті цих злочинів відіграє саме кримінальний аналіз. Слід зазначити, що кримінальний аналіз як вид інформаційно-аналітичної діяльності в розкритті злочинів дає можливість отримання оперативно-значимої інформації не лише про події та об'єкти, але і про причинно-наслідкові зв'язки, додаткові кваліфікуючі ознаки (стійкість, згуртованість, наявність внутрішньої ієрархії в групі, розподілення ролей тощо). Крім того, з'являється реальна можливість оперативного прогнозування ймовірних подій та прийняття відповідних рішень [6]. Зазначимо, що злочини проти життя та здоров'я особи, такі як вбивства, тілесні ушкодження, жорстоке поводження, є порушеннями прав людини та вимагають негайного та компетентного розслідування. Кримінальний аналіз допомагає правоохоронним органам систематично та методично збирати, аналізувати та інтерпретувати важливі докази, необхідні для встановлення фактів злочину та винних осіб.

Таким чином, упровадження деяких форм дистанційного навчання дозволяє отримати доступні та якісні знання, формувати світогляд, розвивати свої інтелектуальні та творчі здібності. Про час завершення бойових дій та дату відміни воєнного стану не відомо, тому необхідно навчитися вміло використовувати онлайн технології [7]. Під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, кримінальний аналіз включає в себе докладне дослідження місця події, збір фізичних слідів, проведення експертизи, аналіз медичних документів, психологічні профілі підозрюваних, інтерв'ю з свідками та інші методи аналізу доказів. Цей процес допомагає правоохоронним органам встановити обставини злочину, визначити можливі мотиви та ідентифікувати винних осіб. Майстерність у користуванні інтернет-ресурсами та базами даних вимагає спеціальних знань, навичок та умінь. Це підкреслює необхідність постійної самоосвіти аналітиків, їхнього постійного підвищення кваліфікації і участі в відповідних навчальних заходах та тренінгах. Дотримання аналітиками вищезначеного алгоритму та врахування особливостей процесу дослідження дозволить підвищити резуль-

тативність аналітичної роботи. Для подальшого розвитку та впровадження кримінального аналізу в правоохоронну практику України доцільно вживати наступні заходи: забезпечити стаке та стабільне фінансування; постійно підвищувати кваліфікацію кримінальних аналітиків; проводити постійну розробку нових та модернізацію наявних технічних засобів, впроваджувати інноваційні технології; розширювати сферу застосування кримінального аналізу як позитивного чинника у протидії злочинності та розширювати його географію застосування [8].

Оперативно-розшукова діяльність, у сфері виявлення, передбачає системний підхід до збору первинної інформації, оперативного реагування на повідомлення про конфлікти, бійки чи факти застосування насильства. Особлива увага приділяється таким джерелам, як медичні установи, реєстри поліції, агентурна інформація, соціальні мережі. Оперативна інформація повинна бути перевірена та у разі підтвердження - належним чином задокументована.

А сама технічна база сучасних методів виявлення тілесних ушкоджень безперервно розвивається завдяки інтеграції цифрових технологій із традиційними методами дослідження. Тому основні тактичні підходи включають:

1. Стандартні операційні процедури. Використання протоколів, адаптованих до різних ситуацій, які дозволяють забезпечити єдине поле дій для медичних експертів, правоохоронних органів та інших фахівців.

Це гарантує оперативність реагування та мінімізацію впливу зовнішніх факторів на якість документування.

2. Мобільність та оперативність. Тобто використання портативних систем для зйомки та реєстрації даних, які дозволяють проводити первинний огляд безпосередньо на місці події.

Це особливо необхідно у випадках, коли викриття пошкоджень може бути ускладнене через зовнішні умови або час, що минув від події.

3. Інтеграція цифрових технологій. Сучасні цифрові камери, мобільні додатки для збору даних, програмне забезпечення для обробки зображень та моделювання ушкоджень дозволяють забезпечити високу точність і відтворюваність даних. За рахунок застосування систем штучного інтелекту можливе автоматизування процесу класифікації пошкоджень та визначення їх механізмів утворення.

4. Мультидисциплінарний підхід. Ефективність виявлення ушкоджень значною мірою залежить від координації між лікарями, судово-медичними експертами, криміналістами та інженерами.

Це дозволяє врахувати комплексність механізмів утворення ушкоджень і підвищити об'єктивність висновків.

Документування тілесних ушкоджень включає: фіксацію факту та ступеня ушкоджень (фотозйомка, відеозапис), взаємодію з медичними закладами (отримання діагнозів, пояснень медиків), оперативне опитування свідків, огляд місця події

(виявлення слідів, камер спостереження), оперативне затримання або встановлення правопорушника. Усе це потребує чіткої тактичної організації й координації дій правоохоронців. Тому його можна умовно розбити на кілька послідовних етапів:

1. Попередня оцінка місця події та стану потерпілих. На цьому етапі проводиться оперативне визначення характеру ушкоджень із залученням експертів різних спеціальностей. Особливу увагу приділяють забезпеченню належного рівня безпеки та запобіганню знищенню доказів. Використання мобільних знімальних установок і портативних пристроїв для попередньої фотодокументації дозволяє зафіксувати статус потерпілих у первинному вигляді.

2. Комплексний клінічний та судово-медичний огляд. На даному етапі проводиться детальний зовнішній та, за необхідності, внутрішній огляд потерпілих. Експерти визначають локалізацію, розміри, форму та характер ушкоджень, описують шви, крововиливи, розриви тканин тощо. Важливими є стандартизовані алгоритми, які дозволяють ведення об'єктивної картотеки отриманих даних, попередньо класифікованих згідно з типологією травм.

3. Документування ушкоджень і збереження інформації. Забезпечення доказової сили документується за допомогою фотографічної та відеодокументації, створення анотаційних схем та комп'ютерного моделювання.

Використання 3D-сканування та фотограмметрії дає можливість відтворити анатомію ушкоджень із високою точністю. Супровідна письмова характеристика містить опис кожного ушкодження із зазначенням часу, місця розташування на тілі, орієнтовних розмірів та можливих причин їх утворення.

4. Формування доказової бази та збереження ланцюга передачі даних (chain-of-custody). Кожен етап дослідження документується згідно з нормативними вимогами. Особлива увага приділяється збереженню цілісності та достовірності зібраних матеріалів, що дозволяє уникнути можливих маніпуляцій із доказами та забезпечити їх використання у судових розслідуваннях.

Сучасний аналіз методів виявлення та документування тілесних ушкоджень свідчить про значний прогрес, зроблений завдяки інтеграції цифрових технологій і вузькоспеціалізованих методик дослідження. Незважаючи на це, зберігаються деякі проблемні аспекти, пов'язані з суб'єктивною оцінкою отриманих даних, необхідністю безперервного навчання спеціалістів і адаптацією нормативних документів до нових технологій. Поліпшення стандартних операційних процедур, розробка універсальних протоколів та впровадження систем автоматичного аналізу фотоматеріалів можуть стати основою для подальших досліджень у цій галузі. Використання інтегрованого підходу дозволяє не лише підвищити якість доказової бази, але й суттєво скоротити час, необхідний для підготовки матеріалів для судових розслідувань.

Тому серед основних проблем, наявна відсутність уніфікованих методичних рекомендацій, неузгодженість дій між підрозділами, недостатнє технічне забезпечення та правові прогалини. Серед шляхів вирішення можна виділити розробку алгоритмів дій, підвищення професійного рівня, оновлення нормативної бази та посилення міжвідомчої взаємодії.

Сучасна судово-медична експертиза та клінічна практика використовують комплекс технологічних рішень для виявлення тілесних ушкоджень, що забезпечують об'єктивність, оперативність і високу точність фіксації травматичних змін. До таких методів віднесемо наступні:

1. Цифрова фотодокументація та відеозапис. Використання високоякісних цифрових камер і мобільних пристроїв дозволяє оперативно зафіксувати як зовнішні, так і частково внутрішні ушкодження. Окрім оперативного знімання, зображення зберігаються у спеціалізованих базах, що забезпечує подальший аналіз і порівняння доказів.

2. 3D-сканування та фотограмметрія. Ці методи дозволяють створити точну тривимірну модель ушкоджень. За допомогою 3D-сканерів і фотограмметричних методів можливо відтворити реальну геометрію ушкоджень, визначити їх просторове розташування, розміри і навіть деякі характеристики тканин. Це стає незамінним інструментом при аналізі механізмів отримання травм, особливо в умовах судового розслідування.

До медичних візуалізаційних технологій віднесемо:

1. Комп'ютерна томографія, яке дозволяє отримати високодетальне зображення внутрішніх органів, кісток і м'яких тканин.

2. Магнітно-резонансна томографія, яке забезпечує контрастне зображення органів і тканин, що сприяє виявленню не тільки гострих, але й хронічних ушкоджень.

3. Ультразвукове дослідження, яке використовується для швидкої і неінвазивної оцінки стану внутрішніх органів і м'яких тканин. Ці методи забезпечують можливість неінвазивного дослідження, що є особливо важливим при клінічному обстеженні і плануванні оперативного втручання.

4. Інтеграція штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання. Сучасні програмні засоби, побудовані на базі штучного інтелекту, допомагають автоматизувати процес аналізу медичних зображень. Використання таких алгоритмів дозволяє класифікувати ушкодження, виявляти характерні ознаки і прогнозувати їх подальший розвиток. Це сприяє зниженню суб'єктивізму при інтерпретації результатів і підвищує точність діагностики.

5. Комплексний підхід із мультидисциплінарною інтеграцією. Сучасна практика поєднує цифрову документальну базу з клінічними даними, інформацією про обставини подій та експертними висновками. Такий інтегрований підхід дозволяє отримати повну картину механізмів отримання ушкоджень, що значно полегшує як судово-медичну експертизу, так і клінічне лікування.

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що організація та тактика виявлення і документування тілесних ушкоджень є ключовим елементом оперативно-розшукової діяльності. Ефективність дій у цій сфері забезпечує не лише розкриття злочинів, а й надання потерпілим захисту. Удосконалення підходів потребує комплексних змін на методичному та законодавчому рівнях.

Список використаної літератури:

1. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 р. № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 02.06.2025).

2. Логінова В.В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 172-178.

3. Завгородній І.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 242 с.

4. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 23 с.

5. Строк І.А., Юхно О.О. Основи методики розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання: монографія. Харків: Факт, 2022. 204 с.

6. Копилов Е.В. Щодо значення кримінального аналізу в розкритті злочинів. Матеріали II всеукраїнської наук.- практи. конф., (м. Одеса, 29 жовтня 2021)-Одеса: видав-во ОЮІ НУВС, 2021 - С. 38-40.

7. Копилов Е.В. Особливості організації дистанційного навчання в умовах воєнного стану. Матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 13.06. 2022 року. Одеса. С. 210-213.

8. Копилов Е.В., Слабких З.А, Пащенко О.О. Застосування кримінального аналізу підрозділами національної поліції України у протидії злочинності *Colloquium-journal* № 29 (188) 2023. С.65-67.

УДК: 343.13

*Вельможна Дарина Станіславівна**Курсант 3 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ**Хлівна Марія Анатоліївна**Курсант 3 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету**Копилов Едуард Володимирович**Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності, Дніпровський державний університет внутрішніх справ*<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649892>

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕГЛАСНИХ ПОЗАШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

*The Venerable Darina Stanislavivna**Khlivna Maria Anatoliivna**Kopylov Eduard Volodymyrovych*

CHARACTERISTICS OF UNCLEARED FREE-SALARY EMPLOYEES OF NATIONAL POLICE UNITS CARRYING OUT OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES

Анотація.

Стаття присвячена комплексній характеристиці негласних позаштатних працівників підрозділів Національної поліції України, які залучаються до оперативно-розшукової діяльності. У роботі досліджуються правові засади та практичні аспекти їхньої взаємодії з оперативними підрозділами, висвітлюються основні вимоги до таких осіб, принципи їхнього залучення та роль у виявленні, документуванні та припиненні кримінальних правопорушень. Особлива увага приділяється забезпеченню прав і свобод людини в процесі співпраці з негласними позаштатними працівниками, а також питанням контролю та відповідальності за їхні дії. Аналізуються існуючі проблеми та пропонуються шляхи вдосконалення механізму залучення та використання цієї категорії осіб для підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності з дотриманням засад правової держави.

Abstract.

The article is devoted to a comprehensive characterization of secret freelance workers of the National Police of Ukraine units involved in operational and investigative activities. Separate works examine the legal principles and practical aspects of their interaction with operational units, highlight the main requirements for such persons, the principles of their involvement and the role in the introduction, documentation and prescription of criminal offenses. It is especially important to ensure the protection of human rights and freedoms in the process of cooperation with secret freelance workers, as well as the issues of control and responsibility for their actions. Existing problems are analyzed and ways are proposed to improve the mechanism for involving and using this category of persons to increase the effectiveness of operational and investigative activities while maintaining the principles of the rule of law.

Ключові слова: негласний, позаштатний працівник, оперативно-розшукова діяльність, Національна поліція, негласні слідчі (розшукові) дії.

Keywords: secret, freelance worker, operational and investigative activities, National Police, secret investigative (investigative) actions.

Негласні позаштатні працівники є невід'ємним елементом оперативно-розшукової діяльності (Далі - ОРД) Національної поліції України. Їхнє залучення, хоч і оповите грифом секретності, є критично важливим для виявлення та документування злочинів, особливо тих, що мають прихований характер (наприклад, корупція, наркозлочинність, організована злочинність). Однак їхній правовий статус та механізми взаємодії з поліцією викликають чимало дискусій та потребують чіткого розуміння.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 8) надає оперативним підрозділам право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, а також використовувати конфіденційне співробітництво. Це положення є ключовим, оскільки воно дозволяє залучати осіб, які не перебувають у штаті поліції, для виконання

специфічних завдань ОРД. Проте, деталізація правового статусу, прав, обов'язків та гарантій для цих осіб здебільшого регулюється відомчими нормативно-правовими актами, які мають обмежений доступ. Це створює "сіру зону" в правовому полі, що є однією з головних проблем.

Дослідження феномену негласних позаштатних працівників підрозділів Національної поліції України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ОРД), є вкрай актуальним і водночас гостро проблематичним з юридичної точки зору. Ця категорія осіб, попри їхню ключову роль у виявленні, документуванні та припиненні прихованих злочинних діянь, функціонує в правовому полі, яке характеризується значною лакуарністю, фрагментарністю та відсутністю належної транспарентності, що створює системні ризики.

Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [1]. Які в результаті мають виконувати негласні позаштатні працівники.

Незважаючи на життєву необхідність залучення таких осіб для ефективного виконання завдань ОРД (особливо у боротьбі з організованою злочинністю, корупцією, наркозлочинністю тощо), їхній правовий статус не врегульований на рівні закону в достатній мірі. Основні положення часто містяться у відомчих нормативно-правових актах, що мають гриф "для службового користування" або "таємно". Це призводить до відсутності належної публічності, підзвітності та контролю, що є підґрунтям для потенційних зловживань. Оперативні підрозділи, до компетенції яких входить завдання з протидії кримінально карним діям, мають у своєму розпорядженні широкий арсенал засобів і методів для її реалізації. Серед них особливе місце займає використання можливостей негласного апарату та конфіденційної допомоги громадян [2, с. 510].

Процедура залучення негласних позаштатних працівників є суворо конфіденційною і регламентується відомчими інструкціями. Діяльність негласних позаштатних працівників безпосередньо пов'язана з втручанням у конституційні права громадян, такі як право на приватність, таємницю спілкування, недоторканність житла тощо. Через відсутність чітких законодавчих меж та ефективного механізму контролю за їхньою діяльністю, виникає ризик неправомірного збирання інформації, провокації злочинів (ентрапменту) та інших порушень. Це ставить під сумнів допустимість доказів, отриманих за їхньої участі, у кримінальному провадженні.

Разом з тим, законодавство чітко обмежує можливості оперативних підрозділів у кримінальному процесі. Вони не мають права самостійно приймати процесуальні рішення, ініціювати окремі слідчі дії або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Така заборона покликана забезпечити чітке розмежування між оперативно-розшуковою діяльністю та кримінальним процесом, де ухвалення ключових рішень залишається виключною компетенцією слідчого або прокурора [4, с. 44].

Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність зазначених підрозділів показав, що до завдань та функцій вказаних підрозділів не входить протидія воєнним злочинам. Крім того, не було знято обов'язки вказаних підрозділів виявляти та документувати кримінальні правопорушення підслідності за якими покладена за органами досудового розслідування Національної поліції, а також здійснювати

оперативне супроводження кримінальних проваджень, які знаходяться у провадженні органів досудового розслідування Національної поліції. Однак обставини війни зумовлюють необхідність мобілізації усіх без виключення ресурсів нашої держави з метою протистояння збройній агресії російської федерації та деокупації території України. Враховуючи вказане, доцільно було б доповнити відповідні нормативні акти, які регулюють питання діяльності як органів досудового розслідування так і оперативних підрозділів визначивши відповідні функції, які вони спроможні виконувати задля швидкого і повного розслідування воєнних злочинів [7 с. 49].

Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою управління, яка має на меті забезпечення ефективного виконання підрозділами оперативної служби покладених на них функцій. Його завдання полягає у визначенні відповідності функціонування й результатів діяльності оперативних підрозділів законам і підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятим управлінським рішенням, принципу раціональної організації роботи, вимогам виконавської дисципліни [8]. Ефективне застосування сил ОРД в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та використання різноманітних інструментів для подолання труднощів та забезпечення відповідності законності та правопорядку. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [9]. Залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [11].

Це має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції та безпосередньо впливає на якість попередження та розкриття злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [8, с. 60]. Завдяки високій мірі відповідальності та професіоналізму у ході використання сил ОРД, оперативні підрозділи ефективно реагують на порушення законодавства та забезпечують захист прав громадян, навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту. Вищенаведене підкреслює необхідність постійної підтримки та вдосконалення механізмів володіння навичками ОРД, а також розвитку системи контролю за діяльністю правоохоронних органів у воєнний період [12].

Механізми відомчого, прокурорського та судового контролю за діяльністю негласних позаштатних працівників є недостатньо ефективними. Відсутність чітких процедур документування їхніх дій та результатів співпраці, а також специфіка їхнього статусу, ускладнюють притягнення до юридичної відповідальності як самих працівників за можливі порушення, так і оперативних співробітників, які їх залучають. Це створює "сіру зону" правової безвідповідальності.

Специфіка роботи негласних позаштатних працівників, пов'язана з постійною перебуванням у

нетипових соціальних ролях та умовах, може призводити до етичних конфліктів та професійної деформації. Питання їхньої мотивації, психологічної стійкості та впливу на їхнє особисте життя також потребують ґрунтовного аналізу. Національне законодавство та практика залучення негласних позаштатних працівників потребують оцінки на відповідність міжнародним стандартам та рекомендаціям щодо оперативно-розшукової діяльності, зокрема Рекомендаціям Ради Європи та практиці Європейського суду з прав людини, які наголошують на необхідності суворого правового регулювання та ефективного контролю.

Виконання конкретних доручень оперативного працівника, що можуть включати імітацію злочинних дій, введення в довіру осіб, проникнення у злочинні угруповання. Ця діяльність може здійснюватися у межах негласних слідчих (розшукових) дій, таких як контроль за вчиненням злочину (контрольована закупка, імітація злочинної діяльності).

Розуміючи положення вказаної статті КПК України та виходячи зі змін законодавства щодо діяльності правоохоронних органів, можна стверджувати, що конфіденційне співробітництво - це таємні, негласні відносини, що встановлюються детективами Національного антикорупційного бюро України, оперативними підрозділами поліції, СБ України та іншими уповноваженими органами з громадянином України, іноземцем або особою без громадянства з метою отримання на засадах добровільності та конспіративності доказової, розвідувальної, контррозвідувальної, орієнтовної та іншої інформації, що може бути використана для вирішення завдань кримінального провадження [3, с. 183].

Найбільш чутливим аспектом є захист прав та інтересів негласних позаштатних працівників, а також питання їхньої відповідальності. Держава зобов'язана забезпечити конфіденційність особи та безпеку цих осіб та членів їхніх сімей. У разі вчинення ними дій, що можуть мати ознаки правопорушення, під час виконання завдання ОРД, їхні дії оцінюються з урахуванням обставин та меж необхідності. За дії, які виходять за межі наданих повноважень або вчиняються не за завданням поліції, негласні позаштатні працівники несуть відповідальність на загальних підставах. Однак, притягнення їх до відповідальності може ускладнюватися необхідністю збереження таємниці їхнього статусу.

Таким чином, комплексне дослідження характеристики негласних позаштатних працівників Національної поліції є імперативом для удосконалення правового регулювання ОРД, забезпечення прав людини у кримінальному процесі та підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у контексті розбудови правової держави.

Список використаної літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

2. Хижняк Є. Тактичні особливості використання негласних позаштатних працівників під час оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації щодо умисних вбивств підрозділами кримінальної поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/124.pdf.

3. Горбенко П. Напрями використання оперативними підрозділами національної поліції відомостей, отриманих під час конфіденційного співробітництва. *Харківський національний університет внутрішніх справ*. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/pdf/56.pdf.

4. Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Colloquium-journal №48 (241), 2025*. URL: <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2025/05/Colloquium-journal-2025-241-1.pdf>.

5. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

7. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. *Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P.40-53.

8. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal №17 (176) 20.06.2023*. С. 33-37.

9. Копилов Е.В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал № 5-450. 2022*. С.34-36.

10. Копилов Е.В. Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу. *Colloquium-journal № 28 (187) 2023*. С. 57-60.

11. Копилов Е.В. Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми. *Colloquium-journal № 6 (199) 2024*. С. 37-41.

12. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. *Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024*. С.58.

УДК 343.98

Кучеренко Катерина Ігорівна*Курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх,***Кондра Валерія Євгенівна***Курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх,***Копилов Едуард Володимирович***Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності, Дніпровський державний університет внутрішніх справ*<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649939>**ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ВИЯВЛЕННЯ СПІВУЧАСНИКІВ ВБИВСТВА****Kucherenko Kateryna Igorevna****Kondra Valeria Evgenievna****Kopylov Eduard Volodymyrovych****ORGANIZATION AND TACTICS FOR IDENTIFYING ACCOMPLICES IN MURDER****Анотація.**

У статті досліджуються особливості організації та тактики виявлення співучасників вбивства. Аналізуються основні слідчі дії та прийоми, що застосовуються під час розслідування, а також роль експертиз та оперативно-розшукових заходів у встановленні істини.

Abstract.

The article examines the peculiarities of the organization and tactics of identifying accomplices in a murder. The main investigative actions and techniques used during the investigation are analyzed, as well as the role of examinations and operational-search measures in establishing the truth.

Ключові слова: вбивство, співучасники, слідчі дії, допит, обшук, експертиза, криміналістика.

Keywords: murder, accomplices, investigative actions, interrogation, search, examination, forensics.

Ретельне планування, що часто передуює вбивствам і займає значну частину часу злочинців, створює серйозні перешкоди для розслідування. Обмірковані обставини, спрямовані на ускладнення слідства, не лише гальмують розкриття таких злочинів, але й нерідко призводять до того, що вони залишаються нерозкритими.

Готуючись до вбивства, злочинці можуть скоювати й інші кримінальні правопорушення, зокрема викрадати транспортні засоби або нападати з метою заволодіння вогнепальною зброєю та вибуховими речовинами.

Перш ніж проводити слідчі (розшукові) дії, потрібно визначити версії вчинення вбивства та визначити заходи їх відпрацювання.

Коло версій зумовлюється місцем роботи, посадою або професійною діяльністю потерпілого (наприклад, потерпілий займав керівну посаду в органах влади або управління, був активним членом чи лідером організованого злочинного угруповання або іншою особою, яка мала значний вплив у злочинному середовищі, належав до категорії приватних підприємців, займався журналістською діяльністю тощо).

Розкриття вбивства є одним із найважливіших завдань правоохоронної системи. Особливої складності набуває ситуація, коли злочин вчинено групою осіб. Виявлення всіх співучасників, з'ясування їх ролей та ступеня участі в злочині вимагає комплексного застосування організаційних, тактичних і методичних засобів. Відповідно до статті 26 Кримінального кодексу України співучасть - є умисною

спільною участю декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення [3].

Організація розслідування має певні рівні діяльності щодо розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм. У цьому аспекті вирізняють такі рівні: вищий - система заходів, яка забезпечує ефективність функціонування елементів системи і досягнення відповідної мети. Організація розслідування виступає як специфічна форма діяльності усіх компетентних органів (тобто органів дізнання і досудового слідства, а також інших органів); управлінський - управління певним видом діяльності. Це комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру органів розслідування, необхідний рівень управління ними, ефективність їх діяльності, вдосконалення засобів та методів. Організація розслідування у цьому разі виступає як основна функція слідчого апарату одного відомства (наприклад, МВС); методичний - організація розслідування конкретного злочину. Це комплекс заходів щодо створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних криміналістичних рекомендацій та прийомів; тактичний - організація проведення окремої слідчої дії, оперативно-розшукового чи організаційно-технічного заходів, тактичної операції [4, с. 152].

Окрім завдань розслідування, які визначаються позицією особи щодо пред'явленого обвинувачення, завданнями наступного етапу розслідування вбивств є: встановлення всіх співучасників злочину і збирання доказів для їх притягнення як

обвинувачених; вивчення особистості обвинувачених з метою отримання інформації, необхідної для винесення справедливого вироку; встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню вбивства і прийняття заходів щодо їх усунення; забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, та можливої конфіскації майна; забезпечення безпеки учасників кримінального процесу при наявності такої загрози.

Оперативні підрозділи також виконують обов'язок щодо міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю. Вони взаємодіють з іноземними правоохоронними органами та міжнародними організаціями з питань обміну оперативною інформацією, екстрадиції осіб, які переховуються від слідства, а також спільного розслідування злочинів, що мають транскордонний характер. Таке співробітництво здійснюється в межах міжнародних договорів України, а також за участю Інтерполу та інших структур міжнародного рівня [6, с.39].

Повноваження оперативних підрозділів у розкритті умисних вбивств є надзвичайно широкими та охоплюють різні напрями правоохоронної діяльності. Їхнє виконання вимагає не лише високого рівня професійної підготовки, а й суворого дотримання законодавчих норм. Діяльність цих підрозділів має вирішальне значення для забезпечення законності, захисту прав громадян та ефективної боротьби зі злочинністю, що робить їхню роботу однією з ключових у системі правоохоронних органів України [5, с.46].

Для вирішення названих завдань проводяться комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, послідовність яких обумовлюється особливостями конкретної слідчої ситуації на тому чи іншому відрізку часу.

Типовими розслідування вбивств є наступні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи: оперативно-розшукові заходи щодо встановлення всіх співучасників вбивства, а також можливих його свідків; допит свідків, які з'явилися у кримінальній справі після допиту обвинуваченого; оперативно-розшукові заходи щодо забезпечення безпеки свідків, а також осіб, визнаних потерпілими у справі про вбивство; виїмки документів, в яких міститься інформація про особистість обвинуваченого, проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на збирання такої інформації; очні ставки (проводяться для усунення суперечностей між раніше допитаними особами); відтворення обстановки і обставин події з участю обвинуваченого, який визнав себе винним у вбивстві; призначення експертиз речових доказів, виявлених після допиту обвинуваченого; призначення судово-психіатричної, судово-наркологічної експертиз обвинуваченого [1].

Організаційні засади виявлення співучасників. Організація розслідування злочину з кількома підозрюваними передбачає: складання плану слідчих дій; визначення пріоритетів у зборі доказів; ство-

рення оперативних груп для спільної роботи слідчих та оперативників; формування інформаційної бази щодо підозрюваних осіб та зв'язків між ними.

Особливу увагу слід приділяти аналізу показань свідків, відеоспостереженню, перехопленим телефонним розмовам, а також перевірці алібі всіх учасників. Тактика слідчих дій: Допит. Значимість допиту особи, яка підозрюється або звинувачується у вчиненні вбивства, обумовлена тим, що ніхто краще не знає обставин вчинення злочину, ніж сам злочинець. Але з іншого боку, потрібно врахувати, що завжди існує можливість самообмови (взяття чужої вини на себе). Окрім того, потрібно брати до уваги, що для цієї категорії учасників кримінального процесу у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини характерною є зміна показань (відмова від раніше даних показань) [1].

Загалом тактична схема допиту ґрунтується на викритті неправдивості показань шляхом оперування доказами, які зібрані у кримінальній справі. Тому до такого допиту слідчий повинен ретельно підготуватися і визначити порядок використання доказів (показань свідків, речових доказів, висновків експертиз). Звичайно, таких доказів може бути різна кількість і можливості слідчого можуть бути досить обмеженими [1].

Як правило, якщо допитувана особа зайняла позицію на заперечення своєї вини всупереч уже встановленим фактам, переконати її у зворотному, тобто дати правдиві показання на першому допиті дуже важко. Тому перший допит часто має розвідувальний характер – його завдання полягає у встановленні орієнтації підозрюваного чи обвинуваченого на неправдиві показання і максимальної деталізації таких показань [2].

Зразу ж після проведення першого допиту слідчий повинен спрямувати зусилля на збирання доказів (допити нових свідків, пред'явлення особи для впізнання, очні ставки), які можна буде використати на другому допиті і спростувати його позицію, показати її очевидну неспроможність [1].

Допит є одним з головних засобів виявлення співучасників. Найбільш ефективними прийомами є: створення психологічного тиску в межах закону; встановлення суперечностей між показаннями осіб; проведення допитів за участі поліграфа; застосування тактики раптовості або провокаційного запитання. Очні ставки між підозрюваними часто сприяють викриттю співучасників через неузгодженість показань.

Огляд місця події. Ретельний огляд дає змогу: виявити сліди співучасників (відбитки пальців, взуття, ДНК); встановити кількість осіб, які були присутні під час злочину; оцінити механізм скоєння злочину та можливі ролі співучасників.

Обшук. Під час обшуку можуть бути виявлені: знаряддя злочину; засоби зв'язку; особисті речі потерпілих; документи чи записи, що підтверджують спільну підготовку до злочину.

Застосування оперативно-розшукових заходів. До основних заходів належать: проведення негласного спостереження; зняття інформації з каналів

зв'язку; оперативні експерименти з метою перевірки показань; використання агентурної мережі для збору внутрішньої інформації про злочинну групу. Ці дії є критичними для встановлення ролей співучасників, особливо якщо вони заперечують свою участь.

Роль судових експертиз. Експертизи мають велике значення для об'єктивізації розслідування: судово-медична експертиза визначає характер і послідовність нанесення ушкоджень; криміналістична експертиза (трасологія, дактилоскопія, балістика) встановлює фізичні докази участі конкретних осіб; психолого-психіатрична експертиза може бути використана для оцінки осудності чи мотивів поведінки учасників [2, с. 210].

Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою управління, яка має на меті забезпечення ефективного виконання підрозділами оперативної служби покладених на них функцій. Його завдання полягає у визначенні відповідності функціонування й результатів діяльності оперативних підрозділів законам і підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятим управлінським рішенням, принципу раціональної організації роботи, вимогам виконавської дисципліни [7]. Ефективне застосування інформації ОРД в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та використання різноманітних інструментів для подолання труднощів та забезпечення відповідності законності та правопорядку. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [8]. Залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [11].

Це має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції та безпосередньо впливає на якість попередження та розкриття злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [9, с.60]. Завдяки високій мірі відповідальності та професіоналізму у ході використання інформації ОРД, оперативні підрозділи ефективно реагують на порушення законодавства та забезпечують захист прав громадян, навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту. Вищенаведене підкреслює необхідність постійної підтримки та вдосконалення механізмів володіння навичками ОРД, а також розвитку системи контролю за діяльністю правоохоронних органів у воєнний період [10].

Організація та тактика виявлення співучасників вбивства є надзвичайно важливою складовою ефективного кримінального провадження. Успіх цього процесу залежить від професіоналізму слідчих, виваженого підходу до планування дій, а та-

кож комплексного використання методів криміналістики, психології та оперативної роботи. Своєчасне та обґрунтоване документування участі кожного співучасника є запорукою справедливого правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Волобуєв А. Ф. Криміналістика. Харків, 2011. С. 384.
2. Дердюк Б.М. Особливості провадження окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування вбивств. Вісник Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» №2 2014р.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 18.05.2025).
4. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Харків, 2008. С. 152.
5. Копилов Е.В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. «Colloquium-journal» № 10 (169) 2023. С. 43-46.
6. Копилов Е.В. Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми. Colloquium-journal № 6 (199) 2024. С. 37-41.
7. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. Colloquium-journal №17 (176) 20.06.2023.С. 33-37.
8. Копилов Е.В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450 2022. С. 34-36.
9. Копилов Е. В. Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу. Colloquium-journal № 28 (187) 2023. С. 57-60.
10. Копилов Е.В. Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми. Colloquium-journal № 6 (199) 2024. С. 37-41.
11. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024.С.58.

Кривенков Данило Дмитрович
Курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Борсук Руслан Олександрович
Курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Копилов Едуард Володимирович
Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності,
Дніпровський державний
університет внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649959>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Krivenkov Danylo Dmytrovych
Borsuk Ruslan Oleksandrovych
Kopylov Eduard Volodymyrovych

SPECIFIC ISSUES OF THE USE OF INFORMATION IN OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Анотація.

У статті досліджено правові та організаційні аспекти використання інформації в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів. Розглянуто джерела отримання оперативної інформації, порядок її фіксації, обробки та використання в межах чинного законодавства України. Особливу увагу приділено питанням забезпечення прав і свобод людини під час реалізації оперативних заходів, а також вимогам щодо збереження конфіденційності отриманих даних. Визначено основні проблеми практичного застосування інформації в оперативно-розшуковій діяльності та запропоновано шляхи їх вирішення.

Abstract.

The article examines the legal and organizational aspects of the use of information in the operational and investigative activities of law enforcement agencies. It considers the sources of operational information, the procedures for its recording, processing, and use within the framework of the current legislation of Ukraine. Particular attention is paid to ensuring human rights and freedoms during the implementation of operational measures, as well as to the requirements for maintaining the confidentiality of obtained data. The main problems of practical application of information in operational and investigative activities are identified, and possible solutions are proposed.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, інформація, правовий режим, джерела інформації, конфіденційність, правоохоронні органи, захист прав людини.

Keywords: operational and investigative activity, information, legal regime, sources of information, confidentiality, law enforcement agencies, protection of human rights.

Оперативно-розшукова діяльність (Далі - ОРД) є ключовим інструментом у системі протидії злочинності та забезпечення громадської безпеки. У сучасних умовах зростання рівня організованої та транснаціональної злочинності, а також активного використання інформаційних технологій у злочинній діяльності, значення якісного інформаційного забезпечення оперативно-розшукових заходів постійно зростає. Особливої важливості набуває питання не лише збору інформації, але й її належного оброблення, зберігання, правомірного використання та захисту. Помилки чи зловживання на цих етапах можуть призвести до порушення прав і свобод громадян, дискредитації правоохоронних органів та неефективності розшукових заходів. У

цьому контексті дослідження порядку використання інформації в ОРД є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє виявити проблемні аспекти правового регулювання та практики, а також запропонувати шляхи їх вирішення. Такий підхід сприятиме вдосконаленню механізмів захисту прав людини в діяльності правоохоронних органів і підвищенню загального рівня законності та ефективності оперативно-розшукових заходів.

Правове регулювання використання інформації в оперативно-розшуковій діяльності (ОРД) є важливою складовою забезпечення законності та ефективності роботи правоохоронних органів. В умовах активної протидії злочинності, зокрема ор-

ганізованих, корупційній та транснаціональній, виникає об'єктивна необхідність у формуванні чіткої нормативно-правової бази, що визначає порядок збору, обробки, аналізу, зберігання та використання інформації, отриманої під час оперативно-розшукових заходів. Зазначена діяльність ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінального процесуального кодексу України, а також низки підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють процедури отримання і застосування оперативної інформації [1].

Згідно зі статтею 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», використання інформації, здобутої в результаті ОРД, здійснюється з метою підготовки та проведення слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, ухиляються від виконання вироку суду, а також для отримання розвідувальної інформації в інтересах державної та громадської безпеки. Це положення відображає багатофункціональність інформації в системі ОРД та її стратегічне значення у боротьбі зі злочинністю. Надзвичайно важливо, щоб у процесі використання інформації суворо дотримувалися основоположні принципи - законність, дотримання прав і свобод людини, конспірація та конфіденційність [2]. Порушення цих принципів може не лише зруйнувати докази в судовому процесі, а й спричинити порушення прав громадян, що є неприпустимим у демократичному суспільстві.

Сучасний розвиток оперативно-розшукової діяльності вимагає врахування нових загроз, таких як організована злочинність, кіберзлочини та воєнні злочини. Це зумовлює потребу в адаптації методів оперативно-розшукової діяльності, підвищенні рівня її технічного забезпечення та вдосконаленні професійної підготовки оперативних працівників. Подальший розвиток оперативно-розшукової діяльності має бути спрямований на вдосконалення правових механізмів, розширення міжнародної співпраці та впровадження сучасних технологій у розшукову діяльність. Це сприятиме підвищенню ефективності правоохоронних органів, зміцненню національної безпеки та забезпеченню захисту прав і свобод громадян [10].

Інформація, яка використовується в оперативно-розшуковій діяльності, є різноплановою за своїм походженням, змістом і формою. Джерелами такої інформації можуть бути: негласні співробітники, особи, що конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами, результати оперативно-розшукових заходів, бази даних правоохоронних органів, відкриті джерела інформації (ЗМІ, соціальні мережі, державні реєстри), а також інформація, отримана від інших спеціальних служб. Така різноманітність джерел вимагає високого рівня професіоналізму від співробітників ОРД та наявності відповідного програмного й технічного забезпечення [3, с. 45].

Існують класифікації інформації, що використовується в ОРД, за такими критеріями:

- За ступенем достовірності: достовірна, ймовірна, сумнівна;

- За джерелом походження: первинна та вторинна;

- За рівнем секретності: відкрита, службова, таємна, цілком таємна;

- За змістом: оперативно-розшукова, розвідувальна, контррозвідувальна [5, с. 69].

Збір та обробка інформації в ОРД здійснюються відповідно до встановлених правових процедур. Весь процес роботи з інформацією можна умовно поділити на декілька етапів:

- Планування збору інформації, що передбачає постановку завдань, визначення об'єктів та методів роботи;

- Безпосередній збір інформації - шляхом проведення оперативних заходів, роботи з агентурною мережею, використання відкритих джерел;

- Перевірка та оцінка отриманих даних, які включають аналіз достовірності та співставлення з іншими джерелами;

- Систематизація та зберігання інформації — важливий етап для подальшого її ефективного використання;

- Аналіз і інтерпретація, що дає змогу виявити зв'язки, тенденції та формувати обґрунтовані прогнози;

- Прийняття рішень — на основі аналітичних висновків відбувається планування та реалізація оперативно-розшукових заходів [4, с. 10].

Слід наголосити, що правове регулювання використання інформації в ОРД повинно відповідати сучасним викликам, бути адаптованим до розвитку цифрових технологій, а також спрямованим на посилення гарантій прав людини. Вдосконалення законодавства та підвищення фахового рівня співробітників є запорукою ефективної, прозорої та правомірної діяльності у сфері оперативно-розшукової роботи.

Систематизація та зберігання інформації є важливими етапами обробки даних в оперативно-розшуковій діяльності (ОРД). Отримана під час оперативних заходів інформація вноситься до відповідних інформаційних систем і баз даних правоохоронних органів. При цьому обов'язковим є дотримання законодавства щодо захисту інформації, включно з вимогами щодо обмеження доступу, запобігання витокам даних, збереження цілісності та конфіденційності відомостей. Використання електронних систем обліку сприяє ефективному пошуку, збереженню та аналізу інформації, а також підвищує загальну продуктивність оперативних підрозділів [6, с. 10].

На етапі аналізу та інтерпретації зібраної інформації здійснюється комплексна обробка даних, яка включає в себе оцінку їх достовірності, актуальності, повноти та взаємозв'язків. На основі цієї роботи формуються аналітичні висновки, прогнози розвитку подій, визначаються потенційні загрози, встановлюються особи, об'єкти чи явища, що становлять оперативний інтерес. Такий аналіз дозво-

ляє оперативно реагувати на нові виклики, запобігати злочинам, виявляти нові форми злочинної діяльності [7, с. 4].

Законність - основоположний принцип у діяльності правоохоронних органів, зокрема під час здійснення ОРД. Відповідно до статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», проведення негласних заходів, таких як проникнення до житла чи іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, можливе лише за рішенням суду. Це є правовою гарантією захисту особи від незаконного втручання в її приватне життя [8, с. 24].

Інформація, отримана під час ОРД, може бути використана в багатьох напрямках. Зокрема, вона слугує для:

- виявлення, попередження та розкриття злочинів;
- встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від органів слідства або суду;
- забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;
- інформаційного забезпечення інших правоохоронних органів;
- прогнозування можливих злочинів та розробки запобіжних заходів [9, с. 52].

Аналіз оперативної інформації дозволяє правоохоронцям виявляти ознаки підготовки до злочинів, вчасно реагувати на загрози, встановлювати особи правопорушників, збирати докази та інші відомості, що мають значення для досудового розслідування. Згідно зі статтею 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», матеріали ОРД можуть використовуватися як:

- приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- джерела фактичних даних, що можуть бути доказами;
- інструменти для виявлення, попередження, розслідування злочинів;
- засоби забезпечення безпеки учасників кримінального процесу;
- джерела для взаємного інформування між підрозділами ОРД та іншими органами [7, с. 23].

Проте, використання таких матеріалів як доказів можливе лише після їх перевірки й оцінки у відповідності до вимог Кримінального процесуального кодексу України. Це виключає можливість довільного використання інформації без дотримання процесуальних гарантій. Окрему увагу слід приділити питанню захисту інформації, що використовується в ОРД. Це пов'язано з необхідністю збереження режиму секретності та захисту прав осіб, щодо яких здійснюються оперативні заходи. Практика використання інформації в ОРД виявляє низку проблем, які потребують негайного вирішення. Зокрема, одним із ключових викликів є недостатній рівень інформаційно-аналітичного забезпечення. Існує потреба у впровадженні сучасних інформаційних технологій, засобів штучного інтелекту,

систем обробки великих даних, що дозволить оперативніше і точніше виявляти закономірності, оцінювати ризики та прогнозувати злочинну активність. Крім того, необхідне вдосконалення нормативно-правової бази, узгодження її з міжнародними стандартами у сфері прав людини та інформаційної безпеки. Підвищення кваліфікації працівників оперативних підрозділів, цифровізація внутрішніх процесів і впровадження інноваційних підходів до аналізу інформації стануть визначальними чинниками підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності.

Проведене дослідження підтвердило, що інформація є одним із ключових ресурсів в оперативно-розшуковій діяльності, від якого залежить своєчасність, ефективність і законність дій правоохоронних органів. Систематизація, зберігання, аналіз та використання інформації в ОРД повинні здійснюватися з дотриманням принципів законності, конфіденційності та поваги до прав людини. Правове регулювання порядку використання інформації в ОРД ґрунтується на Конституції України, Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальному процесуальному кодексі та інших нормативно-правових актах, які встановлюють чіткі вимоги до проведення оперативних заходів, особливо щодо дій, що втручаються у приватне життя особи. Аналіз отриманої інформації має стратегічне значення для виявлення, попередження та розкриття злочинів, забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, встановлення місцезнаходження осіб, які ухиляються від правосуддя, та надання допомоги іншим правоохоронним органам. Разом із тим, використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі потребує ретельної перевірки та оцінки відповідно до кримінально-процесуального законодавства. Особливе значення у використанні оперативної інформації має її захист. Порушення вимог законодавства про захист персональних даних, державну таємницю та інформаційну безпеку може призвести до витоку чутливої інформації, порушення прав громадян та дискредитації діяльності правоохоронних органів. Саме тому необхідним є удосконалення технічних, організаційних і правових механізмів захисту інформації.

Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою управління, яка має на меті забезпечення ефективного виконання підрозділами оперативної служби покладених на них функцій. Його завдання полягає у визначенні відповідності функціонування й результатів діяльності оперативних підрозділів законам і підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятим управлінським рішенням, принципу раціональної організації роботи, вимогам виконавської дисципліни [11]. Ефективне застосування інформації ОРД в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та використання різноманітних інструментів для подолання труднощів та забезпечення відповідності законності та правопорядку. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та

уточнення [12]. Залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [15].

Це має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції та безпосередньо впливає на якість попередження та розкриття злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [13, с. 60]. Завдяки високій мірі відповідальності та професіоналізму у ході використання інформації ОРД, оперативні підрозділи ефективно реагують на порушення законодавства та забезпечують захист прав громадян, навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту. Вищенаведене підкреслює необхідність постійної підтримки та вдосконалення механізмів володіння навичками ОРД, а також розвитку системи контролю за діяльністю правоохоронних органів у воєнний період [14].

Таким чином, підвищення ефективності використання інформації в оперативно-розшуковій діяльності можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує правову визначеність, інноваційні технології, високий рівень професійної підготовки персоналу та належний контроль за дотриманням вимог законодавства.

Список використаних джерел:

1. Kruisbergen E. In *Contemporary Organized Crime*. Cham: Springer, 2017. P. 253-278.
2. Kruisbergen E. W. *Infiltrating organized crime groups. Theory, regulation and results of a last resort method of investigation*. Cahier politiestudies. 2013. No. 3. P. 109-136.
3. Loftus B. *Normalizing covert surveillance: the subterranean world of policing*. The british journal of sociology. 2019. Vol. 5. № 70. P. 2070-2091.
4. Loftus B., Goold B. *Covert surveillance and the invisibilities of policing*. Criminology & criminal justice. 2012. Vol. 12. № 3. P. 275-288.
5. Loftus B., Goold B., Mac Giollabhui S. *From a visible spectacle to an invisible presence: the working culture of covert policing*. British journal of criminology. 2015. № 56. Article number 076.
6. Князев С. М. Негласна робота як фундаментальна категорія теорії оперативно-розшукової

діяльності та кримінального процесу. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. Вип. 2. № 18. С. 72-78.

7. Князев С. М. Судовий контроль за здійсненням негласної діяльності: міжнародний досвід. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. Вип. 1. № 17. С. 90-98.

8. Копилов Е. В. *Правова основа застосування оперативної техніки при проведенні оперативно-розшукової діяльності*. universum 2024. С. 146-151.

9. Погорецький М. А. *Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія*. Харків: Арсіс, 2007. 576 с.

10. Миргородська К. В., Копилов Е.В. *Теоретико-правові основи оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану*. Студентський науковий журнал «UNIVERSUM» № 17 лютий 2025.С.74-83.

11. Копилов Е. В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. Colloquium-journal №17 (176) 20.06.2023.С. 33-37.

12. Копилов Е. В. *Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення*. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450 2022. С. 34-36.

13. Копилов Е. В. *Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу*. Colloquium-journal № 28 (187) 2023. С. 57-60.

14. Копилов Е. В. *Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми*. Colloquium-journal № 6 (199) 2024. С. 37-41.

15. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. *Interaction of criminal police units with othersubjects of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law*: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024.С.58.

Парубець Кирило Артемович

Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України,

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Старіков Артем Русланович

Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Копилов Едуард Володимирович

Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної Поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649971>

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Parubets Kirill Artemovich
Starikov Artem Ruslanovich
Kopylov Eduard Vladimirovich*

CURRENT ASPECTS OF INTERACTION BETWEEN THE PROSECUTOR AND OPERATIONAL UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Анотація.

У статті розглядаються актуальні аспекти взаємодії прокурора та оперативних підрозділів Національної поліції України в умовах воєнного стану. Досліджено особливості координації спільних дій, обміну інформацією та процесуального керівництва оперативно-розшуковою діяльністю в умовах підвищених безпекових ризиків. Проаналізовано вплив воєнного стану на форми та методи взаємодії, а також на ефективність спільного виконання завдань із протидії злочинності та забезпечення національної безпеки. Визначено ключові проблемні питання та запропоновано шляхи їх вирішення для оптимізації співпраці між прокурорами та оперативними працівниками НПУ в умовах воєнного стану.

Abstract.

The article examines current aspects of interaction between the prosecutor and operational units of the National Police of Ukraine under martial law. The peculiarities of coordination of joint actions, information exchange, and procedural guidance of operational and investigative activities under conditions of increased security risks are studied. The influence of martial law on the forms and methods of interaction, as well as on the effectiveness of joint tasks in countering crime and ensuring national security, is analyzed. Key problematic issues are identified and ways to solve them for optimizing cooperation between prosecutors and operational officers of the NPU under martial law are proposed.

Ключові слова: *прокурор, оперативні підрозділи, Національна поліція України, взаємодія, координація, процесуальне керівництво, воєнний стан, національна безпека, протидія злочинності.*

Keywords: *prosecutor, operational units, National Police of Ukraine, interaction, coordination, procedural guidance, martial law, national security, counter-crime.*

Воєнний стан, запроваджений в Україні, суттєво вплинув на діяльність усіх правоохоронних органів, включаючи Національну поліцію України та органи прокуратури. В умовах підвищеної загрози національній безпеці та громадському порядку, ефективна взаємодія між прокурорами та оперативними підрозділами НПУ набуває критично важливого значення [1]. Координація їхніх зусиль є запорукою своєчасного виявлення, попередження та розкриття злочинів, а також забезпечення законності в умовах воєнного стану [2].

Одним із ключових аспектів взаємодії є обмін інформацією. Оперативні підрозділи НПУ володіють значним обсягом інформації про криміногенну

ситуацію, осіб, причетних до протиправної діяльності, а також про події, що становлять загрозу національній безпеці. Своєчасне надання цієї інформації прокурору дозволяє йому ефективно здійснювати нагляд за законністю оперативно-розшукової діяльності, приймати обґрунтовані процесуальні рішення та координувати подальші дії правоохоронних органів [3].

Процесуальне керівництво, що здійснюється прокурором, є ще однією важливою формою взаємодії. В умовах воєнного стану, коли оперативні заходи можуть проводитися в стислий термін та за особливих обставин, чіткі та своєчасні вказівки прокурора щодо проведення слідчих (розшукових)

дій та негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно важливими для забезпечення їхньої законності та допустимості отриманих доказів [4].

Координація спільних дій також виходить на новий рівень в умовах воєнного стану. Проведення спільних операцій, нарад, робочих груп дозволяє прокурорам та оперативним працівникам НПУ узгоджувати плани дій, обмінюватися досвідом та оперативно вирішувати питання, що виникають у процесі боротьби зі злочинністю. Особливо це стосується злочинів, пов'язаних із посяганням на національну безпеку, тероризмом, диверсіями та іншими тяжкими злочинами, які набувають поширення в умовах війни [5]. Воєнний стан також вносить свої корективи у форми та методи взаємодії. Зростає потреба у швидкому реагуванні на загрози, що може зумовлювати використання оперативніших форм комунікації, таких як телефонний зв'язок, відеоконференції, захищені канали передачі інформації. Важливим стає вміння швидко аналізувати великі обсяги інформації та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності [6].

Проте, існують і певні проблемні аспекти у взаємодії прокурорів та оперативних підрозділів НПУ в умовах воєнного стану. До них можна віднести:

Перевантаження як прокурорів, так і оперативних працівників, що може ускладнювати своєчасний обмін інформацією та координацію дій [7]. Ризики витоку інформації в умовах активних бойових дій та кіберзагроз, що вимагає посилення заходів безпеки при обміні даними [8]. Необхідність швидкого прийняття рішень в умовах динамічної оперативної обстановки, що може призводити до помилок або недостатнього узгодження дій [9]. Психологічне напруження та емоційне вигорання співробітників, що може впливати на якість взаємодії та прийняття рішень [10]. Для оптимізації взаємодії між прокурорами та оперативними підрозділами НПУ в умовах воєнного стану необхідно: Удосконалити канали комунікації та обміну інформацією, використовуючи захищені та оперативні засоби зв'язку [11]. Забезпечити регулярне проведення спільних навчань та інструктажів для підвищення рівня взаєморозуміння та координації дій [12].

Одним із важливих напрямків прокурорського нагляду є контроль за законністю оперативно-розшукової діяльності. Це означає, що прокурори мають право перевіряти, чи правильно та законно правоохоронці проводять розслідування злочинів. Однак існують певні винятки з цього правила. Наприклад, прокурори не мають права розголошувати інформацію про осіб, які співпрацюють з розвідкою, або про методи роботи розвідників [10].

В умовах воєнного стану роль прокурорського нагляду стає ще більш важливою. Прокурори мають дбати про те, щоб права та свободи громадян не порушувалися, навіть під час проведення анти-терористичних та інших операцій. Прокурорський нагляд є однією з найважливіших гарантій законності та справедливості в Україні. Він допомагає за-

хистити права громадян та забезпечити невідворотність покарання за злочини [11]. Діяльність Прокуратури України та підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, чітко регламентована низкою нормативно-правових актів. До них належать:

Кримінальний процесуальний кодекс України [12]; Закон України «Про прокуратуру» [8]; Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [10]; ряд міжвідомчих нормативно-правових актів. Проте, існуюча система взаємодії Прокуратури України з підрозділами, що здійснюють ОРД, не є досконалою. Це може призвести до порушення прав і свобод людини, адже: Немає чіткого механізму координації ОРД, що може призвести до дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів; відсутня інформація про те, які ОРД проводяться стосовно однієї особи. Це може призвести до того, що людину одночасно розробляють різні підрозділи, що може суперечити закону; немає можливості контролювати терміни проведення ОРД. Це може призвести до того, що такі заходи будуть проводитися необґрунтовано довго.

Також варто зазначити, що питання прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану є недостатньо дослідженим. Щодо деяких ключових проблем, які потребують наукового розв'язання, варто виділити наступні: Правові засади прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану; особливості здійснення прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану; методи та форми прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану; забезпечення законності та прав людини під час здійснення ОРД в умовах воєнного стану; відповідальність за порушення законності під час здійснення ОРД в умовах воєнного стану.

Наразі існує низка наукових праць, які присвячені цій темі. Однак, ці дослідження не вичерпують усіх аспектів цієї проблематики. Існує потреба в більш глибокому та комплексному дослідженні питань прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану. Важливо також зазначити, що в умовах воєнного стану відбуваються постійні зміни в законодавстві та практиці роботи правоохоронних органів. Тому наукові дослідження цієї теми мають бути актуальними та відповідати сучасним викликам. Щодо деяких з перспективних напрямів наукових досліджень варто виділити наступні:

Порівняльний аналіз прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану в різних країнах; дослідження використання сучасних інформаційних технологій у сфері прокурорського нагляду за ОРД; розробка методичних рекомендацій щодо здійснення прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану; аналіз судової практики з питань прокурорського нагляду за ОРД в умовах воєнного стану.

Вивчення цих питань дозволить удосконалити систему прокурорського нагляду за ОРД та взаємодії оперативних підрозділів національної поліції в умовах воєнного стану, зробить її більш ефективною та відповідною сучасним викликам. Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою

управління, яка має на меті забезпечення ефективного виконання підрозділами оперативної служби покладених на них функцій. Його завдання полягає у визначенні відповідності функціонування й результатів діяльності оперативних підрозділів законам і підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятним управлінським рішенням, принципу раціональної організації роботи, вимогам виконавської дисципліни [16]. Під наглядом прокурора робота поліції має бути чітко орієнтованою на забезпечення законності, правопорядку та захисту прав громадян, навіть у надзвичайних обставинах. Ця співпраця важлива для підтримання довіри суспільства та дотримання правопорядку в умовах кризи чи конфлікт [17, с. 46].

Виклики сьогодення, пов'язані з військовою агресією російської федерації вказують на необхідність зміни стандартних підходів прокуратури до функцій та обов'язків окремих правоохоронних органів України [18]. Прокурорський контроль включає узгодження рішень слідчого, надання згоди, санкції, затвердження. Процесуальне керівництво передбачає вказівки прокурора, можливість доручати оперативним підрозділам, слідчому здійснення кримінального провадження. Прокурорська ревізія полягає в оскарженні до прокурора дій, бездіяльності та рішень органів досудового розслідування згідно з КПК України. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення [19]. Цей вид прокурорської діяльності має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції та безпосередньо впливає на якість попередження та розкриття злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [20].

Завдяки високій мірі відповідальності та професіоналізму прокурори здатні ефективно реагувати на порушення законодавства та забезпечувати захист прав громадян, взаємодіяти з оперативними підрозділами національної поліції в умовах воєнного стану, навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту. Це підкреслює необхідність постійної підтримки та вдосконалення механізмів прокурорського нагляду, а також розвитку системи контролю за діяльністю правоохоронних органів у воєнний період [21].

Вивчення цих питань дозволить удосконалити систему прокурорського нагляду за ОРД та взаємодії з оперативними підрозділами поліції, зробить її більш відповідною сучасним викликам. Умови сьогодення вказують на необхідність вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції, що проводять оперативно-розшукову діяльність з метою належного забезпечення дотримання прав і свобод людини, гарантованих законодавством [22].

Підсумовуючи вищевикладене, визначимо, що ефективна взаємодія між прокурорами та оперативними підрозділами Національної поліції України є одним із ключових факторів успішної боротьби зі злочинністю та забезпечення національної

безпеки в умовах воєнного стану. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути спрямовані на вивчення кращих практик такої взаємодії в інших країнах, що перебували у стані війни або збройного конфлікту, а також на розробку новітніх методологічних підходів до координації діяльності правоохоронних органів в кризових ситуаціях.

Список використаної літератури:

1. Бандурка О. М., Валуйська Н. М. Вплив воєнного стану на діяльність правоохоронних органів України // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2022. №1(96). С. 15-23.
2. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 20.05.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.05.2025).
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 20.05.2025).
5. Антитерористична операція та операція об'єднаних сил: правові засади та практика: монографія / ред. В.В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 432 с.
6. Логінов О.В., Сідак М. В. Особливості комунікації правоохоронних органів в умовах воєнного стану // Науковий вісник ДДУВС. 2023. № 2. С.187-194.
7. Кісіль В.І. Організаційно-правові аспекти діяльності прокуратури України в умовах воєнного стану // Право і суспільство. 2022. № 3. С. 112-117.
8. Корнев В.В., Крушельницький С. В. Інформаційна безпека правоохоронних органів в умовах воєнного стану // Безпека інформації. 2023. № 1(29). С. 55-61.
9. Мельник О.Г. Прийняття рішень в умовах невизначеності: психологічний аспект діяльності правоохоронних органів // Психологія і право. 2022. № 2(18). С. 78-85.
10. Романчук О.П., Вознюк А.А. Психологічна підтримка особового складу правоохоронних органів в умовах воєнного стану // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. 2023. № 1. С. 150-158.
11. Смачило В.І., Тимченко О.В. Захищені канали зв'язку в діяльності правоохоронних органів // Інформаційні технології та безпека. 2022. № 4(25). С. 33-39.
12. Білоус В.С., Шевчук В.М. Координація діяльності правоохоронних органів: теоретичні та практичні аспекти // Правова держава. 2023. № 34. С. 101-108.
13. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між органами досудового розслідування та прокурорами під час розслідування кримінальних правопорушень: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.07.2016 № 212. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0212905-16#Text> (дата звернення 20.05.2025).

14. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.08.2023 № 690 «Про затвердження Порядку організації психологічного забезпечення в Національній поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-23#Text> (дата звернення 20.05.2025).

15. Цифрові технології в діяльності правоохоронних органів: навчальний посібник / за ред. Ю. В. Орлова. Харків: Право, 2022. 288с.

16. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. «Colloquium-journal» № 17 (176) 2023. С. 33-37.

17. Копилов Е.В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. «Colloquium-journal» № 10 (169) 2023. С. 43-46.

18. Дараган В.В., Карповський С.В., Копилов Е.В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої

освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4 dated 2023. С. 40-53.

19. Копилов Е. В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450. 2022. С. 34-36.

20. Копилов Е. В. Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу. Colloquium-journal № 28 (187) 2023. С. 57-60.

21. Сафаров Д.М., Куделя Д.С., Копилов Е.В. Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми. «Colloquium-journal» № 6 (199) 2024. С. 37-41.

22. Іващенко С.С, Сінкевич Д.Р., Копилов Е.В. Окремі питання наукової розробленості проблемних питань прокурорського нагляду за здійсненням оперативно розшукової діяльності підрозділами нпу в умовах воєнного стану. Colloquium-journal №15 червень (208). 2024. С.111-119.

Петриченко Ірина Владиславівна
Курсантка 2 курсу ФПФКП НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Лобода Аліна Сергіївна
Курсантка 2 курсу ФПФКП НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Копилов Едуард Володимирович
Викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності,
Дніпровський державний
університет внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649985>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Petrychenko Iryna Vladyslavivna
Loboda Alina Sergiivna
Kopylov Eduard Volodymyrovych

MODERN CHALLENGES OF INTERNATIONAL COOPERATION IN OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS

Анотація:

У сучасних умовах зростаючої складності міжнародного безпекового середовища оперативно-розшукова діяльність (ОРД) набуває особливого значення для протидії гібридним загрозам. Гібридні загрози поєднують традиційні військові методи з новітніми формами агресії, такими як кібернапади, інформаційна війна та економічний тиск, що створює нові виклики для правоохоронних органів на національному та міжнародному рівнях.

Однією з ключових проблем є забезпечення ефективного правового регулювання співпраці між державами, що передбачає гармонізацію законодавчих норм, удосконалення процедур обміну інформацією та взаємодії. Особлива увага приділяється необхідності розробки і впровадження сучасних технологічних платформ, які сприяють оперативній та безпечній координації дій у режимі реального часу.

В роботі також розглядаються виклики, пов'язані з мовними, технічними та культурними бар'єрами, які можуть ускладнювати міждержавний обмін даними та координацію зусиль у сфері безпеки. Особливий акцент зроблено на ролі міжнародних організацій, таких як Інтерпол, Європол та ООН, які виступають координаторами та платформами для об'єднання зусиль різних країн у боротьбі з новими видами загроз. Вони забезпечують стандартизацію, обмін досвідом та організацію спільних операцій.

Загалом, дослідження підкреслює важливість розвитку міжнародного правового поля, технологічної модернізації та посилення співпраці між правоохоронними структурами для підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності в умовах гібридних загроз. Формування єдиної системи взаємодії та швидкого реагування здатне забезпечити належний рівень безпеки та стабільності у глобальному масштабі, що є актуальним завданням сучасної міжнародної спільноти.

Abstract:

In the modern context of increasing complexity in the international security environment, operational-investigative activity (OIA) gains particular importance in countering hybrid threats. Hybrid threats combine traditional military methods with new forms of aggression, such as cyberattacks, information warfare, and economic pressure, creating new challenges for law enforcement agencies at both national and international levels.

One of the key issues is ensuring effective legal regulation of cooperation between states, which involves harmonizing legislative norms, improving procedures for information exchange, and interaction. Special attention is given to the need for the development and implementation of modern technological platforms that facilitate operational and secure coordination of actions in real-time.

The study also addresses challenges related to language, technical, and cultural barriers that may complicate interstate data exchange and coordination of security efforts. Particular emphasis is placed on the role of international organizations such as Interpol, Europol, and the United Nations, which act as coordinators and platforms for uniting the efforts of different countries in combating new types of threats. They provide standardization, experience exchange, and organization of joint operations.

Overall, the research highlights the importance of developing the international legal framework, technological modernization, and strengthening cooperation between law enforcement agencies to enhance the effectiveness of operational-investigative activities in the context of hybrid threats. The formation of a unified system of interaction and rapid response can ensure an adequate level of security and stability on a global scale, which remains a critical task for the contemporary international community.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, оперативно-розшукова діяльність, гібридні загрози, кібербезпека, обмін інформацією, правове регулювання, міжнародні організації.

Keywords: international cooperation, operational-investigative activity, hybrid threats, cybersecurity, information exchange, legal regulation, international organizations.

Сучасне безпекове середовище значно ускладнилося через появу гібридних загроз, які поєднують традиційні військові дії з новими формами агресії, такими як кібернапади, інформаційна війна та економічний тиск. Ці загрози створюють серйозні виклики для правоохоронних органів і вимагають перегляду підходів до оперативно-розшукової діяльності, зокрема на міжнародному рівні.

У сучасних умовах глобальної безпеки світова спільнота стикається з безпрецедентними викликами, пов'язаними з новими типами загроз. Особливе місце серед них посідають гібридні загрози, які характеризуються поєднанням традиційних військових дій із нетрадиційними методами впливу. Вони включають кібернетичні атаки, інформаційно-психологічні операції, економічний тиск, а також використання проксі-сил і підтримку сепаратистських рухів. Ці складні виклики вимагають від держав розробки нових стратегій і механізмів протидії, що ґрунтуються на тісній взаємодії між країнами та координації дій правоохоронних органів.

Для ефективної боротьби з такими комплексними загрозами особливого значення набуває міжнародне співробітництво в сфері оперативно-розшукової діяльності (Далі - ОРД) [2]. Адже саме завдяки узгодженим діям і обміну інформацією між правоохоронними органами різних держав можна своєчасно виявляти та нейтралізувати загрози, що виходять за межі національних кордонів. В умовах гібридної війни це стає ключовим фактором підтримки безпеки, стабільності та правопорядку.

Правове регулювання міжнародної співпраці в ОРД в Україні визначається законом «Про оперативно-розшукову діяльність». Цей нормативний акт встановлює основні принципи і правила організації оперативно-розшукових заходів, а також взаємодії з іноземними правоохоронними структурами. Відповідно до положень закону, таке співробітництво повинно здійснюватися у рамках чинного законодавства України, а також з урахуванням міжнародних угод і договорів, які ратифіковані Україною, та установчих документів міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є держава. Це забезпечує законність і легітимність обміну інформацією та спільних дій [6].

Особливої уваги заслуговує стаття 5-1 закону, яка регламентує порядок взаємодії українських правоохоронних органів з іноземними партнерами у сфері ОРД. Вона підкреслює необхідність дотримання правових норм та процедур, які захищають права громадян і запобігають зловживанням. Ця стаття також закладає основи для оперативного обміну даними, координації розслідувань та спільного протидії злочинам, що мають транснаціональний характер.

Гібридні загрози значно ускладнюють традиційні методи оперативно-розшукової діяльності. Поєднання військових дій із кібератаками, маніпуляціями інформацією і використанням економічного впливу створює нові виклики для правоохоронних органів. В таких умовах виникає необхідність розробки сучасних методик, застосування інноваційних технологій і підвищення рівня професійної підготовки працівників ОРД. Це вимагає від держав не лише вдосконалення національного законодавства, але й активної участі в міжнародних механізмах співробітництва [3].

Гібридні загрози кардинально змінюють підходи до оперативно-розшукової діяльності, підвищуючи значення міжнародної правової співпраці. Законодавча база, яка регламентує взаємодію правоохоронних органів, стає фундаментом для формування ефективної системи безпеки. В умовах швидкоплинних і складних викликів лише спільні зусилля на міжнародному рівні можуть гарантувати адекватну реакцію на загрози, що виникають у сучасному безпековому середовищі [1, с.41].

Міжнародні організації займають надзвичайно важливу роль у забезпеченні глобальної безпеки та координації зусиль держав у протидії гібридним загрозам. Такі структури, як Інтерпол, Європол та Організація Об'єднаних Націй, створюють платформу для спільної діяльності, що дозволяє країнам об'єднувати ресурси, обмінюватися інформацією та координувати оперативні заходи. Завдяки цьому можлива не тільки своєчасна реакція на виклики, а й розробка уніфікованих стандартів і методик боротьби з новими видами злочинності, що виникають у сучасному світі. Роль цих організацій також полягає в налагодженні правового поля, що регламентує міжнародне співробітництво і гарантує дотримання законодавства держав-учасниць [7, с.12].

Водночас, одним із найбільших викликів у цій сфері залишається організація ефективного обміну інформацією між правоохоронними структурами різних країн. Особливості національних законодавств часто призводять до непорозумінь та ускладнень при взаємодії. Відмінності в законодавчих нормах щодо захисту персональних даних, процедур отримання дозволів на обмін інформацією чи використання певних оперативних заходів потребують розробки єдиних правил, які забезпечать законність та ефективність спільної діяльності. Додатковими перепонами є мовні бар'єри, технічні обмеження та відсутність уніфікованих платформ, що ускладнює своєчасний та повноцінний обмін даними.

Для подолання цих проблем необхідно активно розвивати міжнародні правові рамки, що регулюють передачу інформації у сфері оперативно-розшукової діяльності. Важливе значення має прийняття багатосторонніх угод і протоколів, які встановлюють чіткі процедури, права та обов'язки

сторін у процесі обміну даними. Такі домовленості не лише сприяють правовій визначеності, а й підвищують довіру між державами, що вкрай важливо для оперативного реагування на транснаціональні загрози. Крім того, міжнародні організації відіграють роль посередників у врегулюванні спорів і забезпеченні дотримання встановлених норм [5].

Особливу увагу сьогодні приділяють кібербезпеці, яка стала одним із пріоритетних напрямів у сфері оперативно-розшукової діяльності. Кібернапади є однією з найбільш поширених форм гібридних загроз, спрямованих на дестабілізацію роботи державних інститутів, крадіжку конфіденційної інформації, а також маніпуляції громадською думкою через інформаційні платформи. Законодавство більшості країн зазнає постійних змін, щоб відповідати викликам цифрової епохи, і впроваджує норми, що регламентують заходи кіберзахисту та співпрацю в боротьбі з кіберзлочинністю.

У рамках міжнародного співробітництва активно розробляються і впроваджуються спільні механізми для забезпечення кібербезпеки. Ці механізми передбачають як технічну координацію, так і правове регулювання спільних дій, включаючи проведення спільних розслідувань, обмін інформацією про кібератаки, а також узгодження стандартів кіберзахисту. Впровадження таких підходів дозволяє не лише оперативно реагувати на кіберзагрози, а й запобігати їх поширенню, знижуючи загальний ризик для національної та міжнародної безпеки [9, с.227].

Загалом, зміцнення правового поля міжнародного співробітництва в сфері оперативно-розшукової діяльності, особливо в контексті кібербезпеки та боротьби з гібридними загрозами, є ключовим фактором для забезпечення стабільності. Законодавчі ініціативи та міжнародні угоди створюють основу для ефективної взаємодії держав у цій сфері, а діяльність міжнародних організацій стимулює розвиток інноваційних підходів та підтримує інтеграцію зусиль різних країн у спільній боротьбі зі злочинністю нового типу.

В Україні здійснюється системна робота щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері оперативно-розшукової діяльності з урахуванням викликів гібридних загроз. Прийнято низку законодавчих ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, зокрема, значні зміни внесено до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Ці зміни передбачають удосконалення правового статусу та функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, що дозволяє активізувати боротьбу з корупційними проявами та іншими тяжкими злочинами, які часто мають ознаки гібридних загроз. Вдосконалення законодавства створює правову основу для більш скоординованої та цілеспрямованої роботи органів ОРД [6].

Важливим елементом підвищення ефективності протидії гібридним загрозам є розвиток міжнародного співробітництва на практичному рівні, що передбачає регулярне проведення спіль-

них навчань та тренінгів для представників правоохоронних органів різних країн. Такі заходи сприяють не лише обміну досвідом, але й уніфікації підходів, підвищенню професійних навичок та розробці спільних стратегій реагування на нові виклики. Законодавчі документи та міжнародні угоди все частіше передбачають механізми підтримки таких навчальних програм як складової частини системи міжнародної безпеки.

Організація спільних навчальних заходів також регламентується відповідними міжнародними угодами та двосторонніми договорами, які визначають правові рамки проведення таких тренінгів, обмін досвідом і розвиток спільних компетенцій. Це дозволяє усунути правові бар'єри, які можуть перешкоджати оперативній взаємодії між країнами, забезпечити відповідність процедур національному законодавству та підвищити рівень довіри між партнерами. Такі заходи підсилюють координацію між країнами і роблять спільну протидію гібридним загрозам більш результативною [8, с.76].

Окрему роль у цій системі відіграє громадянське суспільство, яке за останні роки набуває все більшої значущості у сфері безпеки та протидії злочинності. Законодавство поступово розширює можливості для залучення громадських організацій, волонтерських ініціатив та незалежних експертів до процесів моніторингу безпекової ситуації, а також у формуванні державної політики. Взаємодія між правоохоронними органами і громадянськістю, врегульована відповідними правовими актами, сприяє підвищенню прозорості діяльності та оперативності реагування на загрози.

Окрім цього, соціальні мережі стали важливим інструментом у розповсюдженні інформації про зниклих осіб, що дозволяє значно розширити коло осіб, які можуть надати корисні відомості для розшуку [10, с.38]. Значну увагу слід приділити також міжнародному співробітництву, оскільки деякі зниклі особи можуть опинитися за межами України. Участь у міжнародних програмах пошуку, обмін інформацією з іноземними правоохоронними органами та спрощення процедур екстрадиції можуть суттєво підвищити ефективність розшуку [11, с. 45].

Налагодження взаємодії між правоохоронними органами різних держав та впровадження єдиних стандартів розшукових заходів на міжнародному рівні може значно покращити результати роботи у цій сфері. Розгляд проблемних аспектів пошуку безвісно зниклих осіб свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання, розширення можливостей використання сучасних технологій та налагодження міжвідомчої співпраці [12, с. 36]. У перспективі важливим напрямом вдосконалення роботи в цій сфері є впровадження єдиної загальнодержавної бази даних, яка б містила інформацію про всі випадки, дозволяючи проводити аналітичні дослідження та координувати пошукові операції [13, с.47]. Важливим кроком є розширення навчальних програм для працівників правоохоронних органів,

що дозволить підвищити рівень їхньої підготовки та ефективність розшукових заходів [14, с. 35].

Ще одним важливим напрямом наукових досліджень цієї теми є аналіз та оцінка ефективності програм та ініціатив, спрямованих на попередження випадків безвісного зникнення осіб. Це може включати оцінку ефективності освітніх кампаній, програм з підвищення обізнаності громадськості про безпеку та профілактику зникнень, а також програм соціальної та психологічної підтримки для вразливих груп населення.

Крім того, важливим аспектом наукових досліджень є вивчення та аналіз факторів ризику безвісного зникнення осіб. Це може включати аналіз соціально-економічних умов, які сприяють виникненню таких ситуацій, а також вивчення демографічних та географічних аспектів цього явища. Дослідження можуть також включати вивчення практик та стратегій в інших країнах. Порівняльний аналіз може допомогти ідентифікувати найкращі практики та методи, які можна впровадити для покращення ефективності роботи в даній країні. Загалом, наукові дослідження у цій сфері є важливим інструментом для розуміння та вирішення цієї складної проблеми. Широкий спектр питань, що вивчаються у рамках таких досліджень, дозволяє зробити значний внесок у покращення системи розшуку та захисту прав людини, забезпечуючи більш ефективну підтримку для сімей та спільнот, що стикаються з цією проблемою.

Додатковим напрямом досліджень може бути аналіз використання сучасних технологій для попередження випадків безвісного зникнення та забезпечення швидкого реагування у разі надзвичайних ситуацій. Наприклад, дослідження можуть спрямовуватися на вивчення ефективності систем моніторингу та трекінгу, які використовуються для відстеження руху людей, особливо дітей або осіб з інвалідністю. Також важливим аспектом може бути вивчення впливу соціальних мереж та онлайн-платформ на поширення інформації про мобілізацію громадськості.

Слід зазначити, що умови сьогодення вказують на необхідність перегляду нормативно-правового забезпечення діяльності органів та підрозділів Національної поліції, залучених до пошуку зниклих осіб та розслідування воєнних злочинів. Крім того, на сьогодні існує необхідність запровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації працівників таких органів та підрозділів [2 с. 51].

Важливим аспектом є також створення нормативної бази, яка регламентує механізми участі громадянського суспільства в системі протидії гібридним загрозам. Це стосується як правового визначення статусу таких учасників, так і розробки процедур для їхньої взаємодії з державними структурами. Завдяки цьому забезпечується баланс між контролем з боку держави та активною участю громадян, що позитивно впливає на якість інформаційного обміну та виявлення потенційних ризиків [7, с.11].

Правоохоронні органи стикаються з постійною необхідністю перегляду та оновлення своїх стратегій і методів роботи у відповідь на динамічні виклики, які породжують гібридні загрози. Для ефективної протидії таким викликам важливо не лише впроваджувати сучасні технологічні рішення, а й системно вдосконалювати навчальні програми, що регламентують підготовку фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності. Законодавчі норми, які визначають правила та стандарти підготовки, мають бути гнучкими і відповідати новітнім вимогам, що виникають у сфері безпеки, забезпечуючи при цьому відповідність міжнародним стандартам і принципам захисту прав людини [9, с.228].

У межах законодавчого поля важливо передбачати механізми, що стимулюють та регулюють обмін досвідом і співпрацю з міжнародними партнерами. Впровадження відповідних правових норм дозволяє формувати чіткі рамки для проведення спільних навчань, тренінгів і обміну технологіями, що є необхідним елементом адаптації до складних викликів гібридної безпеки. Такий підхід сприяє не лише підвищенню кваліфікації працівників правоохоронних органів, а й зміцненню системи національної безпеки в цілому, забезпечуючи її відповідність сучасним загрозам.

У перспективі розвиток міжнародного співробітництва в сфері оперативно-розшукової діяльності потребує глибокої інтеграції законодавчих та технологічних рішень. Підвищення ефективності взаємодії можливе за рахунок створення і впровадження спільних технологічних платформ, що забезпечать безпечний, оперативний і стандартизований обмін інформацією. Законотворчі ініціативи, спрямовані на гармонізацію процедур та регламентів між країнами, дозволять усунути бар'єри, які гальмують швидку реакцію на гібридні загрози і сприятимуть більш тісній координації між міжнародними організаціями, державними структурами та іншими суб'єктами безпеки [1, с.44].

Загалом, законодавче забезпечення адаптації правоохоронних органів до нових викликів і розвиток міжнародної співпраці у сфері оперативно-розшукової діяльності є критично важливими для успішної протидії гібридним загрозам. Тільки шляхом створення прозорих і ефективних правових рамок, що регламентують координацію дій, обмін інформацією та спільний розвиток технологій, можна гарантувати надійний захист національної безпеки в умовах складної і мінливої сучасної безпекової ситуації [8, с.79].

Отже, сучасні виклики, пов'язані з гібридними загрозами, ставлять перед міжнародним співробітництвом в оперативно-розшуковій діяльності нові, комплексні завдання. Поєднання традиційних та нетрадиційних методів впливу, таких як кібернапади, інформаційна війна і економічний тиск, вимагає від держав і міжнародних організацій адаптації правових рамок, удосконалення технологічних інструментів та розвитку спільних механізмів взаємодії. Відповідне законодавче забезпечення є ключовим фактором, який дозволяє забезпечити ефективність обміну інформацією, координації дій

і оперативного реагування на загрози в умовах складної міжнародної безпекової ситуації.

Для успішної протидії гібридним викликам необхідна системна робота над удосконаленням національного та міжнародного законодавства, а також розвиток тісної співпраці між правоохоронними органами різних держав. Лише посилення правового поля, інноваційний підхід до підготовки фахівців та інтеграція сучасних технологій у діяльність оперативно-розшукових структур забезпечать належний рівень безпеки і стабільності у глобальному масштабі. Це відкриває нові перспективи для формування більш ефективної та злагодженої системи міжнародного співробітництва у сфері безпеки.

Список використаних джерел:

1. Журид М.І. Міжнародне співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". - Національний авіаційний університет. -Київ, 2022. 86 с.

2. Закон України «Про державну таємницю» Верховна Рада України. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення 03.06.2025).

3. Закон України «Про інформаційну безпеку України» Верховна Рада України. Закон України «Про інформаційну безпеку України» від 6 грудня 2018 року № 2654-VIII. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-19> (дата звернення 03.06.2025).

4. Закон України «Про кібербезпеку України» Верховна Рада України. Закон України «Про кібербезпеку України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення 03.06.2025).

5. Закон України «Про національну безпеку України» Верховна Рада України. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 03.06.2025).

6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» Верховна Рада України. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 03.06.2025).

7. Князев, С. Чернявський, М. Грібов. Міжнародне співробітництво в сфері негласних розслідувань. Науковий вісник НАВС. 2020. № 7. С. 7 -19.

8. Миргородська К., Е. Копилов. Теоретико-правові основи оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану. *Universum* 17 2025р. 74-83с.

9. Наумовець А.А., С. В. Шаповаленко. Правове регулювання міжнародного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності. 2023. 227-228 с.

10. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal* № 17 (176) 2023. С. 33-37.

11. Дараган В.В., Карповський С.В., Копилов Е.В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4 dated 2023. С. 40-53.

12. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal* № 17 (176) 2023. С.33-37.

13. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjects of control over public procurement as an element of ensuring

economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. С.47.

14. Копилов Е. В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450. 2022. С. 34-36.

15. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Р. 40-53.

УДК: 343.963

Соломатін Микола Сергійович*Курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна***Аксьонов Артем Євгенович***Курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна***Копилов Едуард Володимирович,***Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна*<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649993>**ОГЛЯД ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****Solomatin Mykola Sergeevich****Aksyonov Artem Evgenievich****Kopylov Eduard Volodymyrovych,****REVIEW OF CERTAIN ISSUES OF PROSECUTORIAL SUPERVISION OF THE
IMPLEMENTATION OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES IN THE
CONDITIONS OF MARTIAL STATE****Анотація.**

У статті розглянуто окремі аспекти здійснення прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю в умовах воєнного стану. Наголошено на важливості забезпечення законності під час проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема тих, що обмежують конституційні права і свободи громадян. Проаналізовано обов'язки прокурора щодо контролю за обґрунтованістю заведення оперативно-розшукових справ, наявністю належних повноважень у осіб, які здійснюють ОРД, та дотриманням вимог щодо строків, порядку і форм проведення таких заходів.

Особливу увагу приділено необхідності вивчення та оцінки обставин, пов'язаних із ініціюванням оперативно-розшукових дій, що потребують дозволу слідчого судді, а також законності заходів, які не потребують такого дозволу. Розкрито значення документального супроводу прокурорського контролю за оперативною діяльністю та вимоги до складання відповідних довідок за результатами перевірок.

Проаналізовано механізми реагування прокурора на виявлені порушення, включаючи надання письмових вказівок, вимагання пояснень та ініціювання притягнення до відповідальності осіб, винних у недотриманні законодавства. Розглянуто координацію діяльності прокурора з іншими правоохоронними органами з метою забезпечення ефективного правозастосування в умовах підвищеного рівня загроз.

Зроблено висновок про особливу роль прокурорського нагляду як гаранта прав і свобод громадян у період воєнного стану. Окреслено необхідність дотримання балансу між вимогами національної безпеки та принципами верховенства права, що є ключовим чинником ефективності державної правоохоронної діяльності.

Abstract.

The article examines specific aspects of prosecutorial supervision over operational and investigative activities under martial law. It emphasizes the importance of ensuring legality during the implementation of such activities, particularly those that restrict the constitutional rights and freedoms of citizens. The duties of prosecutors are analyzed in relation to overseeing the justification for initiating operational and investigative cases, verifying the proper authorization of individuals conducting these activities, and ensuring compliance with legal requirements concerning timeframes, procedures, and forms of conduct.

Particular attention is given to the need to assess and evaluate circumstances related to the initiation of investigative actions requiring judicial approval, as well as the legality of actions that do not require such approval. The article reveals the significance of proper documentation accompanying prosecutorial oversight and outlines the requirements for preparing official reports based on audit results.

The mechanisms of prosecutorial response to identified violations are analyzed, including the issuance of written instructions, the request for explanations, and the initiation of disciplinary or legal accountability for individuals responsible for legal non-compliance. The article also addresses the coordination of prosecutorial activities with other law enforcement agencies to ensure effective law enforcement in an environment of heightened threats.

It concludes by emphasizing the unique role of prosecutorial supervision as a safeguard for citizens' rights and freedoms during martial law. The necessity of maintaining a balance between national security demands and the principles of the rule of law is underscored as a key factor in the effectiveness of state law enforcement.

Ключові слова. Прокурорський нагляд, воєнний стан, оперативно-розшукова діяльність, законність, конституційні права, контроль.

Keywords. Prosecutorial supervision, martial law, operational and investigative activities, legality, constitutional rights, control.

Здійснення оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану ставить перед органами прокуратури низку важливих завдань, серед яких забезпечення законності таких заходів, зокрема тих, що мають обмеження прав і свобод громадян. В умовах підвищеної загрози необхідно забезпечити ефективний контроль за діяльністю оперативних підрозділів, дотримуючись вимог національної безпеки, при цьому не порушуючи основні принципи прав людини та конституційні гарантії. Неврегульованість питань щодо обґрунтованості проведення оперативно-розшукових заходів, законності втручання у приватне життя громадян, а також недосконалість механізмів реагування на порушення законодавства може призвести до зловживань та порушення прав людини.

Оперативно-розшукова діяльність ОРД в Україні є специфічною формою державної діяльності, що включає сукупність відкритих і прихованих заходів пошукового та контррозвідувального характеру. Визначення ОРД міститься у статті 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно з якою вона здійснюється з використанням оперативних і технічних засобів задля досягнення визначених законом цілей. Цей нормативно-правовий акт регламентує основні принципи функціонування оперативно-розшукової діяльності, встановлює вимоги до процесуальних дій і закріплює правовий статус працівників, які реалізують оперативно-розшукові заходи в межах повноважень [2].

Основною метою оперативно-розшукової діяльності є своєчасне виявлення, запобігання, припинення та розкриття злочинів, а також встановлення і затримання осіб, причетних до їх вчинення. Крім того, ОРД спрямована на забезпечення повноти та достовірності доказової бази для подальшого досудового розслідування у кримінальному провадженні. У цьому процесі важливу роль відіграє належний контроль з боку органів прокуратури, які здійснюють нагляд за дотриманням законності під час проведення таких заходів. Прокурор наділений правом зупинити або заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої дії через винесення вмотивованої постанови, а також має обов'язок зупинити вже розпочаті дії у разі відсутності необхідності чи за інших підстав, передбачених законодавством.

Оперативно-розшукова діяльність тісно пов'язана з інститутом прокурорського нагляду, що є важливим елементом демократичного механізму забезпечення правопорядку. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, письмові вказівки прокурора є обов'язковими для виконання усіма органами, які здійснюють ОРД, дізнання чи досудове розслідування. Такі вказівки

мають бути негайно реалізовані, що підкреслює високий рівень відповідальності прокурора за законність процесу слідчих та розшукових дій [5, с.34].

Прокурорський нагляд реалізується як одна з форм державної діяльності, спрямованої на дотримання вимог Конституції та інших законів України. Особлива увага приділяється забезпеченню прав і свобод людини в умовах здійснення ОРД підрозділами Національної поліції. Власне, нагляд має на меті не лише контроль за законністю дій правоохоронців, а й запобігання будь-яким зловживанням службовим становищем, що можуть призвести до обмеження прав громадян або незаконного втручання в їхнє особисте життя.

Предмет прокурорського нагляду полягає у перевірці законності дій і рішень органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Він спрямований на виявлення та усунення порушень законності, недопущення випадків незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, забезпечення охорони конституційних прав осіб у процесі кримінального провадження. Крім того, нагляд допомагає виявляти і ліквідувати причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [7, с.75].

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру», прокурорський нагляд є інструментом забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів в умовах верховенства права. Він дозволяє зберегти суспільну довіру до системи правосуддя, створити гарантії для реалізації прав і свобод громадян, а також сприяє удосконаленню діяльності правоохоронних інституцій. У такому контексті прокурорський нагляд виступає не лише як механізм контролю, а як запорука стабільності й ефективності державної політики у сфері боротьби зі злочинністю [3].

Прокурорський нагляд за дотриманням законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності є ключовим елементом демократичного контролю за діяльністю підрозділів Національної поліції України. Його ефективність визначається рядом чітко окреслених критеріїв, що дозволяють всебічно оцінити правомірність дій оперативних працівників. Основними показниками є: наявність законних підстав для проведення оперативних заходів, належне документування результатів, виключення фальсифікацій та провокацій, дотримання вимог законодавства при використанні спеціальних засобів, забезпечення прав громадян, які є об'єктами або учасниками ОРД, а також обґрунтованість застосування силових методів.

Контроль за додержанням правових норм під час проведення ОРД повинен бути не лише формальним, а й реальним запобіжником порушення прав людини. Прокурорський нагляд включає перевірку дотримання законності на кожному етапі операти-

вно-розшукових заходів, починаючи з їх ініціювання й закінчуючи результатами. Законодавство України зобов'язує прокурора вживати заходів для забезпечення дотримання встановленої процедури, а також не допускати порушень, які можуть призвести до використання неправомірних методів або засобів [6 с.58].

Однією з актуальних проблем у цій сфері є належне здійснення прокурорського нагляду, особливо в умовах виконання покарань, наприклад, у закладах закритого типу. Тут спостерігається тенденція до формального підходу, що знижує загальний рівень ефективності контролю за ОРД. Згідно із законом, прокуратура зобов'язана забезпечувати законність у діяльності всіх органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання або досудове розслідування, що є складовою її функціонального призначення.

Прокурорський контроль у сфері виконання покарань також охоплює питання, пов'язані з правомірністю ініціювання оперативних справ, правовою обґрунтованістю оперативних заходів, і забезпеченням прав людини, що відбуває покарання. Такий підхід передбачає не лише перевірку формальних аспектів документів, а й аналіз змісту діяльності оперативних підрозділів у розрізі її відповідності законам України. Особливе значення тут мають положення закону про оперативно-розшукову діяльність, які прямо встановлюють обов'язок прокурора виявляти порушення та вживати відповідних заходів реагування [4].

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу органи прокуратури отримали розширені повноваження у сфері нагляду за дотриманням законності під час ОРД. Це дало змогу вдосконалити механізми реагування на виявлені порушення, зокрема шляхом надання обов'язкових до виконання вказівок, ініціювання перевірок і притягнення винних до відповідальності. Завдяки цьому прокуратура має більше інструментів для попередження зловживань з боку правоохоронців та оперативних працівників.

Контроль за проведенням оперативно-розшукових заходів передбачає проведення планових і позапланових перевірок на основі таких факторів, як негативна динаміка в протидії злочинності, відсутність результативності заходів із розшуку злочинців чи зниклих осіб, а також недотримання вказівок прокурора. Крім того, перевірки можуть ініціюватися на підставі інформації від громадян, оперативних підрозділів чи інших органів щодо можливих порушень законодавства під час здійснення ОРД [8].

Прокурорський нагляд за дотриманням законодавства у сфері оперативно-розшукової діяльності є важливою гарантією забезпечення законності в діяльності правоохоронних органів. Одним із ключових напрямів є контроль за законністю заведення оперативно-розшукових справ, перевірка наявності законних підстав для їх відкриття, а також відповідність підстав проведення оперативно-розшукової діяльності вимогам закону. Прокурор повинен своєчасно перевіряти, чи були дотримані

правові підстави та обґрунтованість відкриття справи, і чи не порушують такі дії конституційні права громадян.

Не менш важливою є перевірка повноважень посадових осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Прокурор має право пересвідчитися, що відповідні посадові особи мають законні повноваження на ведення ОРД та діють у межах компетенції, встановленої законодавством. Окрім того, здійснюється перевірка відповідності проведених оперативно-розшукових заходів встановленим цілям і завданням ОРД, а також дотримання умов і порядку їх проведення. У разі залучення громадян до таких заходів, обов'язковими є принципи добровільності та конфіденційності [7, с.76].

Окрема увага приділяється питанням законності тимчасового обмеження прав і свобод особи під час проведення окремих оперативно-розшукових заходів. Перед зверненням до суду з клопотанням про надання дозволу на втручання у приватне спілкування чи інші обмеження, прокурор перевіряє обґрунтованість такого звернення. За результатами такої перевірки складаються відповідні довідки згідно з вимогами секретного діловодства. У випадку виявлення порушень прокурор може відмовити в погодженні проведення таких заходів, з обов'язковим зазначенням мотивів відмови.

У сфері контролю за строками ведення оперативно-розшукових справ прокурор перевіряє обґрунтованість їх продовження, поновлення або закриття. Він зобов'язаний також перевірити своєчасність передачі матеріалів, здобутих під час ОРД, органам досудового розслідування для відкриття кримінального провадження. У разі виявлення порушень прокурор приймає рішення щодо відповідальності осіб, які їх допустили. Важливо також перевіряти, чи своєчасно були повідомлені органи прокуратури про заведення та закриття справ, щоб виключити можливість приховування протиправної діяльності [6, с.59].

Крім того, прокурор зобов'язаний перевіряти відповідність відомчих інструкцій, наказів та інших внутрішніх документів щодо організації та здійснення оперативно-розшукової діяльності положенням Конституції України та законів України. Він має право знайомитися з оригіналами документів, журналами реєстрації та обліку, складати відповідні довідки за результатами перевірок та ініціювати усунення виявлених порушень. При потребі можуть вимагатися письмові пояснення від керівництва оперативних підрозділів.

Прокурорський нагляд також включає координацію дій з іншими органами, які здійснюють ОРД. Це стосується, зокрема, узгодження дій із правоохоронними структурами, забезпечення належної правової підтримки, попередження порушень та контроль за належним документуванням матеріалів. Прокурори забезпечують належну правову оцінку ухвал слідчих суддів, що надають дозвіл на ОРЗ, які обмежують права особи, та в разі виявлення порушень ініціюють відповідне реагування. Усі ці дії

спрямовані на забезпечення законності, правомірності та ефективності діяльності в межах оперативно-розшукових повноважень [1, с.214].

Інформування суспільства та зацікавлених організацій про результати прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю є важливим інструментом забезпечення відкритості та підзвітності в діяльності правоохоронних структур. Така прозорість сприяє підвищенню рівня довіри громадян до правоохоронної системи та створює умови для здійснення належного громадського контролю. Залучення громадськості до обговорення результатів нагляду дозволяє своєчасно виявляти потенційні проблеми та впроваджувати дієві механізми запобігання правопорушенням у сфері оперативно-розшукової діяльності [5, с.35].

Окремо слід підкреслити значення превентивної функції прокурорського нагляду, яка полягає у недопущенні зловживань під час здійснення оперативно-розшукових заходів. Прокурори контролюють дотримання чинного законодавства на всіх етапах ведення оперативних справ: від ініціювання до реалізації отриманих результатів. З метою недопущення перевищення повноважень, прокурори мають право вимагати пояснення та додаткові документи від працівників оперативних підрозділів, вивчати законність прийнятих рішень, а також ініціювати проведення повторних перевірок або коригування застосованих заходів. Здійснення нагляду також охоплює аналіз обґрунтованості застосування окремих методів, які можуть тимчасово обмежувати права особи, що є вкрай чутливим питанням з огляду на захист прав і свобод громадян.

Управлінський контроль за діяльністю оперативних підрозділів, який здійснюється за участю прокурорів, відіграє суттєву роль у забезпеченні законності та дисципліни в роботі підрозділів, які проводять оперативно-розшукові заходи. Такий контроль дозволяє оцінити відповідність дій підрозділів нормативно-правовим актам, ефективність реалізації покладених завдань, а також рівень організації підготовки та дотримання стандартів виконавської дисципліни. Робота прокурора в цьому контексті зосереджена на зміцненні правопорядку, недопущенні зловживань владою та ефективному реагуванні на виклики, які постають перед правоохоронними структурами, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій або загроз безпеці держави [7, с.79]. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [9].

Приклади та аналіз випадків прокурорського нагляду за ОРД підрозділами в умовах воєнного стану.

Зважаючи на виклики, які супроводжують прокурорський нагляд за Оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД) підрозділами в умовах воєнного стану, професійність та системність у вирішенні таких ситуацій стає надзвичайно важливою. Розглянемо більш детально аналіз прикладу такого прокурорського нагляду:

Приклад: Підозра щодо незаконного застосування оперативних заходів в зоні військового конфлікту.

Сценарій: Протягом кількох тижнів прокурорський орган отримує інформацію щодо можливих порушень ОРД підрозділом, діючим у зоні воєнного конфлікту. Ця інформація натякає на те, що члени цього підрозділу можуть без належного судового дозволу та процедур використовувати оперативні заходи, порушуючи права та свободи осіб.

Аналіз: Прокурорський орган має виїхати до зони конфлікту з метою проведення об'єктивного розслідування. Під час розслідування виявляється, що окремі члени підрозділу справді порушували закон, застосовуючи оперативні заходи без необхідних дозволів. Прокурори вживають невідкладних заходів для припинення подібних порушень, включаючи проведення кримінальних розслідувань та видачу рекомендацій щодо удосконалення системи контролю за діяльністю ОРД [11].

Таким чином, прокурорський нагляд за підрозділами, що проводять оперативно-розшукову діяльність в умовах воєнного стану, цей вид прокурорської діяльності має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції та безпосередньо впливає на якість попередження та розкриття злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [10, с.60].

Отже, умови воєнного стану створюють особливі обставини, за яких значно зростає роль органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у забезпеченні національної безпеки та правопорядку. У такій ситуації прокурорський нагляд набуває ще більшої ваги як інструмент забезпечення законності, оскільки посилюється ризик порушення прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових заходів. Прокурор повинен забезпечити належну правову оцінку підстав для ініціювання ОРЗ, контролювати законність їх проведення, зокрема заходів, які обмежують конституційні права особи.

Особлива увага у воєнний період приділяється перевірці дотримання вимог законодавства щодо оперативного документування, залучення осіб до конфіденційного співробітництва, а також обґрунтованості звернення до суду із клопотаннями про дозвіл на втручання в приватне життя. Прокурори повинні забезпечити належний рівень взаємодії з підрозділами, які здійснюють ОРД, оперативно реагувати на виявлені порушення, ініціювати заходи дисциплінарного чи іншого впливу. В умовах надзвичайного правового режиму критично важливо зберігати баланс між забезпеченням безпеки та дотриманням верховенства права.

У контексті воєнного стану прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності виявляється надзвичайно складним завданням, що потребує високого професіоналізму та системності у діях. Важливо враховувати, що у таких умовах прокурори стикаються з численними перешкодами, включаючи обмежений доступ до інфор-

мації, підвищений рівень загрози та небезпеки, а також надмірну територіальну розкиданість. Проте, їхня роль у забезпеченні дотримання законності та прав людини залишається вельми важливою. Завдяки високій мірі відповідальності та професіоналізму прокурори здатні ефективно реагувати на порушення законодавства та забезпечувати захист прав громадян, навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту. Це підкреслює необхідність постійної підтримки та вдосконалення механізмів прокурорського нагляду, а також розвитку системи контролю за діяльністю правоохоронних органів у воєнний період [11].

У воєнний період прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю виконує не лише контрольну, а й превентивну та гарантійну функції. Він сприяє збереженню демократичних засад у діяльності правоохоронних органів, підвищенню відповідальності посадових осіб за правомірність своїх дій, а також запобіганню зловживанням владою. Ефективна реалізація цього нагляду вимагає від прокурорів високого професіоналізму, принциповості й оперативності у реагуванні на загрози законності в умовах воєнного стану.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко А., Е. Копилов. Окремі питання прояву організованої злочинності в умовах воєнного стану. *Universum* №14 2024р. 212-217с.
2. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.05.2025).
3. Закон України "Про прокуратуру" URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.05.2025).
4. Князев С.М. «Особливості прокурорського нагляду за здійсненням ОРД та негласної роботи підрозділами Національної поліції України» URL: <https://www.vestnikpravo.mgu.od.ua> (дата звернення 12.05.2025).
5. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *«Colloquium-journal»* № 17 (176) 2023. С. 33-37.
6. Копилов Е.В. Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу. *Colloquiumjournal* № 28 (187) 2023.С. 57-60.
7. Миргородська К., Е. Копилов. Теоретико-правові основи оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану. *Universum* №17 2025р. 74-83с.
8. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 11.05.2025).
9. Копилов Е.В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал* № 5-450 2022. С. 34-36.
10. Копилов Е.В. Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу. *Colloquium-journal* № 28 (187) 2023. С. 57-60.
11. Сафаров Д.М., Куделя Д.С., Копилов Е.В. Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми. *Colloquium-journal* № 6 (199) 2024.С.37-41.

Кагдіна Ілона Федорівна
Курсант факультету підготовки
фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
внутрішніх справ

Тарасов Богдан Олександрович
Курсант факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Копилов Едуард Володимирович
Викладач кафедри оперативно-
розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для
підрозділів
кримінальної поліції
Національної поліції України,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15649997>

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ КВАРТИРНИМ КРАДІЖКАМ

Kagdina Ilona Fedorovna
Tarasov Bohdan Oleksandrovyh
Kopylov Eduard Volodymyrovych

OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE COUNTERACTION AGAINST APARTMENT THEFTS

Анотація.

У статті висвітлено питання організації та реалізації оперативно-розшукових заходів, спрямованих на протидію квартирним крадіжкам - одному з найбільш поширених та соціально небезпечних видів майнових злочинів. Розкрито сутність і характерні риси квартирних крадіжок, зокрема способи проникнення до житла, поведінкові особливості правопорушників, а також типові механізми реалізації викраденого майна. Увага акцентується на соціальних, економічних і правових передумовах, які сприяють вчиненню таких злочинів у сучасних умовах. Окреслено специфіку діяльності оперативних підрозділів Національної поліції, зокрема кримінального блоку, щодо виявлення, попередження та розкриття квартирних крадіжок. Проаналізовано основні методи оперативної роботи, включаючи використання агентурного апарату, проведення оперативного спостереження, негласного проникнення, контроль за обігом предметів, що можуть походити з крадіжок, та моніторинг криміногенних осередків. Окрему увагу приділено міжвідомчій взаємодії, співпраці з населенням та застосуванню новітніх технічних засобів. На підставі проведеного аналізу запропоновано шляхи удосконалення організації оперативно-розшукової діяльності, зокрема через підвищення кваліфікації оперативних працівників, впровадження аналітичних центрів із прогнозування злочинності, та оптимізацію обміну інформацією між правоохоронними органами. Практичне значення роботи полягає у формулюванні рекомендацій для підвищення ефективності протидії квартирним крадіжкам на етапі їх підготовки, вчинення та після злочину.

Abstract.

The article highlights the issues of organizing and implementing operational and investigative measures aimed at countering residential burglaries—one of the most widespread and socially dangerous types of property crimes. The essence and key characteristics of residential burglaries are revealed, including methods of unlawful entry, behavioral features of offenders, and typical mechanisms for disposing of stolen property. Attention is focused on the social, economic, and legal preconditions that contribute to the commission of such crimes in modern conditions. The specifics of the activities of the operational units of the National Police, particularly the criminal police division, in detecting, preventing, and solving residential burglaries are outlined. The main operational methods are analyzed, including the use of informants, surveillance operations, covert entry, control over the circulation of potentially stolen goods, and monitoring of crime-prone areas. Special emphasis is placed on interagency cooperation, engagement with the public, and the use of modern technical tools.

Based on the conducted analysis, the article proposes ways to improve the organization of operational and investigative activities, particularly through enhancing the qualifications of operatives, establishing analytical crime forecasting centers, and optimizing information exchange between law enforcement agencies. The practical significance of this work lies in formulating recommendations to increase the effectiveness of countering residential burglaries at all stages—from preparation and commission to post-crime investigation.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, квартирна крадіжка, кримінальна поліція.
Keywords: operational and investigative activities, residential burglary, criminal police.

У сучасних умовах трансформації криміногенної ситуації в Україні особливої актуальності набуває питання ефективної протидії майновим злочинам, зокрема квартирним крадіжкам. Вони є не лише найпоширенішим видом посягань на власність, а й безпосередньо впливають на відчуття безпеки громадян, формуючи недовіру до правоохоронної системи. Кожен такий злочин порушує особистий простір людини, завдає матеріальної шкоди, психологічного стресу та ускладнює соціально-економічну стабільність суспільства.

Особливу складність у боротьбі з квартирними крадіжками становить їх латентність, мобільність злочинців, використання технічних засобів і налагоджених каналів збуту викраденого майна. Водночас злочинці дедалі частіше вдаються до методів конспірації, об'єднуються в організовані групи та використовують сучасні технології для планування злочинів. У цьому контексті оперативно-розшукова діяльність виступає важливим інструментом запобігання, виявлення та розкриття таких правопорушень, що зумовлює необхідність удосконалення форм і методів оперативної роботи. Актуальність обраної теми зумовлена також необхідністю підвищення ефективності діяльності підрозділів кримінальної поліції, розвитку міжвідомчої взаємодії, впровадження інноваційних підходів до аналізу оперативної обстановки, моніторингу кримінальних осередків, застосування технічних засобів спостереження та сучасних ІТ-рішень. Дослідження цієї проблематики сприяє удосконаленню нормативно-правового регулювання, формуванню практичних рекомендацій та підвищенню рівня захищеності населення від посягань на житло.

Квартирні крадіжки належать до категорії найпоширеніших і соціально небезпечних злочинів проти власності. Вони спрямовані на порушення недоторканності житла громадян та завдають значної матеріальної й моральної шкоди потерпілим. У зв'язку з цим важливою сферою діяльності органів Національної поліції України є організація ефективної оперативно-розшукової протидії зазначеним злочинам. Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні визначено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 року № 2135-XII. Згідно зі статтею 1 цього Закону, оперативно-розшукова діяльність (ОРД) — це система гласних і негласних заходів, які здійснюються оперативними підрозділами з метою виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів. У випадку з квартирними крадіжками мова йде про злочини, передбачені статтею

185 Кримінального кодексу України, а саме: «крадіжка», зокрема вчинена з проникненням у житло (частина 3 статті 185 КК України) [1, с. 86].

У практиці оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування квартирних крадіжок надзвичайно важливе значення має ідентифікація та вивчення методів, які використовують злочинці з метою приховування вчиненого злочину. Вони є важливою частиною тактичної поведінки злочинця, суттєво ускладнюють процес встановлення істини у кримінальному провадженні, а отже — потребують системного аналізу як із правової, так і з криміналістичної точки зору. Найпоширенішими серед таких способів є: маскування, фальсифікація, знищення слідів, а також приховування обставин та доказів злочину [2, с. 14].

Маскування - це спосіб дезорієнтації свідків або потерпілих щодо факту злочину та особи правопорушника. Злочинці часто діють під виглядом працівників комунальних служб або інших легальних візитерів, приховуючи справжню мету проникнення до житла. Вони можуть використовувати шумові перешкоди (наприклад, гудіння транспорту) для зламу дверей або вікон без привернення уваги. З метою унеможливлення впізнання, злодії змінюють зовнішність: використовують перуки, темні окуляри, капронові маски, рукавички, а також обробляють пальці спеціальними засобами (наприклад, клеєм чи знежирювачами), щоб не залишити відбитків. У деяких випадках зловмисники після скоєння злочину відновлюють порядок у квартирі, щоб потерпілий не одразу виявив факт крадіжки [4, с. 59].

Фальсифікація як метод приховування передбачає створення фальшивої доказової бази або навісисне спрямування слідства по хибному шляху. До таких дій відносяться підrobка документів на викрадені речі, залишення чужих відбитків пальців або речей на місці злочину, інсценування так званої «внутрішньосімейної крадіжки», що змушує потерпілого сумніватися у доцільності звернення до поліції. Також поширеними є дії з дублювання предметів або часткова зміна їх зовнішнього вигляду. Сюди ж належить і створення помилкового алібі, коли злочинець свідомо залишає у свідків або технічних засобів (відеонагляду) уявлення про свою відсутність на місці злочину [7, с. 49].

Виклики сьогодення, пов'язані з військовою агресією російської федерації вказують на необхідність зміни стандартних підходів до функцій та обов'язків окремих правоохоронних органів України. Реалії війни показали, що правоохоронна система України не була готова до такої кількості воєнних злочинів, які принесла на територію України

російська федерація. Вказані обставини змусили правоохоронну систему налаштуватися на нові реалії і ключове місце, не зважаючи на підслідність воєнних злочинів, в розслідуванні воєнних злочинів посіли саме органи та підрозділи Національної поліції. Чи не малу роль щодо виявлення та фіксації фактів вчинення злочинів у вказаній системі відіграють підрозділи кримінальної поліції та органи досудового розслідування Національної поліції України.

Підрозділи кримінальної поліції є одним з основних суб'єктів реалізації правоохоронної функції, адже від результатів їх діяльності залежить стан розкриття більшості неочевидних кримінальних правопорушень, забезпечення проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальними провадженнями, підслідними органам досудового розслідування Національної поліції, а також превенція кримінальних правопорушень, що готуються.

Для якісного та чіткого виконання покладених на органи та підрозділи Національної поліції України нових функцій потребує зміни й існуюча система їх підготовки та нормативне забезпечення їх діяльності [10 с. 40-41]. Розглянуті нами питання носять дискусійний характер та потребують обговорення з метою їх подальшого вдосконалення в практичній діяльності щодо попередження, виявлення і припинення злочинів [11].

Знищення слідів має на меті усунення будь-якої доказової інформації, яка може бути використана правоохоронними органами. До повного знищення слідів відносяться дії, як-от: знищення одягу та взуття, які були на злочинці під час крадіжки, стирання капілярних візерунків, спалювання або заміна знарядь злочину. Часткове знищення може включати використання різних засобів для нейтралізації запахових слідів (гірничий порошок, тютюн, одеколон тощо), що ускладнює роботу службових собак. Також застосовується одорологічне маскування, спрямоване на зміну запахового фону об'єкта [4, с. 5].

Приховування обставин злочину - ще одна розповсюджена тактика, яка включає дії, спрямовані на утруднення збору доказів. Сюди належить умисне приховування знарядь злочину, викраденого майна, відмова від дачі показань, замовчування обставин вчинення крадіжки, а також ухилення від виконання процесуальних обов'язків [3, с. 100]. Особливо часто злочинці після крадіжки залишають місце проживання або виїжджають до іншого регіону. У таких випадках вони можуть користуватися фіктивними документами, зокрема довідками про інвалідність або психічні захворювання. Викрадені речі переховуються у водоймах, у лісах або передаються третім особам, які іноді навіть не підозрюють про їх злочинне походження. З метою уникнення впізнання майно, наприклад ювелірні вироби, може бути переплавлене у злитки [5, с. 17].

У межах правового поля оперативні підрозділи мають право здійснювати такі заходи, як зовнішнє спостереження, оперативне проникнення в приміщення, контроль за каналами збуту краденого

майна, використання технічних засобів, взаємодія з агентурою тощо. Однак, відповідно до статті 8 Закону «Про ОРД», ці дії мають бути обґрунтованими, пропорційними, санкціонованими уповноваженими органами та такими, що не порушують права та свободи громадян. Проблемним аспектом залишається необхідність удосконалення нормативно-правової бази. Попри те, що закон передбачає широкі повноваження для оперативних працівників, практика свідчить про певні колізії у взаємодії слідства та оперативного супроводу, недоліки в організації документування отриманої оперативної інформації, а також труднощі у забезпеченні дотримання принципу верховенства права при проведенні негласних дій. У цьому контексті актуальним є також дотримання вимог Кримінального процесуального кодексу України, який встановлює процедури допустимості доказів, отриманих у результаті ОРД [6, с. 10].

Крім того, необхідно враховувати положення Європейської конвенції з прав людини, зокрема статтю 8, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, що має бути основоположним орієнтиром під час застосування оперативно-розшукових засобів щодо осіб, які знаходяться під підозрою. Ефективна протидія квартирним крадіжкам потребує системного підходу, що включає: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення крадіжок; 2) моніторинг злочинних груп, які спеціалізуються на «професійних» крадіжках; 3) створення баз даних і кримінального аналізу за географією та способом скоєння злочинів; 4) використання інформаційно-аналітичних систем та відеоспостереження в житлових районах; 5) налагодження зв'язків з населенням (інститут «сусідської варти») [1, с. 21]. Розвиток національної системи безпеки вимагає співпраці між державами, регіональними та міжнародними організаціями, корпораціями, науковими установами та громадянським суспільством [9, с. 35].

Отже, вдосконалення оперативно-розшукової протидії квартирним крадіжкам має відбуватися як на рівні тактичної діяльності правоохоронців, так і на рівні законодавчих ініціатив. Особливе значення при цьому відіграє дотримання балансу між потребами безпеки суспільства та дотриманням прав людини, що є визначальним чинником у правовій державі. Важливу роль також відіграє використання кримінального аналізу.

У сучасному цифровому суспільстві, де використання соціальних мереж, месенджерів та інших інтернет-ресурсів набуває все більшого значення, аналітичні підрозділи стають важливими у розкритті злочинів. Майстерність у користуванні інтернет-ресурсами та базами даних вимагає спеціальних знань, навичок та умінь. Це підкреслює необхідність постійної самоосвіти аналітиків, їхнього постійного підвищення кваліфікації і участі в відповідних навчальних заходах та тренінгах. Дотримання аналітиками вищезазначеного алгоритму та врахування особливостей процесу дослідження дозволить підвищити результативність їхньої аналітичної роботи. Для подальшого розвитку та

впровадження кримінального аналізу в правоохоронну практику України доцільно вживати наступні заходи: забезпечити стале та стабільне фінансування; постійно підвищувати кваліфікацію кримінальних аналітиків; проводити постійну розробку нових та модернізацію наявних технічних засобів, впроваджувати інноваційні технології [8].

Оперативно-розшукова протидія квартирним крадіжкам є одним із ключових напрямів діяльності підрозділів кримінальної поліції, що безпосередньо впливає на рівень громадської безпеки та довіру населення до правоохоронної системи. Ефективне виявлення, попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із посяганнями на житло громадян, потребує чіткої організації оперативно-розшукової роботи, високого рівня професійної підготовки працівників, використання технічних засобів та аналітичного підходу до оцінки криміногенної обстановки. Аналіз законодавчої бази свідчить про наявність належного нормативного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, однак на практиці виникають труднощі, пов'язані з колізіями між Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальним процесуальним кодексом України та вимогами міжнародних стандартів у сфері прав людини. З огляду на це, існує потреба в оновленні підходів до реалізації ОРД з урахуванням принципів законності, пропорційності та недопущення порушень прав особи.

Перспективними напрямками вдосконалення є: розвиток міжвідомчої взаємодії, впровадження інноваційних технологій у сфері відеоспостереження та аналітики, залучення населення до профілактики квартирних крадіжок, підвищення кваліфікації оперативних працівників, а також ініціювання змін до законодавства з метою узгодження механізмів оперативного реагування з вимогами правової держави. Таким чином, вдосконалення оперативно-розшукової протидії квартирним крадіжкам має стати пріоритетом державної політики у сфері охорони прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. С. Проблеми теорії та практики застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок : монографія. В. С. Бондар, М. Я. Сегай. Луганськ, 2011. 311 с.
2. Васи́линчук В. І. Протидія грабежам оперативними підрозділами МВС України : навч. посіб.

[В. І. Васи́линчук, В. І. Гаврилюк, Д. Й. Никифорчук та ін.]. Хмельницький : ХНУ, 2011. 115 с.

3. Васи́линчук В. І. Протидія підрозділами карного розшуку кишеньковим крадіжкам : метод. рек. [В. І. Васи́линчук, Н. В. Харечко, О. М. Гайовий та ін.]. – Київ: Кандиба Т. П., 2015. 59 с.

4. Висотенко Ю.В. Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами. Investigation of thefts committed by criminal groups. 2021. С. 24.

5. Ганжа О. О. Оперативно-розшукова протидія діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир : монографія. [О. О. Ганжа, О. О. Дерев'ягін, М. В. Стащак та ін.]; за заг. ред. В. В. Шендрика. Харків : Діса плюс, 2016. 168 с.

6. Марков М. М. Способи вчинення та приховування квартирних крадіжок. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ 2018. С. 285-293.

7. Пономарьов С. В., М. В. Стащак. Оперативно-розшукова характеристика крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка. 2018. С. 290-296.

8. Слабких З. А., Пашенко О.О., Копилов Е.В. Застосування кримінального аналізу підрозділами національної поліції України у протидії злочинності. Colloquium-journal № 29 (188) 2023. С. 65-68.

9. Копилов Е.В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450. 2022. С. 34-36.

10. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4.2023.

11. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. Colloquium-journal № 17 (176) 2023. С. 33-37.

*Тисовський Іван Олегович**Курсант 3 курсу ФПФODP НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ**Лавецький Денис Євгенович**Курсант 3 курсу ФПФODP НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ**Копилов Едуард Володимирович**Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності, Дніпровський державний університет внутрішніх справ*<https://doi.org/10.5281/zenodo.15650006>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Tysovsky Ivan Olehovych**Lavetsky Denis Yevgenych**Kopylov Eduard Volodymyrovych*

SPECIFIC ISSUES OF ENSURING COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS WHEN CONDUCTING OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES

Анотація.

У статті досліджуються актуальні проблеми взаємозв'язку оперативно-розшукової діяльності та дотримання прав людини в умовах демократичного суспільства. Зазначено, що реалізація заходів ОРД часто супроводжується втручанням у приватне життя громадян, що вимагає суворого дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності. Аналізується національне та міжнародне законодавство, що регулює дану сферу, а також практика Європейського суду з прав людини.

Abstract.

The article examines the current problems of the relationship between operational and investigative activities and the observance of human rights in a democratic society. It is noted that the implementation of ORD measures is often accompanied by interference in the private lives of citizens, which requires strict adherence to the principles of legality, necessity and proportionality. The national and international legislation regulating this area, as well as the practice of the European Court of Human Rights, are analyzed.

Ключові слова. *Оперативно-розшукова діяльність, права людини, захист прав людини, правопорядок, недоторканість, таємниця листування.*

Keywords. *Operational-detective activities, human rights, protection of human rights, law and order, inviolability, secrecy of correspondence.*

Оперативно-розшукова діяльність (Далі - ОРД) є важливим інструментом держави у забезпеченні національної безпеки, боротьбі зі злочинністю та підтримці правопорядку. Водночас її здійснення пов'язане з втручанням у приватне життя громадян, що ставить під загрозу дотримання основоположних прав і свобод людини, зокрема права на недоторканність особистого життя, таємницю листування, свободу пересування тощо. Актуальною є проблема забезпечення балансу між ефективністю ОРД і дотриманням прав людини, оскільки надмірне або неконтрольоване застосування оперативно-розшукових заходів може призвести до зловживань та порушень конституційних гарантій. Наявні прогалини у законодавчому регулюванні, непрозорі механізми контролю та недостатня судова практика створюють передумови для конфлікту між інтересами держави та особи, що вимагає комплексного правового аналізу і вдосконалення правового поля у цій сфері.

Вагомий внесок у дослідженні оперативно-розшукової діяльності та прав людини здійснили

відомі науковці та практики: Бандурка О. М., Сервещький І. В., Гордієнко С. Г., Хомколов В. П., Овчинський С. С., Панфілов В. В., Лузгін І. М.

Оперативно-розшукова діяльність є важливим інструментом у забезпеченні національної безпеки та боротьбі зі злочинністю, надаючи правоохоронним органам необхідні засоби для виявлення, попередження та розкриття правопорушень. Водночас, здійснення ОРД нерозривно пов'язане з потенційним втручанням у фундаментальні права та свободи людини, гарантовані Конституцією України та міжнародними стандартами. Цей діалектичний зв'язок між необхідністю ефективної боротьби зі злочинністю та забезпеченням поваги до прав людини породжує низку складних проблем, що потребують ретельного наукового аналізу.

Ефективне забезпечення законності в діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, забезпечується через судовий контроль та прокурорський нагляд. Правовою базою для здійснення такого контролю суддями та нагляду прокурорами виступають Конституція

України, закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру» та інші нормативно-правові акти [1].

Питання меж допустимого втручання в приватне життя, таємницю листування, телефонних розмов, недоторканність житла та інші права набувають особливої актуальності в контексті розвитку сучасних технологій та розширення арсеналу оперативно-розшукових заходів. Недостатність чіткого законодавчого регулювання, прогалини в механізмах контролю за здійсненням ОРД, а також ризики зловживання повноваженнями можуть призводити до непропорційних обмежень прав і свобод громадян.

У зв'язку з цим, дослідження проблем взаємозв'язку оперативно-розшукової діяльності та прав людини, аналіз існуючих обмежень та пошук шляхів удосконалення правового регулювання і практики здійснення ОРД є надзвичайно важливим і своєчасним завданням для забезпечення балансу між інтересами держави та правами кожної особи.

Міжнародне співробітництво в питаннях боротьби зі злочинністю основною своєю метою ставить захист прав і свобод людини. Тому правовою основою в даній сфері діяльності будуть Загальна Декларація прав і свобод людини, Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, Європейські конвенції та інші міжнародні нормативні акти з питань захисту прав людини, охорони громадського порядку, миру і спокою [2].

Основна проблема взаємозв'язку між ОРД і правами людини полягає в необхідності забезпечення балансу між інтересами держави щодо захисту безпеки та необхідністю гарантувати дотримання прав людини, зокрема права на приватність, недоторканність житла, захист особистої інформації, та право на справедливий суд.

До найбільш чутливих аспектів ОРД належать:

- Проведення негласних слідчих (розшукових) дій, таких як прослуховування телефонних розмов, візуальне спостереження, зняття інформації з каналів зв'язку, що прямо впливає на право на приватне життя (ст. 32 Конституції України, ст. 8 Конвенції).
- Використання агентурних методів та контроль за особами без їх відома, що може призвести до зловживань у разі відсутності належного контролю та правових запобіжників.
- Недостатність процесуальних гарантій, зокрема в частині судового контролю за ініціюванням та проведенням ОРД, а також обмежений доступ до правової допомоги під час таких заходів.

У кожному випадку, коли наявні законні підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності, має бути заведена оперативно-розшукова справа (за винятком перевірки осіб, які підлягають допуску до державної таємниці). Проведення оперативно-розшукових заходів без заведення такої справи забороняється. З цією метою виноситься відповідна постанова, у якій зазначаються місце та дата складання, посада та прізвище посадової особи, що її підписала, а також правові підстави та

мета заведення справи. У разі порушення прав і свобод фізичних чи юридичних осіб під час проведення оперативно-розшукової діяльності, або якщо причетність особи до правопорушення не підтвердилась, органи, що здійснювали оперативно-розшукові заходи, зобов'язані негайно відновити порушені права та компенсувати завдану моральну й матеріальну шкоду [3].

Однією з ключових проблем є обмеженість прозорості оперативно-розшукових заходів: хоча вона обґрунтована з міркувань ефективності та безпеки, це створює ризик порушення прав, якщо такі дії здійснюються без належного контролю або з перевищенням повноважень. У зв'язку з цим виникає необхідність:

- удосконалення законодавства в частині гарантій прав людини під час здійснення ОРД;
- посилення судового та парламентського контролю за діяльністю правоохоронних органів;
- забезпечення пропорційності та обґрунтованості кожного обмеження прав людини в межах оперативно-розшукових заходів;

запровадження ефективних механізмів оскарження дій правоохоронних органів, якщо права особи були порушені.

Оперативно-розшукові справи відкриваються за наявності передбачених законом підстав з метою збирання, систематизації інформації, перевірки та оцінки результатів оперативно-розшукової діяльності, а також для прийняття відповідних рішень уповноваженими органами. Сам факт відкриття оперативно-розшукової справи не є правовою підставою для обмеження конституційних прав і свобод чи інших законних прав людини і громадянина. Закриття таких справ відбувається після досягнення поставлених у межах ОРД завдань, а якщо підстави для їх відкриття не підтверджуються - справи підлягають знищенню [4].

Відповідно до ст. 32 Конституції України гласить, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [5].

У статті 67 Конституції України наголошується, що права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, прямо передбачених самою Конституцією. Це положення виступає фундаментальною гарантією дотримання принципу законності при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. Конституція також закріплює низку основоположних гарантій, що мають захищати особу в процесі такої діяльності:

- Особа вважається невинною у вчиненні злочину, поки її провини не буде доведено в передбаченому законом порядку та не буде винесено обвинувальний вирок суду;
- Підозрюваний, обвинувачений або підсудний має право на захист;
- Засуджена особа зберігає всі права людини та громадянина, за винятком тих обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду;

- Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість;
- Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Згідно з положеннями КПК України НСРД, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи (Варто зазначити що такі заходи можуть проводитися не тільки до підозрюваної особи, а і до осіб з невизначеним статусом у кримінальному провадженні, але відомості які можуть бути отримані шляхом НСРД можуть бути важливими для використання слідчим та працівником оперативних підрозділів під час проведення досудового розслідування), якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування). Слідчому судді необхідно надати відомості, залежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії, отримані в ході досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

Одночасно з цим незалежно відносно кого було застосовано відповідні заходи провадження, ця особа конституційні права якої було порушено внаслідок цих заходів, повинна бути обов'язково поінформована, у рамках строку визначеним прокурором. Але прокурор визначає час повідомлення не більше 12 місяців з моменту припинення цих заходів, та у такий спосіб щоб не перешкоджати досягненню мети кримінального провадження, а також відсутність загроз життю чи здоров'ю осіб, які проводили НСРД. Таким чином шляхом повідомлення особи відносно якої було застосовано заходи забезпечення провадження, конституційні права особи не порушуються, оскільки їй стає відомо про факт застосування НСРД та відомості, що були отримані в ході проведення НСРД були направлені та використані під час досудового розслідування. Ще однією із гарантій законності провадження НСРД виступає дотримання вимог до їх документального забезпечення. Розглянуті нами питання носять дискусійний характер та потребують обговорення з метою їх подальшого вдосконалення в практичній діяльності щодо попередження, виявлення і припинення злочинів [6].

Так ст. 251 КПК України закріплює вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення НСРД, які повинні містити всі передбачені цією статтею відомості та реквізити. Виходячи з аналізу глави 21 КПК, та інформації з певних наукових джерел ми можемо дійти висновку що встановлений порядок здійснення НСРД встановлює більш високий рівень забезпечення прав і свобод людини шляхом звуження підстав проведення НСРД. Та регламентацію заходів забезпечення провадження. Розглянуті нами питання носять дискусійний характер та потребують обговорення з метою їх подальшого вдосконалення в практичній діяльності щодо попередження, виявлення і припинення злочинів [6]. Майстерність вимагає спеціальних знань, навичок та умінь. Це підкреслює необхідність постійної самоосвіти, підвищення кваліфікації і участі в відповідних навчальних заходах та тренінгах. Доцільно вживати наступні заходи:

забезпечити стаке та стабільне фінансування; постійно підвищувати кваліфікацію; проводити постійну розробку нових та модернізацію наявних технічних засобів, впроваджувати інноваційні технології [7]. В сучасних умовах функціонування нашої держави вкрай важливо, щоб співробітники кримінальних підрозділів Національної поліції України дотримувалися всіх відповідних правил і процедур проведення негласних слідчих (розшукових) дій для забезпечення законності та справедливості в їхній роботі [8].

Захист прав людини при проведенні НСРД, як важливий інструмент у сфері правопорядку та боротьби зі злочинністю, відіграє ключову роль у діяльності Національної поліції України та дозволяє виявити законодавчі прогалини, недоліки у діяльності правоохоронних органів та розробити ефективні стратегії боротьби зі злочинністю [9]. Якість та повнота розкриття злочинів органами НПУ безпосередньо пов'язана з умінням застосовувати розвідувальну аналітику та накопичувати, використовувати, обробляти та аналізувати оперативну інформацію, отриману з різних джерел [10].

Умови сьогодення вказують на необхідність перегляду нормативно-правового забезпечення діяльності органів та підрозділів Національної поліції, залучених до виявлення та розслідування воєнних злочинів. Крім того, на сьогодні існує необхідність запровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації працівників таких органів та підрозділів [11]. Дотримання прав та свобод людини під час застосування до неї таких заходів як НСРД є дуже важливим в умовах воєнного часу в нашій країні. Не дивлячись на те, що обмеження деяких конституційних прав і свобод людини є достатньо виправданими та законними, дане питання не слід оминати, бо воно потребує подальшого дослідження та удосконалення [12].

Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти до висновку, що оперативно-розшукова діяльність є невід'ємною частиною забезпечення національної безпеки, громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Водночас реалізація заходів ОРД не повинна порушувати основоположні права і свободи людини, гарантовані Конституцією України та міжнародно-правовими актами. Проблема полягає у досягненні балансу між необхідністю захисту суспільства і збереженням демократичних стандартів, зокрема права на приватність, недоторканність житла, захист персональних даних тощо. Обмеження прав у процесі здійснення ОРД можливе лише за умов суворого дотримання принципу законності, необхідності та пропорційності. Важливим елементом є належний судовий і парламентський контроль за діяльністю правоохоронних органів, а також прозорість і підзвітність їх дій у межах діючого законодавства, поваги до людської гідності та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ : станом на 9 серп. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 14.05.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2274.
3. В.В. Назаров., Оперативно-розшукова діяльність та права людини: проблеми взаємозв'язку та обмежень Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 2008р С.44-54.
4. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина І: Підручник– Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. Colloquium-journal № 17 (176) 2023. С. 33-37.
7. Слабких З. А., Пашенко О.О., Копилов Е.В. Застосування кримінального аналізу підрозділами національної поліції України у протидії злочинності. Colloquium-journal № 29 (188) 2023.С. 65-68.
8. Пузанов М.В., Пугаченко С.О., Копилов Е.В. Щодо окремих питань проведення НС(Р)Д кримінальними підрозділами національної поліції України. Colloquium-journal № 30 (189) 20.11.2023. С.83-86.
9. Гриб Б.В., Мелашенко В.К., Копилов Е.В. Правове регулювання кримінального аналізу в діяльності Національної поліції України. Colloquium-journal № 28 (187) 2023. С.4-7.
10. Копилов Е.В. Щодо значення кримінального аналізу в розкритті злочинів. Матеріали ІІ всеукраїнської наук.- практ. конф., (м. Одеса, 29 жовтня 2021)- Одеса: видав-во ОЮІ НУВС, 2021 - С. 38-40.
11. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P.40-53.
12. Богуш К.Р., Волков К.В., Копилов Е.В. Забезпечення прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Студентський науковий журнал «UNIVERSUM» № 8 20.05.2024. С.179-186.

Кисельов Андрій Олександрович, Науковий керівник

Доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції

Шинкарьов Володимир Ростиславович

Курсант 2 курсу ФПФПКП НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Журавльова Тетяна Іванівна

Курсант 2 курсу ФПФПКП НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Баранчиков Андрій Олександрович

Курсант 2 курсу ФПФПКП НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15650016>

OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Kyselev Andriy Oleksandrovych, Scientific Supervisor

Shinkarev Volodymyr Rostyslavovich

Zhuravlyova Tetyana Ivanivna

Baranchykov Andriy Oleksandrovych

OSINT AS A CRIMINAL ANALYSIS TOOL

Анотація.

У сучасних умовах інформаційних технологій відкриті джерела інформації (OSINT) стали важливим інструментом кримінального аналізу, що значно розширює можливості правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. OSINT дозволяє оперативно збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги публічно доступної інформації, що сприяє ефективному виявленню злочинів, ідентифікації підозрюваних та формуванню доказової бази. Особливо актуальним є використання OSINT у розслідуванні воєнних злочинів і корупційних правопорушень, де відкриті джерела допомагають зафіксувати факти злочинів і простежити нелегальні зв'язки.

Одним із ключових аспектів застосування OSINT є правове регулювання, яке має забезпечувати легітимність збирання та використання інформації з відкритих джерел. В Україні наразі існують виклики у вигляді відсутності чітких нормативних документів, а також потреба у дотриманні етичних норм і захисту персональних даних. Підвищення кваліфікації фахівців та розвиток технічної бази є необхідними умовами для ефективного впровадження OSINT у правоохоронну практику.

Міжнародний досвід свідчить про значні переваги використання OSINT у кримінальному аналізі, зокрема у США та країнах Європейського Союзу, де розроблені стандарти і методики збору та аналізу відкритих даних. Адаптація таких підходів в Україні сприятиме підвищенню ефективності розслідувань і розвитку правоохоронної системи загалом.

У підсумку, OSINT є перспективним і потужним інструментом кримінального аналізу, що здатен значно покращити якість і швидкість розслідувань. Для повноцінного використання цього ресурсу необхідна комплексна робота з удосконалення законодавчої бази, розвитку кадрового потенціалу та технічного оснащення. Впровадження OSINT сприятиме зміцненню правопорядку, підвищенню безпеки громадян та підвищенню довіри до системи правосуддя в Україні.

Abstract.

In the modern era of information technology, Open Source Intelligence (OSINT) has become a crucial tool in criminal analysis, significantly expanding the capabilities of law enforcement agencies in combating crime. OSINT enables the rapid collection, processing, and analysis of large volumes of publicly available information, facilitating the effective detection of crimes, identification of suspects, and the formation of evidence bases. The use of OSINT is especially relevant in investigating war crimes and corruption offenses, where open sources help document criminal acts and trace illegal connections.

One of the key aspects of OSINT application is legal regulation, which must ensure the legitimacy of collecting and using information from open sources. Currently, Ukraine faces challenges due to the lack of clear regulatory frameworks, as well as the need to comply with ethical standards and data protection requirements. Enhancing the qualifications of specialists and developing technical infrastructure are essential conditions for the effective implementation of OSINT in law enforcement practice.

International experience demonstrates significant advantages in using OSINT in criminal analysis, particularly in the United States and European Union countries, where standards and methodologies for collecting and analyzing open data have been developed. Adapting these approaches in Ukraine will contribute to improving the efficiency of investigations and the overall development of the law enforcement system.

In conclusion, OSINT is a promising and powerful tool for criminal analysis, capable of significantly improving the quality and speed of investigations. To fully utilize this resource, comprehensive work is required to improve the legislative framework, develop human resources, and enhance technical equipment. The implementation

of OSINT will help strengthen law and order, increase public safety, and build trust in the justice system in Ukraine.

Ключові слова: OSINT, кримінальний аналіз, відкриті джерела інформації, розслідування злочинів, правове регулювання, воєнні злочини, корупційні правопорушення.

Keywords: OSINT, criminal analysis, open source information, crime investigation, legal regulation, war crimes, corruption offenses.

Мета – полягає у вивченні ролі OSINT як ефективного інструменту кримінального аналізу, який дозволяє правоохоронним органам збирати, обробляти та аналізувати відкриті джерела інформації для виявлення та розслідування злочинів.

Проблематика – пов'язана з існуючими труднощами у використанні OSINT в Україні, зокрема недостатньою законодавчою базою, обмеженим технічним оснащенням та нестачею кваліфікованих кадрів для ефективного застосування відкритих джерел інформації в кримінальному аналізі. Також важливою проблемою є дотримання етичних норм і захист персональних даних при зборі та обробці інформації, що потребує комплексного підходу до регулювання і розвитку інфраструктури OSINT. Ці виклики ускладнюють повноцінне використання потенціалу OSINT у боротьбі зі злочинністю та вимагають системних рішень.

Виклад основного матеріалу.

В останні роки інформаційні технології значно трансформували підходи до кримінального аналізу, а використання відкритих джерел інформації, відомих як OSINT (Open Source Intelligence), стало одним із ключових інструментів у роботі правоохоронних органів. Завдяки широкому доступу до різноманітних даних, які знаходяться у відкритому доступі в інтернеті, стало можливим збирати, систематизувати та аналізувати інформацію, що раніше була недосяжною або вимагала значних ресурсів. Це відкриває нові можливості для ефективного розслідування злочинів, своєчасного реагування на загрози та підвищення загального рівня безпеки в суспільстві. Особливо актуальним застосування OSINT стало для України, де сучасні виклики потребують швидких і точних інструментів збору інформації, особливо у сфері розслідування воєнних злочинів та боротьби з корупцією [5, с.102].

Правова база використання відкритих джерел інформації у кримінальному процесі України є важливою складовою гарантування законності та дотримання прав людини. Конституція України наділяє кожного громадянина правом на отримання інформації, але в той же час використання даних з відкритих джерел у слідчих діях має відповідати чинному законодавству. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує порядок збору доказів, вимоги до їх допустимості та обґрунтованості, що є запорукою захисту прав осіб, яких стосується розслідування. Таким чином, робота з OSINT вимагає дотримання правових норм, щоб отримані дані могли бути використані як належні докази у суді, а також для уникнення порушень прав і свобод людини [6, с.58].

Методологія використання OSINT у кримінальному аналізі передбачає застосування різноманітних технік і підходів для збору та обробки інформації. Одним із основних напрямів є моніторинг соціальних мереж, де можна відстежувати публічні повідомлення, фото, відео, а також взаємодію користувачів, що може надати цінні дані для встановлення фактів і осіб. Окрім цього, важливою складовою є аналіз публічних баз даних – державних реєстрів, офіційних сайтів, відкритих каталогів. Для уточнення геолокації використовуються інструменти, які дозволяють визначати точне місце розташування об'єктів на основі цифрових доказів, таких як фото чи відео. Аналіз мультимедійного контенту та звукових записів дає змогу виявляти додаткові докази, часто приховані у деталях. Для роботи з цими методами застосовуються сучасні програмні засоби, серед яких популярні платформи – Maltego, OSINT Framework, Shodan, TheHarvester, що суттєво автоматизують і спрощують процес збору та аналізу інформації [2].

Особливо вагоме значення OSINT набуває у контексті розслідування воєнних злочинів, де швидкість і точність збору інформації є вирішальними факторами. В умовах збройного конфлікту, коли традиційні методи розслідування можуть бути ускладнені або навіть неможливі, відкриті джерела стають одним із найнадійніших засобів документування подій. Українські правоохоронні органи та волонтерські групи активно використовують OSINT для фіксації фактів порушень міжнародного гуманітарного права, ідентифікації винних осіб та формування доказової бази для міжнародних судів і трибуналів. Аналіз фото- та відеоматеріалів, публікацій у соцмережах, новинних повідомлень дає можливість відстежувати хронологію подій, локації та причетних осіб, що значно посилює позиції України у міжнародних юридичних процесах [3, с.243].

Важливо підкреслити, що розвиток OSINT в Україні відбувається на тлі широких викликів, пов'язаних із безпекою, інформаційною війною та складністю збору доказів у зоні конфлікту. Водночас цей інструмент дозволяє не лише оперативного реагувати на нові загрози, а й посилювати прозорість роботи правоохоронних органів. Застосування OSINT сприяє підвищенню ефективності розслідувань, мінімізації людських і матеріальних ресурсів, а також підтримує міжнародну співпрацю у сфері кримінального правосуддя. У подальшому перспективи розвитку OSINT в Україні пов'язані з інтеграцією нових технологій штучного інтелекту, удосконаленням методик аналізу великих даних та розширенням правової бази, що створюватиме сприятливі умови для максимально ефективного

використання відкритих джерел у боротьбі зі злочинністю [1, с.87].

Використання OSINT відіграє надзвичайно важливу роль у виявленні та розслідуванні корупційних правопорушень, які є однією з найбільших проблем сучасного суспільства. Завдяки глибокому аналізу відкритих даних, таких як публічні реєстри, фінансові звіти, інформація у засобах масової інформації та соціальних мережах, правоохоронні органи отримують можливість ідентифікувати підозрілі фінансові операції, непрозорі зв'язки між представниками влади та бізнесом, а також інші корупційні схеми. Відкриті джерела інформації дозволяють виявляти не лише явні факти порушень, а й будувати комплексні аналітичні моделі, що дають змогу прогнозувати та попереджати потенційні корупційні дії. Такий підхід підвищує рівень прозорості та ефективності у боротьбі з корупцією, роблячи цей процес більш системним і відкритим [4, с.318].

Водночас застосування OSINT у цій сфері вимагає суворого дотримання етичних принципів та правових норм, особливо у частині захисту персональних даних і приватності. Збір, збереження та обробка інформації про фізичних та юридичних осіб повинні здійснюватися відповідно до чинного законодавства України, зокрема згідно з Законом «Про захист персональних даних». Недотримання цих вимог може не лише дискредитувати результати розслідувань, а й призвести до порушення прав людини, що є неприпустимим у демократичному суспільстві. Тому для фахівців, які працюють із OSINT, критично важливо володіти знаннями не лише в технічній сфері, а й у галузі етики та права, щоб їхня діяльність залишалася легітимною і морально виправданою [7, с.38].

Впровадження та широке застосування OSINT в Україні стикається з низкою викликів, які гальмують розвиток цього перспективного напрямку. Однією з головних проблем є відсутність єдиного, чіткого законодавчого регулювання, що ускладнює стандартизацію процедур збору та використання відкритих даних у кримінальному процесі. Крім того, недостатній рівень кваліфікації та спеціалізованої підготовки кадрів призводить до того, що багато потенційних можливостей OSINT залишаються не використаними або застосовуються неефективно. Також технічні обмеження, організаційні складнощі і брак необхідного програмного забезпечення ускладнюють оперативне реагування та повноцінний аналіз інформації. Вирішення цих проблем вимагає системного підходу на державному рівні, що передбачає як розробку законодавчих ініціатив, так і інвестиції в освіту та інфраструктуру.

Одним із ключових факторів для успішного розвитку OSINT в Україні є підготовка кваліфікованих спеціалістів, які володіють не лише технічними навичками, а й розуміють специфіку кримінального аналізу, права та етики. В сучасних умовах деякі провідні вищі навчальні заклади вже почали інтегрувати в свої освітні програми курси, присвячені відкритим джерелам розвідки, аналітиці

та цифровим технологіям. Проте кількість таких навчальних ініціатив є недостатньою, а їх зміст потребує постійного оновлення та вдосконалення, щоб відповідати швидкозмінним вимогам ринку праці та сучасним технологічним викликам. Розширення освітніх програм та підвищення рівня підготовки фахівців є необхідною умовою для ефективного застосування OSINT у правоохоронній діяльності [2].

Окрім навчальних програм, важливу роль відіграє практика та обмін досвідом між професіоналами, які працюють із відкритими джерелами інформації. Створення спеціалізованих центрів, платформ для співпраці та проведення тренінгів сприяє розвитку компетенцій і підвищенню професійного рівня аналітиків OSINT. Такий підхід дозволяє не лише покращити якість розслідувань, але й забезпечує адаптацію до нових викликів, пов'язаних із кібербезпекою, фейковими новинами та дезінформацією. Системна взаємодія навчальних установ, правоохоронних органів і міжнародних партнерів допоможе створити потужний кадровий потенціал, здатний ефективно протистояти корупції та іншим злочинам [6, с.39].

Розвиток OSINT в Україні має великий потенціал, але для його реалізації необхідно подолати значні правові, технічні та організаційні бар'єри. Забезпечення належного рівня освіти, формування чітких правил використання відкритих джерел та посилення міжнародної співпраці стануть основою для створення ефективної системи кримінального аналізу. Лише за умови комплексного підходу держава зможе максимально використовувати переваги OSINT, що у свою чергу сприятиме посиленню правопорядку, підвищенню довіри громадян та зміцненню національної безпеки [5, с.132].

Використання відкритих джерел інформації (OSINT) у кримінальному аналізі набуло широкого розповсюдження у багатьох країнах світу, де цей інструмент став невід'ємною частиною правоохоронної діяльності. Особливо помітним є досвід Сполучених Штатів Америки та країн Європейського Союзу, які розробили комплексні стандарти, методики та протоколи збору, обробки й аналізу відкритих даних. Ці підходи охоплюють різноманітні сфери – від боротьби з тероризмом та кіберзлочинністю до розслідування корупційних схем і організованої злочинності. Практика цих держав демонструє, що систематичне використання OSINT підвищує оперативність та якість розслідувань, допомагаючи ефективно ідентифікувати підозрюваних, збирати докази та будувати аналітичні звіти. Водночас міжнародний досвід дає можливість Україні запозичити перевірені інструменти та адаптувати їх під власні особливості, враховуючи специфіку національного законодавства та практики [2].

Перспективи розвитку OSINT в Україні є дуже обнадійливими, проте для їх реалізації необхідне комплексне реформування низки ключових напрямків. Перш за все, слід удосконалити законодавчу базу, яка б чітко регламентувала порядок ви-

користання відкритих джерел інформації у кримінальному процесі, забезпечувала баланс між оперативністю розслідувань і захистом прав людини, а також усувала прогалини, що наразі ускладнюють легітимне застосування OSINT. Окрім цього, критично важливим є розвиток технічної інфраструктури, яка дозволить правоохоронним органам користуватися сучасними програмними засобами для збору, обробки та аналізу даних, зокрема з урахуванням новітніх трендів у сфері штучного інтелекту та автоматизації. Підвищення кваліфікації кадрів також є одним із основних завдань – необхідно забезпечити фахівців знаннями та навичками для ефективного застосування інструментів OSINT, а також розуміння етичних та правових аспектів.

Сприяння міжнародній співпраці в сфері OSINT може значно підсилити потенціал українських правоохоронців та аналітиків. Обмін досвідом, спільні навчальні програми, а також участь у міжнародних проєктах дозволять не лише швидше адаптувати передові методики, а й підвищити рівень довіри та взаємодії з іноземними партнерами. Україна, яка сьогодні перебуває у центрі глобальної безпекової уваги, має всі підстави стати активним учасником світових ініціатив з розвідки відкритих джерел, що позитивно вплине на ефективність боротьби із злочинністю та підвищить стандарти правопорядку. Важливо, щоб така співпраця була системною, регламентованою і спрямованою на довгострокові цілі [4, с.318].

Узагальнюючи, можна констатувати, що OSINT є потужним інструментом, який значно розширює можливості кримінального аналізу та розслідувань. Українські правоохоронні органи вже активно застосовують відкриті джерела інформації, однак на шляху до повноцінної інтеграції OSINT у свої процеси стоять виклики, пов'язані із законодавчими, технічними та кадровими аспектами. Подолання цих перешкод потребує злагодженої роботи уряду, правоохоронних органів, навчальних закладів і міжнародних партнерів. Тільки за умови комплексного підходу та послідовних реформ Україна зможе максимально використати потенціал OSINT, що в підсумку сприятиме підвищенню рівня безпеки, справедливості та довіри у суспільстві.

Майбутнє розвитку OSINT в Україні має бути спрямоване на створення ефективної системи кримінального аналізу, що базується на сучасних технологіях, високій кваліфікації фахівців та дотриманні правових стандартів. Цей інструмент відкриває нові можливості для боротьби зі злочинністю в усіх її проявах і здатен значно покращити якість розслідувань, зміцнюючи таким чином правопорядок і державну безпеку загалом [7, с.40].

Проте використання поліцейськими вказаних можливостей кримінального аналізу має здійснюватись із дотриманням окремих тактичних правил та врахуванням сучасних особливостей протидії кримінальним правопорушенням [8 - 20].

Отже, відкриті джерела інформації (OSINT) стають все більш вагомим та незамінним інструментом у сучасному кримінальному аналізі. Завдяки доступу до широкого спектру публічно доступних даних правоохоронні органи отримують можливість швидко та ефективно збирати інформацію, аналізувати її та використовувати для виявлення злочинів, ідентифікації підозрюваних, а також формування доказової бази.

Разом з тим ефективне використання OSINT вимагає дотримання не лише технічних і методологічних, а й правових та етичних норм. В Україні на даному етапі є необхідність удосконалення законодавчої бази, що регламентує збір та обробку інформації з відкритих джерел, а також посилення професійної підготовки фахівців. Важливо забезпечити баланс між оперативністю розслідувань і захистом прав людини, що є ключовим для легітимності та довіри до результатів роботи правоохоронних органів. Водночас технічна модернізація та інтеграція передових програмних засобів дозволять підвищити якість аналізу і прискорити процес прийняття рішень.

OSINT як інструмент кримінального аналізу має великий потенціал для підвищення ефективності розслідувань в Україні. Для повноцінного впровадження та розвитку цієї технології необхідна системна робота на державному рівні, що включає правове регулювання, підготовку кадрів, технічне оснащення та міжнародну співпрацю. Лише комплексний підхід дозволить максимально використати можливості OSINT, зміцнити правопорядок і забезпечити безпеку суспільства в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник / О. О. Торбас. – Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. – 180 с.

2. OSINT: технологія збору та аналізу даних з відкритих джерел. 2022. URL: <https://softlist.com.ua/articles/osint-tekhnologiya-sbora-i-analiza-dannyh-iz-otkrytyh-istochnikov/>

3. Дерев'ягін О. О. Напрями підвищення ефективності досудового розслідування кримінальних проваджень в умовах воєнного стану. Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. круг. столу (м. Київ, 14–15 берез. 2024 р.). Київ: Алерта, 2024. С. 242–244.

4. Кисельов А. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням." (2022р. 318-319с.

5. Організація розкриття шахрайств, учинених в кіберпросторі: монографія / Шевчишен А. В., Романов М. Ю., Волобоек А. О., Лунгол О. М., Габорець О. А., Головкін С. В.; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ: Алерта, 2023. 200 с.

6. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник. Нью-Йорк і Женева, 2020. 119 с. URL:

<https://www.law.berkeley.edu/wpcontent/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

7. Руденко А., Халявка І., Кисельов А. Використання можливостей кримінального аналізу в процесі викриття кримінальних правопорушень проти власності. *UNIVERSUM* | Березень 2024, 6, 2024. С. 36–41.

8. А.О. Кисельов. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи №228/2021. РВВ ДНДІ. К., 2021, с. 63-67.

9. Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.

10. Кисельов А. О. Особливості документування підрозділами кримінальної поліції злочинних дій, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортним засобом. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 жовт. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 29–31.

11. Кисельов А. О. Тактика спілкування поліцейського з особами. *The Top Actual Researches in Modern Science : Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference (Ajman, July 28- 29, 2016, UAE). International Scientific and Practical Conference «World Science»*. 2016. № 8 (12). P. 25– 28.

12. Горелік Д. С., Кисельов А. О. Міжнародне співробітництво Національної поліції у сфері оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2-х ч. (Дніпро, 19 жовт 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 139–141.

13. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. *Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. P. 58.*

14. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. *law enforcement*

roles requiring language skills. Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLounch, 2022. 194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.

15. Кисельов А. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням / А. Кисельов // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2022. – С. 318-319.

16. TV Alyoshina, NO Fisunenکو, AO Kyselov, SO Kiselov, OV Karnauhov. *INNOVATIVE APPROACHES TO PERSONNEL SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2024, (4): Pp. 164 – 171; <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/164>.*

17. Кисельов А.О., Копилов Е.В., Худенко Д.М. : Основы криминального анализа : навч. посіб. / А.О. Кисельов, Е.В. Копилов, Д.М. Худенко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 152 с.

18. Кисельов А.О. Особливості підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України на прикладі здійснення кримінального аналізу. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2023 р.) - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. с. 67-69.

19. Кисельов А.О., Самофалова А.І. Особливості сучасної підготовки фахівців з кримінального аналізу для органів та підрозділів Національної поліції України. *Colloquium-journal №16 (175), 2023. (Warszawa, Polska). 2023. P. 50-52.*

20. Кисельов А.О. Тактика безконфліктного спілкування працівників кримінальної розвідки Національної поліції з особами, яких залучають до конфіденційного співробітництва. Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. - Одеса : ОДУВС, 2016, с. 88-89.

Colloquium-journal №52 (245), 2025

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu. нотатки

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>